

Harmonisia rivitaloja ja väestödiagrammeja

Munkkiniemi-Haagan suunnitelma osana ylirajaista eurooppalaista
kaupunkisuunnittelukenttää

Emilia Karppinen

Pro gradu -tutkielma

Yleinen historia

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen
laitos

TURUN YLIOPISTO

Toukokuu 2013

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos/Humanistinen tiedekunta

KARPPINEN, EMILIA: *Harmonisia rivitaloja ja väestödiagrammeja*. Munkkiniemi-Haagan suunnitelma osana ylijärjestyksistä eurooppalaisista kaupunkisuunnittelukenttää.

Pro gradu -tutkielma, 123 s., 1 liites.

Yleinen historia

Toukokuu 2013

Tutkielmassa tutkitaan ylijärjestyksen eurooppalaisen kaupunkisuunnittelukentän läsnäoloa ja merkitystä Munkkiniemen ja Haagan alueiden suunnittelulle 1910-luvun Helsingissä. Tutkimuksen lähtökohdaksi on alueen järjestämiseksi tehty suunnitelma, vuonna 1915 julkaistu *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki – Tutkimuksia ja ehdotuksia kaupunkijärjestyksen alalta*. Munkkiniemen ja Haagan suunnittelussa useat toisistaan poikkeavat teemat koettiin tärkeiksi: suunnitelman tuli olla yhtäaikaista tarkoituksenmukainen, taloudellinen, terveellinen ja esteettinen. Tutkielmassa tutkitaan sitä, miksi nämä teemat koettiin merkittäviksi ja miksi niihin liittyvät ongelmat ratkaistiin suunnitelmassa esitellyillä tavoilla.

Tutkielmassa osoitetaan Munkkiniemi-Haagan suunnittelun olleen osana ylijärjestyksistä eli transnationaalista kaupunkisuunnittelukenttää. Vaikutushistoriallisten, suorien syyseuraus-suhteiden ja kahden välisen vuorovaikutuksen sijaan kaupunkisuunnittelua tutkitaan ylijärjestyksinä toimintana. Käytännössä tällä tarkoitetaan valtiollisten rajojen ylittävien ilmiöiden ja niiden historiallisuuden tutkimusta. Ylijärjestyksen ohella tärkeänä tutkimuksellisenä lähtökohdaksi on ajatus risteävistä historioista (*histoire croisée*). Risteävät historiat -lähestymistapa korostaa monitahoista vuorovaikutusta sekä useiden, eriytmistenkin tasojen läsnäoloa yhdessä risteämispisteessä.

Tutkielman kannalta keskeiseksi havainnoiksi osoittautui paitsi suorien vaikutussuhteiden osoittamisen epämielisyys, myös mahdottomuus. Kaupunkisuunnittelullisten tyylien tai ajatusten ei voida osoittaa siirtyneen sellaisenaan kohteelta toiselle. Samankaltaiset ajatukset kulkeutuivat eriytmisesti useasta eri suunnasta, muokkautuen jokaisessa kohtaamisessa.

Tutkielman kuluessa nousi myös uusi kysymys toimijuuden moninaisuudesta ja suurmieshistoriallisen ajattelutavan kyseenalaistamisesta. Sen sijaan, että korostettaisiin Eliel Saarisen roolia yksinäisenä Munkkiniemi-Haagan suunnittelijana, on tarpeen huomioida suunnittelutyön monitoimisuus.

Asiasanat: Helsinki -- Munkkiniemi; Helsinki -- Haaga; kaupunkisuunnittelu; historia; transnationaalisuus; kokonaisvaltaisuus; Saarinen, Eliel; Strengell, Gustaf

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
2. Utopistiset ihanteet ja käytäntöön sovelletut ideologiat.....	10
2.1. Tilastot ja teoreettiset mallit kaupunkisuunnittelun välineinä.....	12
2.1.1. Helsinki eurooppalaisena kaupunkina	14
2.1.2. Desentralisaatio vastauksena ongelmiin – Back to the Land!	23
2.2. Kokonaisvaltaisuutta keinottelun ja ideologioiden kentällä.....	33
2.2.1. Kaupunkisuunnittelun kokonaisvaltaisuus	34
2.2.2. Osakeyhtiöt ideologioiden airuina ja kokonaisvaltaisuuden mahdollistajina	42
2.2.3. Vuokrakasarmien ja huviloiden synteesi kotina	53
3. Maalauksellinen keskiaikaisuus ja nouseva funktionaalisuus.....	63
3.1. Estetiikan ja käytännöllisyyden tasa-arvoisuus	69
3.1.1. Katujen kauneus ja liikenteen vaatimukset.....	70
3.1.2. Aukiot asumista ja liikkumista varten	79
3.2. Monumentaalisuuden soveltaminen ja fasadikysymykset	86
3.2.1. Standardit – yhtenäistäminen julkisivuja kontrolloimalla	88
3.2.2. Monenmoinen monumentaalisuus	96
4. Loppuluku	111
Lähteet.....	114
Liite	123

1. Johdanto

Helsingissä elettiin kaupunkirakentamisen osalta 1900-luvun alussa pysähtynyttä aikaa. Kaupunkia ei kiinnostanut asuinrakentaminen saati laajentuminen olemassa olevien rajojensa ulkopuolelle.¹ Koska virallinen kanava ei ollut toimiva, hoidettiin asioita verkostojen kautta. Samanmieliset uudistusintoiset helsinkiläiset alkoivat taistella kaupungin pysähtyneisyyttä vastaan. Järjestäytyneimpänä muotona tästä ilmiöstä olivat maayhtiöt, jotka ostivat maata kaupungin rajojen ulkopuolelta ja laativat suunnitelman näille alueilleen. Vanhin näistä maayhtiöistä oli Ab M. G. Stenius Oy, joka oli vuonna 1910 saanut Munkkiniemen ja Haagan alueet kokonaisuudessaan itselleen.² Samana vuonna Eliel Saarista (1873–1950) pyydettiin valmistamaan suunnitelma alueen järjestämiseksi. *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki – Tutkimuksia ja ehdotuksia kaupunkijärjestelyn alalta* ilmestyi viisi vuotta myöhemmin kannessaan Eliel Saarisen nimi.³ Nyt kyseinen suunnitelma on lähtökohtana, kun tarkastelen siitä huokuvia kaupunkisuunnittelullisia tyylejä ja ylijärjestysten suhteiden merkitystä Munkkiniemen ja Haagan suunnittelutyölle.

Keskittymällä Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa esitettyihin suunnitelman tavoitteisiin, päästään käsiksi niihin useisiin 1900-luvun taitteen konteksteihin, jotka ovat myös tutkimuksen kannalta oleellisia. Eliel Saarinen summaa Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman asutusta käsittelevässä kappaleessa seuraavaa:

Pääpyrkimyksenä asutuksen järjestyksessä on ollut saada se a) tarkoituksenmukaiseksi, katsoen eri kansanluokkien eri tavoilla ilmeneviin erilaisiin tarpeisiin (omakodit, vuokratilat y.m.); b) taloudellisesti edulliseksi sekä maan käytön että rakentamisen puolesta[.]⁴

Vielä 1900-luvun taitteen Suomessa syntyvyys oli maaseudulla huomattavasti korkeampi kuin kaupungeissa, joissa väestö kasvoi lähinnä muuttovoiton seurauksena. Taloudellinen kasvu jakautui epätasaisesti. Maaseudun tilattoman väestön asema oli Suomessa merkittävä ongelma, josta keskusteltaessa yhdistettiin taloudellinen epätasa-arvoisuus sääty-yhteiskunnan ajalta periytyneisiin läänityksiin. Vielä vuonna 1901 yli kaksi kolmannesta suomalaisesta työskenteli maatalouden piirissä.⁵ Maaseudulla

¹ KOLBE 1988, 19–20, 23.

² Vuosina 1906–1908 perustettiin useita maayhtiöitä, joiden tarkoituksena oli maanhankinta, lohkominen ja myyminen mm. huvila- ja omakotitonteiksi, ks. esim. KOLBE 1988, 31–40. Jatkossa viitataan Ab M. G. Stenius Oy:öön (per. 1895) nimellä Stenius-yhtiö.

³ CHRIST-JANER (1948) 1951, 153. Lähteestä riippuen suunnittelun aloitusvuodeksi mainittu myös 1912, ks. esim. NYSTRÖM 1946, 68. Lisäksi NYSTRÖMin mukaan maa-alueita hankittiin vielä vuonna 1911, ks. NYSTRÖM 1946, 60. Jatkossa viitataan teokseen nimellä Munkkiniemi-Haaga-suunnitelma.

⁴ Saarinen MHS 1915, 83.

⁵ ANTTILA et al. 2009, 11; RANTANEN & RUUSKA 2009, 48; VAHTOLA 2003, 301.

nopean väestönkasvun ja tilattomuuden aiheuttamien ongelmien lisäksi maatalouden rakennemuutos ajoi taloudellisissa vaikeuksissa kamppailevaa maatalousväestöä muuttamaan paremman toimeentulon perässä. Toiset valitsivat kaukosiirtolaisuuden Pohjois-Amerikkaan, toiset puolestaan muuttivat Suomen sisällä lähikaupunkeihin – eniten kuitenkin Helsinkiin. Jako köyhiin ja rikkaisiin oli selvä myös kaupunkien sisällä. Teollisuus- ja käsityöläisväestöt kasvoivat nopeasti, mutta olivat taloudelliselta ja sosiaaliselta asemaltaan vanhempaa kaupunkiväestöä huomattavasti heikompi.⁶ Maaltamuutto kasvatti väestöpainetta kaupungeissa, kun työläisiksi muuttuneet maalaiset tuli asuttaa. Vuokrat olivat korkeat, mikä pakotti työläiset asumaan ahtaasti pienissä vuokrahuoneissa.⁷ Hygieeniseen ja terveelliseen asumiseen alettiin kiinnittää huomiota. Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman mukaisesti päämääräksi asetettiin asumusten suunnitteleminen

c) terveelliseksi: valon- ja ilmansaannin maksimimäärä on tavoiteltu. [- -] Mitä tärkeintä on kuitenkin saada vihannus mahdollisimman tasaisesti jaetuksi koko kaupungin alueelle, toisin sanoen estää suurien, yltyleensä kivijoukkojen ja tomuisten katujen peittämien pintojen syntymistä. Vihannus sitoo pölyn ja puhdistaa siten ilman; sen hygieenisenä tehtävänä on pitää kaupungin ilma myötäänsä puhtaana.⁸

Ajatus auringonvalon merkityksestä terveydelle oli noussut puheenaiheeksi jo 1870-luvun Isossa-Britanniassa. Se nousi voimakkaasti uudelleen esiin 1900-luvun alussa, kun lääketieteen tutkijat huomasivat auringon ultraviolettisäteiden tuottavan ihmiskehossa D-vitamiinia. Ilmansaasteet ja pöly estivät auringonvalon pääsyä maanpinnalle saakka, ja ne nähtiin täten pahaksi. Lisäksi muun muassa kivihiilen polttamisesta aiheutuva savu ja hiilidioksidin hengittäminen oli alettu ymmärtää terveydelle haitalliseksi 1800-luvun lopulla. Muuttuvien käsitysten mukaan luonto nähtiin puhtaana ja ulkona, kuten puutarhoissa ja metsissä, tuli viettää mahdollisimman paljon aikaa. Puutarhojen ja muiden istutusten merkitys suurkaupungeille, kuten Lontoolle, oli noussut 1890-luvulla poliittiseksi kysymykseksi. Koska kasvavat kaupungit sysäsivät luontoa yhä kauemmas keskustoista, lisääntyi puistojen merkitys paitsi kaupunkilaisten terveydelle tärkeinä paikkoina, myös esteettisinä elementteinä.⁹ Käsitys kaupunkien esteettisestä luonteesta nousee esille myös Munkkiniemi-

⁶ ANTTILA et al. 2009, 11; KORKIASAARI 2003, 3–4; NIEMI 2003, 8, 10; VAHTOLA 2003, 301. Suomalaisen Amerikan-siirtolaisuuden huippuvuodet 1899–1913. Vuosi 1902 koko Suomen siirtolaisuuden huippuvuosi, ks. KORKIASAARI 2003, 3; NIEMI 2003, 3.

⁷ *H:fors stads bostadsinspektör om arbetarebostadsförhållandena*, 1914, 8–10; Nyström 1906, 1, 4–5.

⁸ Saarinen MHS 1915, 83. Harvennus alkuperäinen.

⁹ THORSHEIM 2006, 19, 26, 33.

Haaga-suunnitelmassa, jossa asuinalueita pyrittiin suunnittelemaan ”d) **esteettisesti** viehättäväksi”.¹⁰

Suomessa kauneuskäsitysten muutos osana kaupunkisuunnittelua liittyi oleellisesti myös ammattiryhmien välisiin muutoksiin. Vielä vuosisadan vaihteessa kaupunkisuunnittelu ei kuulunut Suomessa arkkitehtien koulutukseen, vaan insinöörien tehtäviin. Ajatus mahdollisesta muutoksesta alkoi nousta ammattilaispiireissä ja siitä käytiin runsaasti debattia muun muassa suomalaisten arkkitehtien pää-äänenkannattajan, *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst* -aikakauslehden sivuilla. Vuodesta 1903 ilmestyneen lehden tarkoituksena on alusta alkaen ollut toimia suomalaisen ja kansainvälisen arkkitehtuurin, rakentamisen ja kaupunkisuunnittelun keskustelun ja uutuuksien esittelyn foorumina. Lehti toimi siis paitsi ideoiden välittäjänä, myös pienten piirien käymän debatin julkisena alustana.¹¹ Estetiikkaan liittyen *Arkitektenissa* käytiin muun muassa vuosina 1912–1913 vilkasta keskustelua rakennusten julkisivujen säätelystä. Arkkitehdit tahtoivat osallistua yhä kokonaisvaltaisemmin kaupungin suunnitteluun korostaen taiteellisten puolten merkitystä suunnittelulle.

Suomessa kaupunkisuunnitteluun liittyvä tutkimus henkilöityy usein vahvasti arkkitehteihin tai tiettyyn arkkitehtiin. Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmaa ei varsinaisesti ole tutkittu sen ollessa keskiössä, vaan aihetta on lähestytty muiden tutkimusten yhteydessä. Tällaisia ovat esimerkiksi Eliel Saarisen henkilö- ja suunnitteluhistoriaan pureutuvat teokset, kuten arkkitehti Kirmo MIKKOLAN väitöskirja Eliel Saarisesta kaupunkisuunnittelijana.¹² MIKKOLA raottaa väitöskirjassaan tutkimukseni kanssa yhteneviä teemoja liittyen 1900-luvun alun kansainvälisiin kaupunkisuunnittelullisiin ihanteisiin. Yhdyskuntasuunnittelun alan tutkijana ja arkkitehtina MIKKOLAN ansiot ovat arkkitehtonisten ja kaupunkisuunnittelullisten huomioiden esittäjänä, kun oma tutkimukseni puolestaan lähestyy aihealuetta historiallisesta näkökulmasta.

Taidehistorian tutkija Timo TUOMI lähestyy Eliel Saarista historiallisena toimijana kaksoiselämäkerrassaan *Eliel ja Eero Saarinen*.¹³ Teos valottaa tutkimukseni kannalta

¹⁰ Saarinen MHS 1915, 83. Lihavointi alkuperäinen.

¹¹ Jatkossa viitataan lehteen nimellä *Arkitekten*. 1900- ja 1910-luvuilla lehti ilmestyi noin yhdeksän kertaa vuodessa.

¹² MIKKOLA, Kirmo: *Eliel Saarinen aikansa kaupunkisuunnittelunäkemyksen tulkkina – Suomen aika*. Yhdyskuntasuunnittelun jatkokoulutuskeskuksen julkaisuja A 14. YJK/Helsingin teknillinen korkeakoulu, Espoo 1984.

¹³ TUOMI, Timo: *Eliel ja Eero Saarinen*. Ajatus Kirjat/Gummerus Kustannus OY, Helsinki 2007.

merkittäviä puolia, kuten Eliel Saarisen henkilökohtaisia suhteita ja yhteyksiä muihin aikansa suomalaisiin ja ulkomaalaisiin kaupunkisuunnittelijoihin. Tutkittaessa Eliel Saarisen henkilöhistoriaa TUOMI muiden myöhempien tutkijoiden ohella viittaa taiteilija Albert CHRIST-JANERIN teokseen *Eliel Saarinen – Finnish-American Architect and Educator*.¹⁴ Kyseinen elämäkerta on siinä mielessä mielenkiintoinen, että se on julkaistu vielä Saarisen eläessä. Täten Saarinen on itse päässyt vaikuttamaan teoksen sisältöön haastattelujen ja korjausehdotusten muodossa.¹⁵ Laajin ja yksityiskohtaisin Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman tekoa ja sen taustoja pohtiva tutkimus on toimittaja Per NYSTRÖMin vuonna 1945 julkaistu teos *Tolv kapitel om Munksnäs*.¹⁶ Teos on Munkkiniemen yhdyskunnan historiikki, jota varten NYSTRÖM on haastatellut muun muassa Sigurd Steniusta (1879–1969), yhtä Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmaan kirjoittaneista. Kyseistä teosta, kuten CHRIST-JANERIakin, käytettäessä on huomattava, ettei haastattelujen käyttämistä tekstin tietolähteenä ole ilmoitettu täsmällisesti, jolloin tosiasiat ja muistelu sekoittuvat toisiinsa.

Merkittävänä poikkeuksena arkkitehteihin henkilöityvästä tutkimuksesta on historiantutkija Laura KOLBE väitellyt Kulosaaren huvilayhdyskunnan historiasta paikka tutkimuksensa keskiössä.¹⁷ KOLBE tutkii väitöskirjassaan laajasti paitsi Kulosaaren taustoja ja syntyä, myös sen myöhempää kehitystä. Tilanne Munkkiniemi-Haagaan verrattuna on toinen paitsi siksi, että Munkkiniemi-Haaga jäi toteutumattomana suunnitelmana paperille, myös siksi, että lähdepohja on merkittävästi erilainen. Kulosaaresta on runsaasti materiaalia muun muassa erilaisten pöytäkirjojen, mietintöjen ja lehtimainosten muodossa.¹⁸ Suunnitelmaksi voidaan lähinnä laskea alueelle tehdyt tonttijakokartat, joista ensimmäisen laati arkkitehti Lars Sonck (1870–1956) vuonna 1907. Munkkiniemi-Haagan alueen järjestämisestä on puolestaan laadittu yksi, yhtenäisenä julkaistu suunnitelma. Alueen suunnittelijoiden itse kirjoittaman suunnitelman ottaminen tutkimuksen keskiöön mahdollistaa toisenlaisen näkökulman ja luentatavan tutkimusta tehtäessä.

¹⁴ CHRIST-JANER, Albert: *Eliel Saarinen*. Toim. Marius af Schultén, suom. Kaarina Ruohtula. Otava, Helsinki 1951. Englanninkielinen alkuteos *Eliel Saarinen – Finnish-American Architect and Educator*. The University of Chicago Press, Chicago 1948.

¹⁵ Teos on julkaistu suomeksi uudelleentoimitettuna, jolloin esim. Suomen oloja koskevaa osaa on lyhennetty. Myös kuvitusta on vaihdettu Saarisen pyynnöstä, ks. Eliel Saarisen kirje Heikki Reenpäälle 16.3.1949, SAMK.

¹⁶ NYSTRÖM, Per: *Munkkiniemen vaiheita – Kaksitoista lukua erään Helsingin esikaupungin asutushistoriaa*. Suom. Juho Tervonen. Ruotsinkielinen alkuteos *Tolv kapitel om Munksnäs* (1945). Oy Suomen kirja, Helsinki 1946.

¹⁷ KOLBE, Laura: *Kulosaari – unelma paremmasta tulevaisuudesta*. Kulosaaren kotiseuturahaston säätiö, Helsinki 1988.

¹⁸ Ks. KOLBE 1988, 309–312.

Sen lisäksi, että otan Munkkiniemi-Haagan tutkimuksen keskiöön laajemmin, käytän myös useista aiemmista suunnitelmista poikkeavaa näkökulmaa. Esimerkiksi KOLBEN tutkimuksesta poiketen kiinnitän Munkkiniemi-Haagan suunnittelun vahvemmin aikansa kansainväliseen kaupunkisuunnittelueläntään. Yhteen arkkitehtiin keskittyvän suurmiesthistorian ja vaikutushistorian sijaan lähestyn tutkimuskohdettani löyhästi historioitsija Michael WERNERin ja sosiaalipolitiikan tutkija Bénédicte ZIMMERMANNin *histoire croisée* -ajatuksen pohjalta.¹⁹ *Histoire croisée*, eli risteävät historiat, huomioi vertailu- ja muutosnäkökulman sijaan useat mahdolliset lähestymistavat suorien kahden välisten vaikutussuhteiden ja synkronisten tapahtumien sijaan. Ajatus risteävistä historioista korostaa monitahoisen vuorovaikutuksen merkitystä. Yksinkertaistetusti voidaan sanoa, että ajatukset eivät kulje muuttumattomina lähettäjältä vastaanottajalle, vaan risteäminen on luonteeltaan aktiivista ja dynaamista. Suorien kausaalisuhteiden sijaan korostetaan liikettä usean tahon välillä useaan eri suuntaan, niin ajallisesti kuin tilallisestikin. Tutkimukseni kannalta on erityisen tärkeää huomioida kaksi seikkaa. Ensinnäkin historiallisen monimuotoisuuden, eli vaihtelun johtuen kielistä ja niissä käytetystä terminologiasta, erilaisista tavoista kategorisoida ja käsitteellistää asioita, sekä kunkin tahon omista perinteistä ja tieteellisestä taustasta. Toisekseen on tärkeää huomioida useiden eri tasojen yhtäaikainen – vaikei välttämättä samanrytmisen – läsnäolo risteämispisteessä. Paikallinen ja kansallinen taso ovat läsnä samassa risteämispisteessä muodostaen dynaamisten kohtaamisten verkoston ylijarajaisen tason leikatessa niitä kaikkia. Tällöin tulee myös huomata asioiden moninkertainen risteäminen ja siitä seuraavat modifikaatiot.²⁰

Ylijarajaisen tason huomioiminen on tärkeää tutkimukselleni. Ajatusten liikkuminen suomalaisten ja lähinnä muiden eurooppalaisten kaupunkisuunnittelunosaajien välillä oli 1900-luvun alkuvuosikymmeninä laajamittaista ja vilkasta. Kuten ajatukseen risteävistä historioista kuuluu, ei tutkimukseni keskity osoittamaan selviä ja suoria vaikutussuhteita, vaan kaupunkisuunnittelun kehitys näkyy ennen kaikkea ylijarajaisena toimintana. Ylijarajaisuudessa ei siis ole kyse pelkästä kansainvälisyydestä, jonka sukupuolentutkija Maija URPONEN määrittelee väitöskirjassaan tarkoittamaan kansallisvaltioiden välisiä suhteita.²¹ Ylijarajaisuudella eli transnationalismilla tarkoitetaan kansallisvaltioiden rajat ylittäviä ihmisiä ja instituutioita yhdistäviä

¹⁹Ks. WERNER, Michael & ZIMMERMANN, Bénédicte: *Beyond comparison: Histoire Croisée and the Challenge of Reflexivity*, in *History and Theory*, Vol. 45/No. 1, Wesleyan University 2006, 30–50.

²⁰ Ks. erit. WERNER & ZIMMERMANN 2006, 31–33, 37–39, 42–45.

²¹ Ks. URPONEN, Maija: *Ylijarajaisia suhteita – Helsingin olympialaiset, Armi Kuusela ja ylikansallinen historia*. Helsingin yliopisto, Helsinki 2010.

vuorovaikutuksen muotoja. URPOSEN mukaan ylirajaisuuden käsitettä käytetään yhä enemmän myös historian tutkimuksessa, jolloin se tuodaan esiin eritoten transnationaalisenä tutkimusotteena. Kyseinen lähestymistapa on tutkimukseni peruspilari pitäen valtioiden rajojen yli kulkevat ilmiöt ja niiden historiallisuuden keskiössä. Transnationaalinen lähestymistapa aiheeseen auttaa pitämään poissa houkutuksen vertailevaan tutkimukseen, johon URPOSEN mukaan liittyy oletus toisistaan erillisistä kansallisvaltioumpioista.²²

Risteävien historioiden ja ylirajaisen tason lisäksi nostan tutkimuksessani esiin usein ohitetun tai ainakin harvoin eksplikoidun näkemyksen yhteistyön leimaamasta suunnittelun luonteesta. Aiempi Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmaan liittyvä tutkimus näkee yleisesti Eliel Saarisen suunnitelman yksinäisenä tekijänä. Tätä on osaltaan korostanut varmasti Saarisen nimi suunnitelman kannessa. Tieteen historian tutkija Pamela H. SMITH näkeekin suurmieshistoriallisen näkökulman olevan usein seurausta siitä, että kirjoitettuja lähteitä ja niiden näennäisesti yksittäisiä tekijöitä korostetaan liiaksi.²³ Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman moniäänisyyden esiintuominen on tutkimukseni kannalta merkittävää. Kysymys siitä, miksi Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmasta muotoutui sellainen kuin siitä lopulta tuli, on olennainen koko tutkimuksen kannalta. Käytännössä tämä tarkoittaa 1900-luvun alun suomalaisen ja eurooppalaisen kaupunkisuunnittelukentän ja sen toiminnan tutkimusta huomioiden toimijuuden monitahoisuuden ja aatteiden liikkuvuuden. Risteävät historiat -ajatustavan tarjoamiin lähestymistapoihin viitaten keskityn tutkimuksessani hetkiin ja ilmiöihin, jotka edelsivät Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmaa. Jotta näihin hetkiin olisi mahdollista päästä kiinni, rajaan tutkimuksen koskemaan niitä asioita, joita Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmaa läpikäydessä on mahdollista huomata joko implisiittisesti tai eksplisiittisesti. Tässä yhteydessä huomioin myös argumentoinnin tavat ja mahdollisuuksien mukaan sen tavoitteet. Ajallisesti tutkimukseni rajautuu Munkkiniemi-Haagan suunnitteluajankohtaan eli noin vuosiin 1910–1915 huomioiden myös pitkäkestoiset selvittävät tekijät.

Suomen 1900-luvun alun muuttuva kaupunkisuunnittelukenttä tulee vahvasti esiin tutkimuksessani. Insinöörien ja arkkitehtien välinen jännitteisyys kaupunkisuunnittelijoina korostaa ryhmien välistä rajaisuutta. Toisaalta molempien ryhmien edustajia oli tekemässä Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmaa, mikä korostaa

²² URPONEN 2010, 20–21.

²³ SMITH 2011, 273–274.

osaltaan ryhmien rajojen ylittävän tiimityön olleen mahdollista. Vastakohtaisuuksien etsimisen sijaan tutkimukseni keskittyy hahmottamaan Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmaa kokonaisuutena. Kuten alun lainauksista käy ilmi, koettiin monet toisistaan poikkeavat teemat yhtä tärkeiksi – suunnitelman tuli olla samaan aikaan tarkoituksenmukainen, taloudellinen, terveellinen ja esteettinen. Miksi nämä teemat nähtiin tärkeiksi? Miksi niihin liittyvät kysymykset ratkaistiin tavoilla, jotka suunnitelmassa on esitetty? Vuosisadan taite oli suurien kaupunkisuunnitelmien aikaa. Leimasiko Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmaa ideologiset vai käytännönläheiset päämäärät? Oliko näistä päämääristä mahdollista rakentaa kokonaisvaltaista, yhtenäistä suunnitelmaa? Miten vaade esteettiseen kaupunkisuunnitteluun ja insinööritieteiden värittämiin tieteellistyviin argumentaatiotapoihin sopivat samaan suunnitelmaan?

Alkuperäislähteenä käytän tutkimukseni kohdetta, Eliel Saarisen nimeä kantavaa vuonna 1915 julkaistua suunnitelmaa *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki – Tutkimuksia ja ehdotuksia kaupunkijärjestelyn alalta*. Suunnittelutyön laaja-alaisuus on havaittavissa vielä valmiissa, julkaistussa suunnitelmassa. Lisäksi suunnitelma herätti kysymyksen monitoimijuudesta. Jo esipuheessa Saarinen kiittää arkkitehteja ja muita työtovereitaan – nimeltä yhteensä jopa yhdeksää –, jotka olivat osaltaan työskennelleet suunnitelman kehittymisen ja valmistumisen puolesta. Saarisen lisäksi suunnitelmaan ovat kirjoittaneet osia arkkitehti Gustaf Strengell (1878–1937), varatuomari John Uggla (1870–1954) ja Stenius-yhtiön isännöitsijä Sigurd Stenius. Heti Saarisen kirjoittaman lyhyen esipuheen jälkeen seuraa kaksi Strengellin kirjoittamaa osiota, joissa hän käsittelee kansainvälisen kaupunkisuunnittelun ja Helsingin historiaa.²⁴ Strengellin historiaa kuvaavat osiot kattavat kaikkinsa vajaan kolmasosan koko suunnitelmasta toimien historiaan pohjautuvana legitimeettinä myöhemmille osioille. Näiden jälkeen seuraa Saarisen osuudet, joissa hän tarkastelee ensin Helsingin tulevaa kehitystä jatkaen sitten esittelemällä Munkkiniemi-Haagaan tehtyjä suunnitelmia niin sanoin, kartoin kuin piirroksinkin.²⁵ Teoksen lopussa Uggla pohtii lyhyesti Munkkiniemen rakennusjärjestyksen ja sen oikeusvaikutusten merkitystä suunnittelualueelle.²⁶ Tämän jälkeen seuraa vielä Steniuksen osio, jossa hän ottaa kantaa kunnallisiin kysymyksiin, kuten koulujen järjestämiseen alueella, pohtien myös niiden suhdetta Helsinkiin.²⁷

²⁴ Ks. Strengell MHS 1915, 1–24: *Kaupungin järjestelytaide. Historiallinen katsaus*; Strengell MHS 1915, 25–33: *Helsinki – Ennenkuin siitä tuli suurkaupunki*.

²⁵ Ks. Saarinen MHS 1915, 34–63: *Helsingin kehitys*; Saarinen MHS 1915, 64–75: *Suur-Helsinki*; Saarinen MHS 1915, 76–102: *Munkkiniemi-Haaga*.

²⁶ Ks. Uggla MHS 1915, 103–109: *Munkkiniemen rakennusjärjestys ja sen oikeusvaikutukset*.

²⁷ Ks. Stenius MHS 1915, 110–123: *Munkkiniemen ja Haagan kunnallisia kysymyksiä*.

Kirjoitettujen osioiden lisäksi suunnitelma sisältää runsaasti erityyppistä kuvamateriaalia. Erityisesti Saarisen ja Strengellin osiot ovat runsaskuvaisia. Niissä on niin suunnitelmaa varta vasten tehtyjä kaavioita ja karttoja kuin aikalaiskirjallisuudesta kopioituja valokuvia ja piirroksiakin. Eliel Saarisen perheen osallistuminen suunnitelman tekoon oli erityisesti kuvituksen kannalta merkityksellistä. Elielin vaimon, Loja Saarisen (1879–1968) sekä näiden lasten Pipsanin (1905–1979) ja Eeron (1910–1961) kerrotaan keskittäneen voimansa Munkkiniemi-Haagaa kuvaavan suuren pienoismallin rakentamiseen.²⁸ Pienoismallia varten tarvittiin paitsi suunnitelmapiirustuksia alueesta, myös tarkkoja maastonmittauksia, jotka Stenius-yhtiön palkkaamat insinöörit suorittivat.²⁹ Pienoismallista on useita lintuperspektiivivalokuvia niin Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman tekstin lomassa kuin liitteenomaisesti teoksen lopussa.³⁰ Nämä kuvat toimivat havainnollistavana apuna asemakaava- ja rakennuspiirustusten rinnalla.

Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman painosmäärät olivat suuret: teosta painettiin 3 000 kappaaleen erät niin suomeksi kuin ruotsiksi.³¹ Kuten Saarinen teoksen esipuheessa kertoo, oli suunnitelman tarkoitus ”tehdä selväksi suuntaviivat, jotka maanomistaja on määritellyt Munkkiniemi-Haagan asuinjärjestelyistä”.³² Laajan, yli 150-sivuisen painetun suunnitelman avulla oli tarkoitus voittaa yleisön mielenkiinto alueita kohtaan, sillä ilman sitä suunnitelman toteuttaminen olisi mahdotonta. Suunnitelman mainostavaa luonnetta korostaa tämän lisäksi sitä varten järjestetty näyttely, joka oli Helsingin kaupungin tiedotuspäällikkö Pertti MUSTOSEN mukaan aikanaan suuri mediatapahtuma.³³ Syksyllä 1915 Helsingin Ritarihuoneella avatussa näyttelyssä

²⁸ CHRIST-JANER korostaa Lojan merkitystä pienoismallin teossa, ks. CHRIST-JANER (1948) 1951, 58. NYSTRÖM puolestaan näkee Lojan tehneen pienoismallille alustan ja rakentaneen sille puistot ja istutukset. NYSTRÖMin mukaan Saarisen arkkitehtitoimiston apulaiset rakensivat pienoismalliin asuintalot ja Eliel Saarinen julkiset rakennukset, ks. NYSTRÖM 194X, 83. TUOMI yhtyy NYSTRÖMin näkemykseen, mutta korostaa vielä erikseen Saaristen lasten merkitystä suunnitelman yksityiskohtien teossa, ks. TUOMI 2001, 74.

²⁹ NYSTRÖM viittaa insinööri Edvin Hedengrenin tehneen alueen mittaus-, vaaitus- ja kartoitustyön. Näiden pohjalta tehtiin mm. korkeuskäyräkartat suunnittelun pohjalle, ks. NYSTRÖM 1946, 89. Korkeuskäyräkarta, ks. Saarinen MHS 1915, [76b].

³⁰ Ks. [Kuvaliite] MHS 1915, [124–152].

³¹ NYSTRÖM 1946, 70.

³² Saarinen MHS 1915: [Esipuhe], [ii].

³³ MUSTONEN 2010, 288. MUSTOSEN käsitystä tukee useat aiheesta julkaistut uutisartikkelit, ks. esim. *Yleiskuva Munkkiniemi-Haagan näyttelystä*, kansikuva *Kyläkirjaston Kuvalehdessä*, lokakuu 1915; Brunila, Birger: *Munksnäs-Haga och Stor-Helsingfors*, i *Dagens Press*, 6.10.1915, 2–7; Wasastjerna, Nils: *Munksnäs-Haga – Utställning i Riddarhuset*, i *Hufvudstadsbladet*, 8.10.1915, 6–7; Meurman, Otto-I.: *Munkkiniemen-Haaga ja Suur-Helsinki – Laajoja asemakaavasunnitelmia*, lehdessä *Teknillinen aikakauslehti*, 10/1915, 149–154; *Munksnäs-Haga utställningen i Riddarhuset*, i *Veckans Krönika*, 16.10.1915, [i–ii]; Thomé, Valter: *Eliel Saarinen och Stor-Helsingfors*, i *Nya Argus*, 16.10.1915, 199–200.

esiteltiin ensi kertaa paitsi suunnitelmaa varten tehdyt piirrokset ja runsaasti huomiota saanut pienoismalli, myös painettu, pahvisten kansien väliin sidottu suunnitelma.³⁴

³⁴ CHRIST-JANER (1948) 1951, 58; NYSTRÖM 1946, 69, 71. *Hufvudstadsbladetissa* esiintyneiden ilmoitusten mukaan näyttely oli avoinna 3.10.–7.11.1915 päivittäin klo 12–19 vaihtelevaa pääsymaksua vastaan, ks. *Munksnäs-Haga utställningen*, i *HBL* sön 3.10.1915, SAMA; *Munksnäs-Haga utställningen*, i *HBL* tis 2.11.1915, SAMA; *Munksnäs-Haga utställningen*, i *HBL* sön 7.11.1915, SAMA. Ritarihuoneella järjestetty myös useita muita näyttelyjä, kuten Arkkitehtuuriklubin erillisnäyttelyt vuosilta 1907 ja 1914, ks. WÄRE 1992, 68.

2. Utopistiset ihanteet ja käytäntöön sovelletut ideologiat

Suomelle 1800-luvun loppu oli Venäjän yhteydessä vaurastumisen aikaa. Teollisuuden osuus kasvoi ja sen seurauksena syntyneet työpaikat lisäsivät Suomen työläisten määrää. Pääomaa sijoitettiin rakennushankkeisiin ja uuden ylellisyyden hankkimiseen. Taloudellinen kasvu jakautui kuitenkin varsin epätasaisesti ja aikalaiset puhuivat yleisesti yhteiskuntaluokista. Köyhtyvältä maaseudulta kaupunkeihin muuttanut kasvava työläisväestön joukko erottui sosiaaliselta ja taloudelliselta asemaltaan selvästi muusta kaupunkiväestöstä.³⁵ Samankaltaista kehitystä oli nähtävissä myös muualla Euroopassa ja Suomi teollistuiakin eurooppalaisittain verrattain myöhään. Teollistumisen myötä maalta muuttaneiden ryhmä oli kasvanut Isossa-Britanniassa valtaiseksi jo vuosikymmeniä aiemmin: vuosina 1801–1851 kaupunkiväestön osuus oli lähes kaksinkertaistunut, eikä varsinaista hiipumista ollut näkyvissä. Vielä 1700-luvulla oli maatalous ollut merkittävin työllistäjä Englannissa ja kaupunkeja ympäröi suuret peltovyöhykkeet. Teknologia kehittyi huomattavalla vauhdilla ja kilpailu kaupunkien ja maaseudun välillä kasvoi. Näin aiemmin vallinnut tasapaino alueiden välillä muuttui nopeasti. Ison-Britannian maaseutuväestö kaupungistui vauhdikkaasti, ja vuoteen 1850 mennessä Lontoo oli kasvanut läntisen maailman suurimmaksi kaupungiksi ja Ison-Britannian huomattavimmaksi teollisuuskeskukseksi.³⁶

Teollistumisen ja kaupungistumisen aiheuttamiin ongelmiin oli useita lähestymistapoja. 1800-luvun jälkimmäistä puoliskoa leimasi vahvasti etenkin utopiasosialisteiksi nimetty ryhmä. Näiden tavoitteena oli suunnitella kokonaisia kaupunkeja vaihtoehtoisiksi teollisuuskaupungeille, joissa erot yhteiskuntaluokkien välillä olivat kasvaneet huomattavasti. Suunnitelmat toteutuivat harvoin ja olivatkin ympäristöestetiikan tutkijan Hanna MATTILAN mukaan jo aikanaan erittäin utopistisia malleja.³⁷ Yhdeksi viimeisimmäksi merkittäväksi utopiasosialistiksi nähdään englantilainen sir Ebenezer Howard (1850–1928), joka lanseerasi käsitteen puutarhakaupunki-ideologiasta vuonna 1898 ilmestyneessä teoksessaan *To-Morrow: a Peaceful Path to Real Reform*. Siinä Howard esitteli kaupunkisuunnitelmaa, jossa tavoitteena oli luoda uusia, luonnonmukaisempia ja sosiaalisesti kestävämpiä rajatun kokoisia kaupunkiyksiköitä olemassa olevien suurkaupunkien ulkopuolelle. Tavoitteena oli uusi, tasavertaisuuteen perustuva veljeyden aikakausi.

³⁵ ANTTILA et al. 2009, 11.

³⁶ BORSAY 2000, 114; CLARK & JAUHAINEN 2006, 10; DAVIS 2000, 125; MORRIS 2000, 177–182; PICARD 2005, 60.

³⁷ MATTILA 2006, 136–137.

Vaikka Howard mielletään utopiasosialistiksi, yhdyn MATTILAN huomautukseen siitä, että puutarhakaupunki-ideologia ei ollut vain utopistinen ajatus, vaan se oli tarkoitettu sovellettavaksi käytäntöön.³⁸ Tässä yhteydessä onkin tärkeää se, miten utopia määritellään. MATTILASTA poiketen kaupunkitutkimukseen keskittynyt maantieteilijä Harri ANDERSSON näkee suunnitelman olleen utopistinen silloin, kun alkuperäinen idea ei saavuttanut merkittävää suosiota käytännön tasolla.³⁹ Kirjailija Ville-Juhani SUTINEN on mielestäni tavoittanut pohdinnoissaan hyvin utopian ytimen kysyessään, miksi laadittaisiin suunnitelmia, kuvitelmia ja malleja, jos niiden toteutumista ei toivottaisi.⁴⁰ Samoin ajatuksin myös Ebenezer Howard puolustaa itseään teoksensa uudistetussa painoksessa, vuonna 1902 julkaistussa *Garden Cities of To-Morrow'ssa*:

I am no Utopian, for to me the building of the city is what I have long set my mind upon, and it is with me no "small matter".⁴¹

Myös SUTISEN näkemyksen mukaan Howard oli kehitellyt selkeän ja yksityiskohtaisen reaaliutopian, eikä Howardin ajatuksia voinut pitää sosialistisina. Howard yhdistelikin surutta sosialismin ja individualismin parhaita puolia saavuttaakseen haluamansa, inhimillisen lopputuloksen.⁴² Utopiasosialisteista puhuttaessa on kuitenkin muistettava, etteivät kaikki pyrkineet Howardin tavoin konkreettisiin päämääriin, vaan suunnitelmat saattoivat olla hyvinkin idealistisia.

Timo TUOMEN siteeraama, arkkitehti Frans Nybergin (1882–1962) esittämä kommentti talouden ja taiteen suhteesta Hvitträskin arkkitehtitoimistossa on myös mielenkiintoinen utopiakeskustelu huomioiden:

Kun taloudellisen näkökohdat yleensä leimasivat töiden valintaa ja pitivät toiminnan varmuuden rajoissa, olivat taloudelliset tulokset Saarisen suunnitelmissa niin hämärässä ja kaukaisessa tulevaisuudessa, etteivät ne usein koskaan löytäneet Hvitträskiin. [- -] Se reipas ote, millä mitä laaja-alaisimmat tehtävät ja normaalisti katsoen mitä sinisilmäisimmät fantasiat otettiin työn alle, vaikutti vapauttavasti ja piristävästi kaikkiin, jotka olivat mukana.⁴³

³⁸ MATTILA 2006, 138.

³⁹ ANDERSSON 2009.

⁴⁰ SUTINEN 2009, 5. Utopian päämääränä on SUTISEN mukaan itsensä tuhoaminen. Jos suunnitelma toteutuu, käy utopian käsite tarpeettomaksi, ks. SUTINEN 2009, 5.

⁴¹ Howard 1902, 163.

⁴² SUTINEN 2009, 17. SUTINEN korostaa, ettei lopputulos niinkään ollut ratkaiseva utopian kannalta. Tärkeä sen sijaan oli se, että niiden päämääränä oli aina poikkeava yhteiskunta, jonka toteuttamiseen vaadittiin olemassa olevien tilanteiden kokonaisvaltaista muutosta, ks. SUTINEN 2009, 10.

⁴³ TUOMI 2007, 87. Alkuper., ks. Nyberg, Frans: *Minnen från Hvitträsk*. Käsikirjoitus 20.9.1950, 6. Frans Nybergin kokoelma, Suomen arkkitehtuurimuseon käsikirjoitusarkisto.

Nybergin viittaus ”sinisilmäisiin fantasioihin” on helppo yhdistää ajatukseen utopioista. Myös Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmaa on kuvattu utopistiseksi. Todennäköisesti taustalla on suunnitelman suuriluontoisuus ja toteutumattomuus, mutta ennen kaikkea sen yhdistäminen puutarhakaupunki-ideologiaan. Utopioista puhuttaessa on muistettava, että suuriluontoiset kaupunkisuunnitelmat olivat ajalle ominaisia. Laajat, kokonaisia kaupunkeja kattavat suunnitelmat eivät siis olleet välttämättä suuruudenhullujen suunnittelijoiden töitä, vaan toteutumattominakin arvostettuja idealähteitä. Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmaa lähestytään aluksi käytännöllisestä näkökulmasta käsin, jonka jälkeen sitä yhdistetään yhä vahvemmin ideologiseen puoleen. Tässä luvussa pohditaan paitsi puutarhakaupunki-ideologian roolia Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa, myös laajemmin ihanteiden ja ideologioiden asemaa suunnitelman teossa. Tärkeäksi teemaksi nousee ennen kaikkea ajatus ideologisten tasojen yhdistämisestä käytännön vaatimuksiin.

2.1. Tilastot ja teoreettiset mallit kaupunkisuunnittelun välineinä

Kaupunkisuunnittelijoina toimineiden henkilöiden oppitausta oli 1900-luvun taitteessa vaihteleva. Suomessa jako insinööritieteisiin ja arkkitehtuuriin oli vielä 1800-luvun lopulla vahva. Jaolla oli pitkät perinteet – arkkitehti Merja HÄRÖN mukaan se periytyi aina 1700-luvun Ranskaan, jossa École des Beaux Arts edusti taideakatemiaita ja École Polytechnique puolestaan huomattavasti rationaalisempia insinööritieteitä. Jälkimmäinen ei saavuttanut Ranskassa juurikaan menestystä, mutta kehittyi saksankielisellä alueella tärkeäksi erityisesti 1800-luvulla. Saksalaista esimerkkiä seuraten, avattiin Helsingissä syksyllä 1863 Suomen ensimmäinen arkkitehtikoulu Helsingin teknillisen reaalikoulun osastona. Myös koulutusta kehitettiin saksalaisen polyteknisen mallin mukaisesti: ensimmäiset kaksi vuotta tehtiin matemaattisten ja teknillisten perusaineiden opintoja yhdessä insinööriopiskelijoiden kanssa. Tätä seurasi monivuotinen harjoittelujakso sekä ammattikurssi, jossa opiskeltiin arkkitehtonista suunnittelua – muun muassa arkkitehtuurin historiaa, erilaisia tyylejä sekä muoto-oppia. Uudistusten seurauksena koulu muutti 1870-luvulla nimeään ensin Polyteknilliseksi kouluksi ja pian opistoksi. Piirustustaidon merkitystä arkkitehdin ammattitaidon perustana alettiin korostaa ja opetusta jaettiin yhä selvemmin taiteelliseen ja tekniseen puoleen.⁴⁴

⁴⁴ HÄRÖ 1992, 211–213.

Vaikka arkkitehtien koulutus oli Suomessa vielä 1900-luvun vaihteessa melko kapea-alaista ja yhdenmukaistavaa, oli moniosaavuus ja -alaisuus kuitenkin normaalia arkkitehteille.⁴⁵ Koulutusta täydennettiin itsenäisesti tutustumalla ulkomaalaiseen suunnitteluun ja arkkitehtuuriin, sekä saamalla uusia virikkeitä Suomen tiiviistä taiteilijapiireistä. Arkkitehtien opintoihin kuului myös runsaasti harjoittelujaksoja ja opintomatkoja niin kotimaassa kuin ulkomailla. Erityisesti vanhempi arkkitehtikunta oli täydentänyt opintojaan ulkomailla – Gustaf Nyström (1856–1917) Wienin teknillisessä korkeakoulussa ja Bertel Jung (1872–1946) Berliinin taideakatemiassa.⁴⁶ Vuosisadan vaihteen Suomessa kaupunkisuunnittelu arkkitehtien uutena toimialana alkoi nostaa päätään eurooppalaisten impulssien saattelemana. Aiemmin lähinnä insinöörien työtehtäviin ja vain näiden koulutukseen kuuluneen kaavoituksen taiteellista puolta alettiin korostaa, ja arkkitehtien rooli asemakaavasuunnittelijoina vakiintui nopeasti. Vuosisadan vaihteen suomalaisarkkitehteja leimasi kaksoisrooli: arkkitehdit toimivat samanaikaisesti niin rakennusten kuin kaavojenkin suunnittelijoina.⁴⁷

Kuten kaikkien arkkitehtien ei voida yleistää toimineen kaupunkisuunnittelijoina, eivät kaikki kaupunkisuunnittelijatkään olleet koulutukseltaan arkkitehteja. Insinööriksi kouluttautunutta englantilaista kaupunkisuunnittelijaa Raymond Unwinia (1863–1941) tituleerattiin myös arkkitehdiksi. Unwin on hyvä esimerkki siitä, kuinka insinöörien ja arkkitehtien tehtäväkentät sekoittuivat erityisesti kaupunkisuunnittelun merkityksen noustessa. Kaupunkisuunnittelun kaksitahoisuus mekaaniseksi nähtynä insinöörityteenä ja taiteellisempänä arkkitehtuurina näkyy myös Unwinin vuonna 1909 julkaistussa teoksessa *Town Planning in Practice: An Introduction to the Art of Designing Cities and Suburbs*. Teos toimi toisaalta käytännön oppaana ja suunnittelun välineenä, mutta siinä esiteltiin myös taiteellisia tyylikonventioita ja kehitettiin niitä edelleen.⁴⁸

Kaupungeja oli toki suunniteltu jo pitkään, mutta vasta 1800-luvulla kaupunkisuunnittelu kasvoi määrällisesti ja sen asema muuttui: pelkän käytännön suunnittelun sijaan kaupunkisuunnittelua alettiin teoretisoida. Kaupunkisuunnittelun merkityksen nousu Euroopassa 1800-luvun lopulla liittyy vahvasti teollistumiseen ja sen aiheuttamaan kaupunkien väestöntulvaan. Aluksi kaikin puolin hyväksi nähty kehitys nopeutui nopeutumistaan ja seurannaisvaikutukset alkoivat muodostaa ongelmia. Industrialismi oli johtanut kaupunkimuotoon, jolle oli ominaista kasautuminen,

⁴⁵ NIKULA 1981, 27; TUOMI 2007, 19.

⁴⁶ HÄRÖ 1992, 214; TUOMI 2007, 22–23; WÄRE 1992, 56, 58.

⁴⁷ WÄRE 1992, 56.

⁴⁸ Ks. Unwin 1909.

epäyhtenäisyys sekä liikenteen ja muiden toimintojen ristiriita. Kaupunkikeskustojen liikenne ruuhkautui ja terveydelliset olot olivat heikot.⁴⁹ Aikakauden eurooppalaisia suurkaupunkeja leimasi kasvava suunnittelematon urbanisaatio ja sitä myöden laajeneva alueellinen epätasa-arvoisuus. Vallan ja varallisuuden epätasainen jakautuminen kuohutti. Koska yhä suurempi osa väestöstä asui kaupungeissa, alettiin niiden toimintaan kiinnittää huomiota suunnittelun keinoin.

Kasvat luokkaerot – ja etenkin työläisten kasvava osuus kaupunkiväestöstä – olivat leimanneet Lontoon ilmettä jo pitkälti 1800-luvun alkupuolelta. Suomessa ongelma nousi merkittäväksi vasta 1900-luvun taitteessa, ja eurooppalaisten suurkaupunkien ongelmien pelättiin rantautuvan myös Helsinkiin.⁵⁰ Kasvavien varallisuuserojen ohella myös muihin teollistumisen aiheuttamiin ongelmiin tartuttiin ja uusia ratkaisuja kehiteltiin niin Suomen kuin Euroopan tasolla. Tässä luvussa käsittelem ensin niitä väestönkasvun aiheuttamia kaupunkien ongelmia, jotka näen Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman pohjalta merkittäviksi myös Suomen – lähinnä Helsingin – oloissa. Näiden lisäksi pureudun tapoihin, joilla ongelmia esitettiin ja argumentoitiin Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa. Tällöin keskiössä on tilastojen ja kuvamateriaalin käyttö niin Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa kuin aikalaiskirjoituksissa. Lopuksi pohdin vielä menetelmiä, joilla kasvavan väestön aiheuttamia ongelmia pyrittiin poistamaan. Munkkiniemi-Haaga-suunnitelma edusti tältä osin desentralisaatiota eli hajauttavaa kaupunkirakennetta.

2.1.1. Helsinki eurooppalaisena kaupunkina

Elie Saariinen vertaa Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa useaan otteeseen Helsingin asukasmääriä muiden maiden pääkaupunkien vastaaviin. Väestömäärien erot olivat suuret, mutta argumentointi Helsingin väkiluvun kasvamisesta yhä lähemmäs suurkaupunkien väkimääriä oli tärkeää.⁵¹ Miljoonakaupunki Lontoon ongelmien esitleminen ja väkimäärien kehityksen vertailu nosti esiin suunnitelman argumentoinnin kannalta tärkeän huomion: samat ongelmat tulisivat koskemaan vielä Helsinkiäkin. Vaikka teollisuuden osuus ja väestön määrä kasvoivatkin Suomessa hitaasti, oli huoli tulevaisuuden ongelmista suuri. Monet aikalaiset, kuten tanskalainen historioitsija Gustav Bang (1871–1915), korostivat nopealta tuntuvia muutoksia.

⁴⁹ STANDERTSKJÖLD 1988, 75

⁵⁰ Ks. esim. Strengell MHS 1915, 9–11.

⁵¹ Ks. esim. Saariinen MHS 1915, 41–42.

Bangin vuosina 1908–1909 suomennettua teosta *Nyky aika – Aikamme yhteiskunta- ja sivistyselämä* leimaa huoli muutoksen tahdista. 1900-luvun alun uutuuksia ja oloja läpikäyvän teoksen johdannossa Bang kuvaa, kuinka ”kaikkiällä vallitsee levottomuutta, kaikkiällä ikuista, uupumatonta edistystä”.⁵² Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman tekijöistä Eliel Saarinen korosti vuosina 1911–1913 tekemässään Tallinnan asemakaavasuunnitelmassa, kuinka kaupungin normaalille kehitymiselle oli elintärkeää, että sitä kohtaavat tulevaisuuden ongelmat otettiin mahdollisuuksien mukaan ennalta huomioon ja pyrittiin ratkaisemaan ennen ongelmien kumuloitumista.⁵³ Saarinen näki tarpeelliseksi, että eurooppalaisten suurkaupunkien varoittavien esimerkkien saattelemana tuleviin ongelmiin alettiin niin Tallinnassa kuin Helsingissäkin varautua hyvissä ajoin ja niitä tuli myös pyrkiä erittelemään. Miten Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmaa argumentoitiin ja millä keinoin ennakoivan suunnittelun tärkeyttä tuotiin siinä esiin? Missä määrin nämä argumentoinnin tavat heijastivat muuta tieteen kehitystä 1900-luvun taitteen maailmassa?

Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa Saarinen esittelee tilastojen ja diagrammien avulla pitkällisesti sitä, kuinka Suomen ja koko Euroopan väestönlisäys oli tosiasia. Koska sodat, kulkutaudit ja katovuodet olivat jääneet taakse, oli syntyvyys noussut Suomessa huomattavasti kuolleisuutta korkeammaksi.⁵⁴ Syntyneiden enemmyys eli luonnollinen väestönkasvu kasvatti Suomessa väkilukua, mutta ei vielä johtanut yksinään kaupunkien kasvuun, jonka takana vaikutti ennen kaikkea maaltamuutto. Nämä yhdessä olivat johtaneet Euroopan suurkaupungeissa huomattavaan kaupunkiväestön lisäykseen, jonka kiihtyvästi nouseva suuntaus oli Saarisen mukaan nähtävissä myös Helsingin kohdalla.⁵⁵ Saarinen esitti tilastoja Suur-Lontoon ja -Berliinin nopeasta väestönlisäyksestä.⁵⁶ Tällä hän pyrki osoittamaan maiden pääkaupunkien vetovoimaa yhdistäen sen myös Helsingin tulevaisuuteen. Etenkin juuri Saarisen osuudet Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa nojasivat vahvasti tilastoihin ja muihin tiukasti tieteelliseksi nähtyihin tutkimuksiin ja niiden tulosten analysointiin. Tällä runsaalla tilastomateriaalin esittelyllä ja käytöllä Saarinen liitti Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman vahvasti muihin eurooppalaisiin aikalaiskaupunkisuunnitelmiin.

⁵² Bang 1908, 3.

⁵³ CHRIST-JANER (1948) 1951, 65. CHRIST-JANER viittaa *Der Städtebau* -lehdessä vuonna 1913 (XVIII, nro 5/6) ilmestyneeseen artikkeliin *Stadtplanung für Reval*.

⁵⁴ Saarinen MHS 1915, 35.

⁵⁵ Saarinen MHS 1915, s. 36: *Väestönkasvu 1840–1910: ylempi käyrä Suomen kaupungeissa, alempi Helsingissä*.

⁵⁶ Saarinen MHS 1915, s. 41: *Lontoon eli Suur-Lontoon kasvaminen ja Berliinin eli Suur-Berliinin kasvaminen*.

Suurkaupunkien ongelmia selvitettäessä 1900-luvun vaihteen Euroopassa oli alettu tehdä tutkimuksia, jotka kartoittivat kaupunkien rakennetta. Tietoisuus kaupungeista alkoi kasvaa sitä mukaa, kun kvalitatiiviset ja kvantitatiiviset tutkimukset yleistyivät.⁵⁷ Saarinen toimi, kuten Raymond Unwin oli teoksessaan *Town Planning in Practice* esittänyt. Unwin kehotti kaupunkisuunnittelijoita tekemään suunnitelmaansa varten tutkimuksen, jossa muun muassa erilaisia tilastoja hyödyntäen tutkittaisiin kaupungin oloja vertaillen niitä myös muihin kaupunkeihin.⁵⁸ Merkittävässä roolissa onkin ollut tilastotieteen kehittyminen omaksi tieteenalaksi 1900-luvun kuluessa. Tilastotieteen vanhemmasta kehitymisestä ja käyttöhistoriasta on useita eri näkemyksiä. Kasvatustieteilijät Kenneth C. BESSANTin ja Eric D. MACPHERSONin mukaan vallitsevana käsityksenä on, että tilastotiede siirtyi sosiaalitieteiden välineeksi vasta 1830-luvulla. Tätä ennen sitä olivat käyttäneet lähinnä luonnontieteilijät. Tärkeäksi vaiheeksi he näkevät belgialaisen matemaatikko-sosiaalitieteilijän Adolph Quetelet'n (1796–1874) 1830-luvulla kehittämän ajatuksen keskivertoihmisesta. 1800-luvulta saakka tilastollisuuden pysyvät pääelementit ovat BESSANTin ja MACPHERSONin mukaan olleet tieto ja päättely sen pohjalta.⁵⁹ Tilastotiede tarjosi siis kaupunkisuunnittelulle paitsi tietoja, myös tapoja analysoida niitä.

Tutkimustuloksia esiteltiin kansainvälisissä kaupunkisuunnittelutapahtumissa ja -kongresseissa, kuten Berliinin vuoden 1910 kansainvälisen asemakaavakongressin yhteydessä pidetyssä suuressa kaupunkisuunnittelunäyttelyssä. Myös Saarisen kerrotaan vierailleen kyseisessä kongressissa ollessaan liikemiehet Julius Tallbergin (1857–1921) ja Leopold Lerchen (1877–1927) kanssa pitkällä Euroopan kiertueella tutustumassa yksityisiin ja kunnallisiin kaupunkisuunnitteluhankkeisiin.⁶⁰ Bertel Jungilla oli näyttelystä todistetusti omakohtaista kokemusta, jota hän kuvasi yksityiskohtaisesti *Arkitektenissa* julkaistussa artikkelissaan. Tilastollisuuden merkittävä luonne nousee esiin läpi artikkelin, jossa Jung esittelee muun muassa uusia liikennetarkoituksia ja asumismalleja.⁶¹

Tämänkaltaiset kongressit olivat tiedon vaihdon paikkoja, joissa samankaltaisten ongelmien kanssa työskentelevät ihmiset ympäri Eurooppaa pääsivät keskustelemaan

⁵⁷ KOLBE 1988, 25.

⁵⁸ Ks. Unwin 1909, 140–153: *Of the City Survey*.

⁵⁹ BESSANT & MACPHERSON 2002, 23.

⁶⁰ TUOMI 2007, 73. TUOMI viittaa tietolähteenä Otto-Iivari Meurmanin ja Maarit Huovisen teokseen 99 vuotta *Mörrin muistelmia*, WSOY, Helsinki 1989, 94. Esimerkiksi CHRIST-JANER ei kuitenkaan mainitse Berliiniä Saarisen muiden matkakohteiden joukossa, ks. CHRIST-JANER (1948) 1951, 56, 153.

⁶¹ Jung 1910, 89–92.

erilaisista näkökulmista lähestyä ongelmia. Kansallisuuksien kirjon lisäksi myös kulttuuriset ja oppitaustat olivat laajat kongressien osanottajien keskuudessa.⁶² 1900-luvun taitteen kaupunkisuunnittelu ei ollut vain arkkitehtien ja insinöörien alaa, vaan siihen ottivat laaja-alaisesti osaa niin taiteilijat, poliitikot, lääkärit ja liikemiehet kuin esimerkiksi sosiaalitieteilijätkin. Jung nostaa artikkelissaan esiin Berliinin näyttelyn pääsihteerin, saksalaisen Werner Hegemannin (1881–1936) oppitaustan:

[- - Ä]r Hegemann icke tekniker, utan nationalekonom, och det är icke såsom utövande stadsplanerare, utan såsom vetenskapsman, sociolog, statistiker och varmhjärtat människovän, som han analyserar företeelserna [- -.]⁶³

Hegemannin vuonna 1911 julkaistussa teoksessa *Der Städtebau* näkyy selkeästi paitsi Hegemannin koulutus- ja työtausta, myös uusien argumentointitapojen siirtyminen kaupunkisuunnittelualan kirjallisuuteen. Esitellessään Hegemannin teosta *Arkitektenissa*, antoi Bertel Jung kiitosta erityisesti siitä, että vaikkei Hegemannin teos tuonut suuremmin uutta tietoa, oli tiedon esittämisen tapa uusi ja valaiseva:

Därjämte är det naturligtvis mycket instruktivt att i ett sammanhang se alla de nya strävandena belysta av förf:s på stor belästhets baserade sifferuppgifter och citat, för att ej tala om det texten åtföljande rika bildmaterialet.⁶⁴

Bertel Jung ei kiinnittänyt huomiota yksinomaan tieteellisen leiman saaneiden tilastojen käyttämiseen argumentaation ja tiedon esittämisen tapana, vaan korosti myös runsaiden sitaattien ja kuvituksen merkitystä Hegemannin teoksessa. Runsa kuvamäärä ei kuitenkaan ollut niinkään poikkeus kuin ajalle tyypillinen ominaisuus. Monissa aikalaisteoksissa tämä piirre tuotiin selvästi näkyviin mainitsemalla nimisivulla, monellako kuvalla teos oli kuvitettu.⁶⁵ Asian mainitseminen viittaa kuvien olleen tärkeä ja arvostettu ominaisuus teoksissa. Oma merkityksensä kuvallisuudelle on myös ollut 1800-luvulta 1900-luvulle jatkuneella painotekniikoiden kehityksellä. Vaikka ensimmäiset valokuvat tulivat Suomessa Päivi HOVI-WASASTJERNAN mukaan mainoksiin vasta 1910-luvulla, oli niiden käyttö jo yleistä artikkeleiden yhteydessä.⁶⁶

⁶² EKSTRÖM 1994, 196.

⁶³ Jung 1912, 83.

⁶⁴ Jung 1912, 85. Kursiivi ei alkuperäinen.

⁶⁵ Ks. esim. Unwin 1909. Kuvamäärät mainittu usein myös *Arkitektenin* kirjallisuuskatsauksissa, ks. esim. ARK 1912, 142–143: *Förteckning på nyare arkitekturliteratur meddelad av Akademiska bokhandeln.*

⁶⁶ HOVI 1990, 49. Esim. Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmankin painanut Lilius & Hertzberg (per. 1898) käyttivät vuoteen 1908 painomuotonaan ksylografiaa (l. puupiirros). Kivipainot alkoivat vähitellen ohittaa puupiirroset merkityksessään. Lilius & Hertzberg yhdistettiin 1920-luvun taitteessa suurempaan kivipainoyhtiöön. Vuosisadan vaihteen painotekniikoita edellisten ohella mm. kemigrafia, linopaino ja offset-koneet, HOVI 1990, 44–49.

Munkkiniemi-Haaga-suunnitelma fyysisenä teoksena ei muodostanut poikkeusta, mitä kuvamateriaalin käyttöön tulee. Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa on runsaasti erityyppisiä kuvia, joilla on erilainen suhde leipätekstiin ja täten niiden rooli teoksessa on vaihteleva. Yksi selkeimmistä kuvallisista argumentointitavoista löytyy Gustaf Strengellin osioista, joissa kuvat seuraavat leipätekstiä havainnollistaen sitä ja tukien tekstin tavoitteita. Kaupunkisuunnittelun historiaa kuvaava luku sisältää eri suunnittelutyylejä kuvaavia kaupunkien asemapiirroksia. Kullakin ulkomaisella kaupungilla on suomalainen vastinparinsa, joiden yhtäläisyyksiä Strengell pyrkii tuomaan esiin.⁶⁷ Yhtenevien kuvien asettaminen tekstin rinnalle tukee Strengellin sanomaa siitä, että suomalaisten kaupunkien kehitys oli jo pitkään seurannut eriaikaisia yleiseurooppalaisia suunnittelutyylejä. Strengellin osiot toimivat luontevana pohjana Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman muille osille, joissa uusia eurooppalaisia suunnittelusuuntauksia yritettiin markkinoida myös Suomeen sopivina.

Markkinoinnin tarve oli noussut vasta teollisuuden ja kaupan kehittyessä. Mainoskuvan kehityksestä Suomessa väitelleen tutkijan Päivi HOVI-WASASTJERNAN mukaan mainonnan ensimmäinen suuri muotivirtaus ajoittui 1890-luvun Ranskaan, kun taas Suomessa mainonnasta laajemmassa mittakaavassa voitiin puhua vasta 1920-luvulla. Uudet keksinnöt tulivat suuren yleisön tietoisuuteen juuri mainonnan kautta. Suuri muutos oli tapahtunut mainonnan kohderyhmissä: 1800-luvun lopulla mainokset oli suunnattu lähinnä porvaristolle, kun taas 1900-luvulla kaupungistumisen ja lehdistön kasvun seurauksena mainonta levisi laajemmalle.⁶⁸ Markkinoinnin merkityksen nousu näkyy selkeästi läpi Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman. Jo suunnitelman etukantta koristaa maalauksellinen kuva, joka esittää puiden ja puistojen reunustamaa kivihuvilaa. Kuvaa kehystävät keltaiset reunukset rajaavat sen selvästi irti siniharmaasta pahvista. Rajattu kuva on kuin kurkistusaukko kauniimpaan huomiseen, huolettomaan asumiseen. Kannen koristeluun panostaminen tukee teoksen tarkoituksena – suunnitelma julkaistiin ennen kaikkea mainostamaan itseään ja saamaan kannattajia puolelleen.⁶⁹ Samaa mainostavaa tarkoituksena korostaa myös erityisesti suunnitelman viides luku, *Munkkiniemi-Haaga*. Luku on suunnitelman kannalta oleellinen, sillä siinä esitellään kuvien ja sanoin, millainen Munkkiniemen ja Haagan alueesta voisi tulla, jos suunnitelma toteutettaisiin. Kuvien tehtävä ei tässä luvussa ollutkaan pelkästään havainnollistaa tosiasioita, vaan niiden tehtävänä oli luoda myös mielikuvia.

⁶⁷ Strengell MHS 1915, 2, 4–5, 7.

⁶⁸ HOVI 1990, 34–36. Strengell myöhemmin vahvasti mukana mainonnan kehittämisessä Suomessa julkaisullaan *Nykyajan ilmoitusreklami* (1924), ks. HOVI 1990, 38.

⁶⁹ Teoksen päämääristä, ks. Saarinen MHS 1915: [*Esipuhe*], [ii].

Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa on myös erilaisia kuvaajia ja taulukoita, joita tulkitsen kuvina. Näiden rooli visuaalisina havainnollistajina ja empiirisen tiedon analysoinnin välineinä tulee esiin Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa erityisesti Eliel Saarisen osioissa. Helsingin kehitystä kuvaavassa luvussa runsaasti käytetyt vertailevat taulukot ja koordinaatistoon sijoitetut käyrät kuvaavat kaikki väestön muutoksia – kasvua ja kuolleisuutta niin maittain, kaupungeittain, kaupunginosittain kuin väestöryhmittäinkin.⁷⁰ Tilastotieteellisten grafiikkojen käyttö määrällisen tutkimuksen välineenä ei sinänsä ollut enää 1900-luvun alussa uusi menetelmä. Erityyppiset tieteelliset grafiikat kehittyivät, kun uusien mittavälineiden tuloksia alettiin esittää taulukoissa ja koordinaatistoissa. Visualisointi osana tieteellisiä tutkimuksia ja niiden tulosten esittämistä vakiinnutti asemaansa eurooppalaisissa tiedepiireissä 1820-luvulta lähtien. Tilastollisuuden tullessa osaksi sosiaalitieteitä, alettiin kehittää myös väestön kuolleisuutta ja elinikää esittäviä kuvaajia, jotka saavuttivat suosiota erityisesti 1900-luvun taitteeseen tultaessa. Tällöin väestö, sen ikä ja muuttujien ajallinen kehitys asetettiin ensi kertaa samaan graafiseen esitykseen. Tällaisia on myös Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa, vaikka pääosa kuvaajista esittääkin väestön määrän todellisia ja ennakoituja muutoksia. Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman julkaisu ja teko osuu aikaan, jolloin tilastotieteelliset grafiikat siirtyivät tieteellisistä julkaisuista oppikirjojen, yliopistokurssien ja median välityksellä populaareille kentille.⁷¹ 1910-luvulla tilastotieteellisillä, visuaalisilla esitystavoilla oli siis yhä paitsi tieteellinen, vakuuttava leimansa, olivat ne yhtä kaikki tulleet lähemmäksi laajaa yleisöä ja yleisiä tapoja tehdä asioita ymmärrettäviksi.

Argumentoinnilla on myös aina kohteensa. Mihin tällä kaikella siis pyrittiin? Osoittamalla maaltamuuton epätasaisen jakautumisen erilaisten kaupunkien välillä, pyrki Saarinen korostamaan Helsingin asemaa ja sen tulevan nopean kehityksen huomioimista.⁷² Howard, ja Jungin mukaan myös Hegemann, korostivat ongelmia, joita väestön keskittyminen maiden pääkaupunkeihin oli Lontoossa ja Berliinissä aiheuttanut. Suurten joukkojen valuminen pääkaupunkeihin nähtiin kaikkien ongelmien alkuperäisenä syynä. Turvattomuus oli lisääntynyt, hygienian taso laskenut, rumuus noussut vallitsevaksi kaupunkien ilmeeksi ja poliittinen spekulaatio karannut käsistä.⁷³

It is wellnigh universally agreed by men of all parties, not only in England, but all over Europe and America and our colonies, that it is

⁷⁰ Ks. Saarinen MHS 1915, 34–63: *Helsingin kehitys*.

⁷¹ BENIGER & ROBYN 1978, 2–6. Ks. erit. Saarinen MHS 1915, 34–63: *Helsingin kehitys*.

⁷² Ks. erit. Saarinen 1915, 41–47.

⁷³ Jung 1912, 84.

deeply to be deplored that people should continue to stream into the already over-crowded cities, and should thus further deplete the country district.⁷⁴

Maaseudun köyhtyminen ja erityisesti kaupunkien sosiaalinen ja fyysinen rappio huolestuttaa Howardia läpi *Garden Cities of Tomorrow* -teoksen. Johdannossa Howard antaa runsaasti esimerkkejä liian nopean väestönlisäyksen mukanaan tuomista ongelmista ja esittelee laajasti sanomalehdissä käytyä aikalaiskeskustelua aiheesta. Kaupunkeihin syntyneiden slummien vaarallisuus ja erityisesti huono hygienia nousivat esiin Howardin esittelemistä sanomalehtipuheenvuoroista, joista huokui ajatus siitä, että sairaudet ja kulkutaudit olivat suunnittelemattomuuden syytä.⁷⁵ Myös Strengell oli tietoinen näistä Lontoon ja muiden Englannin suurkaupunkien ongelmista, eikä pitänyt niitä mitenkään yllättävinä.

On ilmeistä että tämä äkkinäinen ja suunnaton kaupunkien siirtyminen synnyttäisi joukon uusia kunnallistaloudellisia, terveydellisiä, liikenneteknillisiä ja kaupunkien asemakaavajärjestelyä koskevia tehtäviä. Niitä ratkaisemaan ei [Englannissa] aluksi millään muotoa oltu varustauduttu.⁷⁶

Strengellin mainitsemat uudet tehtävät olivat niitä, joita pyrittiin ennakoimaan Munkkiniemi-Haagaa ja Suur-Helsinkiä suunniteltaessa, jotta katastrofaaliseksi nähty tulevaisuus voitiin välttää. Saarinen argumentoi läpi Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman vahvasti ennakoivan suunnittelun puolesta. Saarisen mukaan Helsingin väestönkasvu ei johtunut yksistään maaltamuutosta, vaan kaupungin paremmista oloista. Saarisen mukaan kuolleisuus oli Suomen kaupungeissa huomattavasti alhaisempi kuin maaseudulla. Hän näkee tämän johtuneen ennen kaikkea kaupunkien paremmista hygieniaoloista, kuten viemäroinnistä, vesijohtovedestä ja kulkutautisairaaloista.⁷⁷

Kaupunkiasumisen muutos oli suoraa seurausta maanhinnan noususta. Kun maalta muutti väkeä kaupunkien, syntyi tilanne, jossa alueen koko pysyi usein samana, mutta väestö moninkertaistui. Tällöin kilpailu asunnoista ja maa-alasta kasvoi, jolloin myös hinnat nousivat. Englannissa maanomistajat olivat nousseet hiljalleen alueillaan jopa monopoliasemaan, joka mahdollisti heille vuokrien huimat nostot ja keinottelun. Vaikka

⁷⁴ Howard 1902, 10–11.

⁷⁵ Howard 1902, 10–12. Tyypilliset slummit olivat Lontoossa erityisesti 1800-luvun ilmiö, ks. esim. BORSAY 2000, 105; On esitetty myös näkemys, jonka mukaan ne olisivat lähinnä sanomalehdistön sensaatiohakuisuuden tuote, ks. esim. RODGER 2000, 240. Slummien raivaaminen yleistyi Lontoossa 1800-luvun lopulla aiheuttaen suuria väestönsiirtoja. Siihen saatiin kuitenkin yleensä helposti oikeutus, kun vedottiin yleisen hyödyn lisäksi näiden hygienian ongelmapesäkkeiden puhdistamiseen, ks. ARMSTRONG 2000, 214–215; DAVIS 2000, 130.

⁷⁶ Strengell MHS 1915, 9.

⁷⁷ Saarinen MHS 1915, 35, 40.

suuret maanomistajat koettiin myöhäisviktorianisessa Englannissa reliikkinä vanhasta, oli heidän vaikutuksensa yhä suuri, sillä esimerkiksi lähes kaikki talo- ja maakauppa käytiin näiden välillä. Erityisesti radikaaleimmat ajattelijat halusivat hajottaa suurmaanomistajien pitkään jatkunutta valta-asemaa, joka alkoikin vähitellen murtua 1900-luvun taitteessa.⁷⁸ Kaupunkitieteilijä John R. SHORT esittää, että itse asiassa juuri toive ja tarve omistusoikeuksien uudelleensäätämisestä johtivat uusien suunnitteluliikkeiden syntyyn 1800-luvun lopulla.⁷⁹ Ajatus oli selvästi nähtävissä myös Howardin alkuperäisessä puutarhakaupunki-ideologiassa, jossa maanhinnan nousu pyrittiin kääntämään uusien asuinalueiden voitoksi.⁸⁰

Myös Strengell kuvailee Lontoon tilannetta 1800-luvun jälkimmäisellä puolikkaalla kuin kertoen maaltamuuton aiheuttamista ongelmista antaen varoittavan esimerkin Helsingin tulevaisuutta ajatellen:

Väentulvalle täytyi toimittaa suojaa ja asuntoja. Kaupunkeja lähinnä olevien alueiden maanarvo kohosi huimaavasti, ja hillitön tonttikeinottelu tuotti miljoonia häikäilemättömien huijareiden taskuun. Ahtaan itsekkään ansaitsemishalun kannustamat kiinteimistöjen omistajat peittivät korttelin korttelilta ja kaupunginosan toisensa jälkeen kymmenillä tuhansilla epäterveellisillä, rumilla ja huonosti rakennetuilla taloilla. Kun vihdoin alettiin ryhtyä toimenpiteisiin [- -] laajat alueet olivat sullotut täyteen vuokrakasarmeja ja katusolia.⁸¹

Strengell hyökkää varsin syyttävin sanakääntein suurmaanomistajien kimppuun kuin kokien, että näiden ahneet toimet olivat kaiken taustalla. Hänen näkemyksensä mukaan itsekkyyks oli rumentanut kaupunkikuvaa ja tehnyt kaupunkien rakenteesta sietämättömän. Saarinen puolestaan syyttää tilanteesta Helsingin kaupunkia ja sen tonttipolitiikkaa. Saarisen mukaan ”[k]aupunginhallinnon tärkeimpiä tehtäviä on huolenpito siitä, että sopivia ja huokeita tontteja on runsaasti saatavissa asutuksen tarpeeksi”.⁸² Saarinen jatkaa argumentoiden Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman tärkeyden puolesta, kuinka kaupunki oli epäonnistunut tehtävässään, mikä oli nostanut asumisen kustannuksia Helsingissä huomattavasti. Koska kaupunki ei ollut laajentunut rajojensa ulkopuolelle, oli keskustaa jouduttu tiivistämään ja tonttien hinnat

⁷⁸ PICARD 2005, 50. Ks. myös esim. FISHMAN 1977, 30; HARDY 1991, 38.

⁷⁹ SHORT 1989, 46.

⁸⁰ Vuokrajärjestelmä oli ominainen puutarhakaupunki-ideologialle, mutta ei toteutunut sellaisenaan yhdessäkään puutarhakaupungissa tai -esikaupungissa. Järjestelmä perustui siihen, että jokainen asukas maksoi tontistaan vuokraa yhdyskunnalle, joka laittoi sitten rahan kiertoon yleishyödyllisiin tehtäviin, jolloin se ikään kuin palautuu maksajalleen. Kun alueen vetovoima asuinalueena kasvoi, myös vuokrat nousivat, jolloin yhdyskunta sai voittoa, ks. erit. Howard 1902, 28–37.

⁸¹ Strengell MHS 1915, 9–10

⁸² Saarinen MHS 1915, 48. Harvennus alkuperäinen.

olivat nousseet. Vaikka vuokrat nousivat, asuinolojen laatu laski kysynnän ja tarjonnan kohtaamattomuuden vuoksi. Vaikka Saarinen näkikin kaupungin tonttipolitiikan olleen syynä ongelmiin, mainitsi myös hän kiinteistökeinottelijat. Saarinen yritti herättää kaupunginhallinnon siihen tosiasiaan, että kaupunki ei hyötynyt harjoittamastaan tonttipolitiikasta, vaan voitot menivät muutamien keinottelijoiden taskuun.⁸³ Huomio on siinä mielessä tärkeä, että myös Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman takana ollut Stenius-yhtiö voitiin nähdä tällaiseksi keinotteluyhtiöksi.⁸⁴

Tultaessa 1910-luvulle etenkin työläisten asuinolot Helsingissä olivat huonontuneet entisestään. Ongelma ei ollut uusi, vaan esimerkiksi Gustaf Nyström oli nostanut sen esille *Arkitektenissa* jo edellisellä vuosikymmenellä. ”Bostadsfrågan är en af de viktigaste som det moderna samhället har att lösa”, korosti Nyström kaupungin suunnittelupolitiikkaa kritisoivassa artikkelissaan. Asunnoista oli pula, mutta Nyströmin mukaan ongelma ei kuitenkaan ollut varsinaisesti kenenkään syytä – asukasmäärän nopea kasvu ja sen mukanaan tuomat muutokset olivat yllättäneet koko kaupunkisuunnittelun kentän. Tästä huolimatta Nyström syyttää rakennuskonttoria ja etenkin kaupungininsinööriä siitä, etteivät nämä aikoneetkaan tehdä ongelmalle mitään sen valjettua.⁸⁵ Pula kaupungin tarjoamista tarpeeksi halvoista tonteista ja sopivista taloista oli ongelma paitsi vuonna 1906, niin myös vielä Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmaa julkaistaessa kymmenisen vuotta myöhemmin. Saarinen näki samat ongelmat, mutta syytti vahvemmin Helsingin kaupungin, joka ei vielääkään ollut tarttunut haasteeseen ratkaista asunto-ongelmaa.⁸⁶

Ongelman luonne oli alkanut muuttua hiljalleen. Helsingin kaupungin asuntotarkastaja Artur Gauffinin (1872–1947) mukaan 1910-luvun vaihteessa ongelmana oli pula vapaista asunnoista. Vuoteen 1914 tultaessa tilanne oli kuitenkin muuttunut työläisten kohdalla huomattavasti. Asuntoja oli runsaasti tyhjillään, mutta niissä ei ollut varaa asua. Työttömyys oli noussut ja rahaa oli vähän, minkä seurauksena kaupunkien työläiset oli pakotettu asumaan yhdessä asunnoissa, jotka olivat pieniä, halpoja ja huonokuntoisia. Lisäksi markkinoille tuli koko ajan uusia vuokralaisia kilpailemaan

⁸³ Saarinen MHS 1915, 48. Howardin nähdään usein syyttäneen maanomistajia kaupunkien ahdingosta Strengelein tavoin. Ajatus on virheellinen, sillä Howard yritti osoittaa yleisen ihmisluonnon vinoutuneisuutta ja yhteiskunnan toimimattomuutta ahneuden taustalla, eikä siirtää syytä yksittäisille henkilöille, Howard 1902, 124.

⁸⁴ Lisää tematiikasta keinottelun ympärillä luvussa 2.2.2. *Osakeyhtiöt ideologioiden airuina ja kokonaisvaltaisuuden mahdollistajina.*

⁸⁵ Nyström 1906, 1–3.

⁸⁶ Nyström 1906, 4–5; Saarinen 1915, 48.

samoista halvoista asunnoista.⁸⁷ Uusien vuokrakasarmien rakentaminen Helsinkiin ei siis ratkaisisi ongelmaa. Koska kaupunki ei ollut valmis puuttumaan vuokrien huimiin korotuksiin, alettiin ratkaisua etsiä muualta, kaupunkien ulkopuolelta.

2.1.2. Desentralisaatio vastauksena ongelmiin – Back to the Land!

Asuntopula oli leimallista useille eurooppalaisille kaupungeille Lontoon ja Helsingin ohella. Strengellin mukaan jako kahteen pääsuuntaukseen ongelman ratkaisemiseksi oli 1800-luvun lopulla selvä. Manner-Euroopassa ja myöhemmin myös Yhdysvalloissa suurkaupunkien ongelmat nähtiin hänen mukaansa ennen kaikkea ”yhteiskunnallis-terveydellisenä, asutusteknillisenä ja arkkitehtoonis-taiteellisenä probleemina, jota pyrittiin ratkaisemaan sen omien rajojen sisäpuolella”.⁸⁸ Englannissa näitä vaikeuksia puolestaan pyrittiin kiertämään luomalla ”suurkaupungin rinnalle uusi asutusmuoto, puutarhakaupunki ja maalaismalliin tehty huvilaetukaupunki”.⁸⁹ Back to the Land – takaisin maaseudulle – oli mainoslause, joka kaikui myös Munkkiniemi-Haagan suunnittelun taustalla. Miksi juuri desentralisaatio nähtiin Helsingin kohdalla paremmaksi ratkaisuksi? Miten sekavaksi kuvattuja maanomistussuhteita käytettiin perusteena desentralisaation valinnalle? Hajauttava kaupunkirakenne vaati taakseen myös mahdollistavia tekijöitä. Millaiseksi eri liikennemuotojen kehitys nähtiin tässä yhteydessä?

Puutarhakaupunki-ideologian isänä tunnetun Howardin mukaan muuttoliikkeen suunnan kääntäminen ja ihmisten asettuminen takaisin maaseudulle on päätekijä (*Master-Key*), joka ratkaisisi lopulta kaikki ongelmat. Ihmisten vapaaehtoinen ja spontaani siirtyminen takaisin maalle oli hänen mielestään tärkeää, ja siihen tuli pyrkiä lisäämällä maaseudun vetovoimaa. Howardin mukaan tällainen ylivoimainen vetovoimatekijä – magneetti – saattoi syntyä vain yhdistämällä maaseudun ja kaupungin

⁸⁷ *Hufvudstadsbladetissa* ilmestyneen Gauffinin haastattelun referaatti *Arkitektenissa*, ks. *H:fors stads bostadsinspektör om arbetarebostadsförhållandena*, 1914, 8–10.

⁸⁸ Strengell MHS 1915, 10. Harvennus alkuperäinen. Myös Suomessa tehtiin suunnitelmia tämän suuntauksen mukaan. Esim. Jungin Helsingin keskuspuistoehdotus, ks. Jung 1911, 137–148.

⁸⁹ Strengell MHS 1915, 10. Harvennus alkuperäinen. Strengellin ajatuksista huokuu näkemys siitä, että puutarhakaupunki ratkaisisi kaupunkien ongelmat vain sen rajojen ulkopuolella. Howard kuitenkin korosti, että puutarhakaupungit vaikuttivat suotuisasti myös vanhoihin kaupunkiin jääviin asukkaisiin. Vaikka verotus tulisi kiristymään kaupungeissa, maanhinta laskisi ja slummit katoaisivat, ks. Howard 1902, 144–146. Ajatus puutarhakaupunkien väestönpainetta helpottavasta vaikutuksesta ei tule näkyviin Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa.

parhaat puolet.⁹⁰ Strengellin näkemyksen mukaan Howardin tavoitteena ollut magnetisoituminen oli onnistunut 1910-luvulle tultaessa, sillä hän nimitti Englannin muuttoliikkeen suunnan muuttumista jopa paoksi suurkaupungeista.⁹¹ Kulttuurihistorioitsija Marjo KAARTINEN suhtautuu liikkeeseen hieman maltillisemmin ja huomauttaa kaupungin ja maaseudun rajamaaston tulleen Englannissa halutuksi asuinpaikaksi ja johtaneen varhaisten esikaupunkialueiden syntyyn. Toisaalta haluttiin säilyttää sopiva etäisyys keskustaan, mutta toisaalta etsittiin leppoisampaa maalaista elämäntapaa.⁹² Kaupungin hyvistä puolista ei siis haluttu tinkiä, mutta toisaalta haluttiin enemmän tilaa itselleen ja perheelleen. Englannin suurkaupunkien, kuten Lontoon, hygieniaongelmat vaikuttivat varmasti taustalla. Maaseudun terveelliseksi nähty ympäristö houkutti asumaan esikaupunkeihin, joissa olisi tilaa hengittää puhdasta ilmaa.⁹³

Halu siirtyä asumaan kaupungin keskustan ulkopuolelle voimistui myös 1900-luvun taitteen Helsingissä. Erityisesti hyvätuloiset alkoivat kaivata pois keskustasta terveellisempään ja rauhaisampaan asuinpaikkaan. Aluksi liike ei ollut suurta ja keskittynyttä, vaan kaupunkilaisperheet muuttivat lähinnä yksittäisiin huviloihin haja-asutusalueille.⁹⁴ Joulukuussa 1904 arkkitehti Waldemar Wilenius (1868–1940) kommentoi *Arkitektenissa*, kuinka asuinrakentamisessa oli näkyvässä muutos kohti vapaampaa ja ilmovampaa rakennustapaa, jonka hän uskoi olevan luonnollinen seuraus kaupunkien epäkohdista. Ihmiset etsivät toisaalta pakosta ja toisaalta vapaaehtoisesti tilaa kaupunkien ulkopuolelta.⁹⁵ 1910-luvulle tultaessa voimakkaampi muuttoliike takaisin kaupungin rajojen ulkopuolelle näkyi yhä selvemmin Helsingissä. Toisaalta Steniuksen mukaan sinne muutti väkeä myös kaukaisemmalta maaseudulta. Suotuisinta asuinpaikkaa haettiin jostain keskustan ja maaseudun väliltä.⁹⁶ Myös ajatus asumisen siirtymisestä kokonaan keskustan ulkopuolisiin esikaupunkeihin liikkui

⁹⁰ Howard 1902, 13–15. Saarinen vuonna 1943 julkaistusta teoksesta *The City* Saarinen huokuu selvästi halu tavoittaa menneen ajan maaseudun ja kaupunkien hyvät puolet yhdistäneiden pikkukaupunkien tunnelma nykyaikaisen suunnittelun keinoin, Saarinen 1943, erit. 251–255.

⁹¹ Strengell MHS 1915, 19.

⁹² KAARTINEN 2005, 113.

⁹³ THORSHEIM 2006, 33, 35.

⁹⁴ Myös Saarinen perheineen ja kollegoineen muutti Hvitträskiin noin 30 kilometrin päähän Helsingin keskustasta. Toisin kuin asuinhuvilat, Hvitträsk oli luonteeltaan myös taiteilijahuvi. Tällaisten huviloiden sijainnin taustalla olivat ennemminkin inspiraation haku jylhästä suomalaisesta luonnosta kuin terveydelliset näkökohdat. Varakkaiden huvilat sijaitsivat usein selvästi erillään muusta kaupunkirakenteesta. Sen sijaan köyhempien väestönosien asumukset sijaitsivat Helsingin asemakaavoitetun alueen reunalla, erityisesti koillisen suunnassa, ks. Nyström 1906, 5. MIKKOLAN mukaan tälle suunnalle suunniteltiin myöhemmin työläiskaupunginosan perustamista, ks. MIKKOLA 1984a, 51.

⁹⁵ Wilenius 1904, 103.

⁹⁶ Stenius 1911, 11.

arkkitehtipiireissä. Ritva WÄREen mukaan Bertel Jungin kirjoituksista erottuu selvästi hänen näkemyksensä kaupungin jaosta kahteen eri osaan: suurkaupunkimaiseen city-keskustaan ja sitä ympäröiviin asuinalueisiin. WÄREen mukaan Jung ennusti asumisen siirtyvän vaiheittain kokonaan pois keskustasta, johon jäisi vain hallinnolliset, kaupalliset ja liikenteelliset toiminnot.⁹⁷

Howardin puutarhakaupunki-ideologian mukaan sosiaaliset ja taloudelliset hyödyt toteutuivat parhaiten, jos uusi puutarhakaupunki oli kooltaan rajattu ja se olisi tuottanut itse kaikki tarvittavat palvelut ja kulutustavarat. Howardista poiketen Jung ei ajatellut puutarhakaupunkia täysin erillisenä, itsevaraisena kokonaisuutena, vaan kaupunkiin liittyvänä osana.⁹⁸ Riippuvuus suuremmasta keskuksista oli leimallista kaikille Suomen puutarhakaupunkisovelluksille. Strengell oli sitä mieltä, että juuri nämä pienempimuotoiset sovellukset – kuten puutarhaesikaupunki ja puutarhakylä – olivat puutarhakaupunki-ideologian mielenkiintoisinta antia.⁹⁹ Suomessa puutarhakaupunkia oli sovellettu jopa vielä pienemmässä mittakaavassa keskustan välittömässä yhteydessä sijaitsevana puutarhakaupunginosana. ANDERSSONin mukaan Suomessa varhainen puutarhakaupunki-ideologia yhdistyikin lähinnä huvilakaupunginosien rakentamiseen 1900-luvun alussa.¹⁰⁰ Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmasta kuitenkin selviää, ettei myönteistä esimerkkiä juuri ollut haettu Suomen aiemmista puutarhakaupunkikokeiluista. Esimerkiksi nykyisen Eiran alueelle Helsinkiin pääosin vuosina 1910–1914 nousut huvilakaupunginosa oli saanut paljon kritiikkiä osakseen.¹⁰¹ Strengell haukkui aluetta epäonnistuneeksi hajanaisen, ruman ja ahtaan ulkonäön vuoksi.¹⁰² Saarinen yhtyi Strengellin näkemyksiin huomauttamalla, että alueen rakennuskanta koostui lähinnä naamioiduista vuokrakasarmeista, eikä puutarhakaupungille ominaisista yhdenperheentaloista.¹⁰³ Uggla kokee myös suomalaisen lainsäädännön olleen riittämätön, mitä tuli kaupunkien ulkopuolisiin alueisiin. Hän näkee aiempien puutarhaesikaupunkikokeilujen epäonnistuneen siksi, että

⁹⁷ WÄRE 1988, 57.

⁹⁸ WÄRE 1988, 59.

⁹⁹ Strengell MHS 1915, 15.

¹⁰⁰ ANDERSSON 2002a, 68.

¹⁰¹ Bertel Jung, Armas Lindgren ja Lars Sonck laativat vuonna 1905 alueella asemakaavaehdotuksen, joka vahvistettiin kolme vuotta myöhemmin. Alue rakennettiin pääosin vuosina 1910–1914, mutta vahvistettua asemakaavaa ei kuitenkaan täysin noudatettu.

¹⁰² Strengell MHS 1915, 18.

¹⁰³ Saarinen MHS 1915, 48, 92. Ks. myös kuvat ja kuvatekstit Saarinen MHS 1915, 92–95.

puutteellinen lainsäädäntö oli aiheuttanut alueille sekavuutta ja järjestäytymättömyyttä.¹⁰⁴

Munkkiniemi-Haagan suunnittelua varten puutarhakaupunki-ideologian sovellusmallia haettiin Suomen rajojen ulkopuolelta rajoittumatta pelkästään Englantiin. WÄRE korostaa, että vaikka huvilaesikaupungit ja niiden kehittäminen nähtiin 1900-luvun vaihteessa lähinnä englantilaisena mallina, oli sitä sovellettu myös muualla.¹⁰⁵ ANDERSSONin mukaan puutarhakaupunkiliike levisi suunnitteluperiaatteena etenkin Saksaan, mutta myös esimerkiksi Ranskaan.¹⁰⁶ Kaupunkihistorian tutkija Franziska BOLLERY ja arkkitehtuurihistorioitsija Kristiana HARTMANN esittävät tätä ajatusta tukien, että Hampstead Garden Suburb oli toiminut merkittävänä puutarhakaupunkimallina myös Saksassa.¹⁰⁷ Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa ja arkkitehtien aikalaiskeskusteluissa oli voimakkaasti näkyvissä englantilaisten puutarhaesikaupunkien – kuten Hampstead Garden Suburb – lisäksi englantilaisten ja saksalaisten työväensiirtoloiden suunnitteluperiaatteita.

Työläisten asuttamisen ongelmat nousivat esimerkiksi Isossa-Britanniassa ja Saksassa jo 1800-luvun puolella suurteollisuuden kasvaessa. Ongelmat, mutta myös niiden ratkaisuksi perustetut työväensiirtolat tunnettiin hyvin myös Suomen kaupunkisuunnittelupiireissä.¹⁰⁸ Erityisesti saksalainen Reinin maakunnassa sijaitseva Essen oli Strengellin mukaan Suomessa tunnettu.¹⁰⁹ Essen poikkesi työväensiirtoloista sikäli, että kaupunkia ei ollut perustettu varten vasten asutusongelman ratkaisemiseksi. Essen kuitenkin kasvoi huomattavasti, kun Kruppin suku perusti kaupunkiin terästehtaan 1800-luvun alussa. Tästä alkoi kylän kehitys kohti työläiskaupunkia, jossa myös asutuksen ongelmat huomioitiin. Tunnettavuudesta kertoo selvimmin *Arkitektenissa* julkaistu arkkitehti W. G. Palmqvistin (1882–1964) matkapäiväkirjamainen kuvaus tämän vierailusta Esseniin vuonna 1908. Vaikka Palmqvistin ammatilliset mielenkiinnon kohteet olivatkin erityisesti liike- ja

¹⁰⁴ Uggla MHS 1915, 103.

¹⁰⁵ WÄRE 1988, 58.

¹⁰⁶ ANDERSSON 2002a, 68; ANDERSSON 2009. ANDERSSONin mukaan arkkitehti Tony Garnieria (1869–1948) voidaan pitää ranskalaisten Ebenezer Howardina. Garnier julkaisi vuonna 1917 suunnitelmansa ideaalikaupungista, Cité Industriellesta, jolle oli ominaista tilojen ja toimien vyöhykejako sekä asukasluvun rajoitus 35 000 asukkaaseen (vrt. Howard). Suunnitelmassa korostuivat funktionalismi, avaruus, vehreys ja auringonvalon määrän maksimointi, ks. ANDERSSON 2009. CHRIST-JANER viittaa Garnierin v. 1900–1904 suunnittelemaan teollisuuskeskukseen malliesimerkkinä *käytännöllisestä* kaupunkisuunnittelusta, CHRIST-JANER (1948) 1951, 56.

¹⁰⁷ BOLLERY & HARTMANN 1980, 153–154.

¹⁰⁸ Työväensiirtoloista käytetään myös nimitystä työläiskaupungit. Esim. Strengell viittaa molemmilla sanoilla samaan ilmiöön, ks. Strengell MHS 1915, 1, 11.

¹⁰⁹ Strengell MHS 1915, 1.

teollisuusarkkitehtuurissa, kuvasi hän artikkelissaan tehdasympäristön lisäksi myös työläisten asuinoloja Essenissä.¹¹⁰

Varsinaisia työväensiirtoloita syntyi ennen kaikkea Englantiin. Strengell ottaa Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa esille Englannissa koko 1800-luvun jälkimmäisen puolikkaan vaikuttaneen asuntouudistuskysymyksen ja kasvavat tehtaat. Koska maa oli kaupungin keskustoissa kallista, alkoivat laajenevat tehtaat etsiä maata keskustojen ulkopuolelta. Koska tehtaat tarvitsivat paljon työntekijöitä, rakennuttivat tehtaanomistajat asuntoja tehtaiden läheisyyteen. Kuuluisimpiin englantilaisiin siirtoloihin kuuluivat Port Sunlight ja Bournville, joista molemmat oli perustettu 1800-luvun lopulla.¹¹¹ Bournville oli tuttu myös *Arkitektenin* sivuilta, joilla Strengell toi esiin työväensiirtoloiden ja puutarhakaupunkiliikkeen välisen yhteyden:

[- - M]önsterkoloni Bournville utgör ett av de första och mest betydelsefulla och ännu i denna dag ett av de bäst lyckade försöken att i ”trädgård[s]stads”-idéns tecken lösa det påträngande bostadsproblemet.¹¹²

ANDERSSON tukee Strengellin huomiota Bournvillen esikuvallisuudesta toteamalla yleisesti, että Bournvillen ja Port Sunlightin kaltaisia työväensiirtoloita voidaan jopa pitää puutarhakaupunkiliikkeen edeltäjinä. Tästä kertoo ennen kaikkea siirtoloiden ja puutarhakaupunki-ideologian yhtenevät tavoitteet: väljän ja yhdenmukaisen asuin ympäristön tarjoaminen työväestölle ahtaiden ja slummiutuvien kaupunkien sijaan. ANDERSSONin mukaan työväensiirtolat toimivat suorana mallina myöhemmin syntyneille avoimille, keskiluokkaisille esikaupungeille, jotka niin ikään perustuivat yhtenäiseen asemakaavoitukseen ja yksilöllisiin asuinrakennuksiin.¹¹³

Vuosisadan vaihteen siirtolat näkyvät Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa selvimminkin ajatuksena siitä, että osa kaupunkilaisista siirrettäisiin neitseelliselle maalle kaupungin rajojen ulkopuolelle. Desentralisaatio uusien asutuskeskusten muodostamisperiaatteena ei kuitenkaan yhdistynyt pelkästään työväensiirtoloihin ja puutarhakaupunkeihin.¹¹⁴

¹¹⁰ Palmqvist 1908.

¹¹¹ Strengell MHS 1915, 11. Port Sunlight sai nimen perustajansa William Leverin Sunlight-saippuatehtaasta, jonka ympärille kaupunki rakentui. Lever palkkasi kymmeniä arkkitehteja suunnittelemaan mallikaupunkia tehtaan työväestölle. V. 1899–1914 kaupunkiin valmistui 800 taloa noin 3 500 asukkaalle. Bournville sai alkunsa, kun Cadbury’n veljekset siirsivät kaakao- ja suklaatehtaansa pois Birminghamin keskustasta laajentuakseen. Tarkoituksena oli saada aikaan paremmat asuinolot työväestölle niin terveydellisessä kuin moraalisisessa mielessä.

¹¹² Strengell 1910, 138.

¹¹³ ANDERSSON 2002a, 66–68; ks. myös Howard 1902, erit. 21; Strengell 1910, 138; Strengell MHS 1915, 11.

¹¹⁴ Desentralisaatio l. hajautus, hajauttaminen. Desentralisaatiolla tarkoitetaan tässä yhteydessä kaupungin keskustalle syntyviä alisteisia asutuskeskustoja. Eri aikoina ilmiöstä on käytetty eri nimityksiä, kuten tytärkaupungit ja lähiöt.

Gustaf Nyström lainasi *Arkitektenissa* vuonna 1906 ilmestyneessä artikkelissaan saksalaisen rakennusmestarin ja kaupunkisuunnittelijan Josef Stübbenin (1845–1936) ajatuksia kaupungin leviämisestä. Stübben näki laajentumisen kaupungin rajojen ulkopuolelle olleen ainoa ratkaisu, jolla voitiin saavuttaa hyvä ja toimiva tulevaisuus ennen kaikkea asumista ja työpaikkoja ajatellen.¹¹⁵ Saarinen esittelee – suunnitelman tärkeyden puolesta argumentoiden – Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa perusteita sille, miksi desentralisaation tuli olla ratkaisuna myös Helsingissä. Samalla hän syyttää jälleen kaupungin virkamiehiä siitä, että he olivat päästäneet tilanteen kehittymään ongelmaksi saakka:

[- - E]i kulu montaakaan vuotta, ennenkuin ne pienet alueet, mitkä siellä [Helsingin keskustassa] ovat asutukselle avoimina, ovat täyteen rakennetut. Kaupungin on silloin pakko lopultakin laatia asemakaavat uusille alueille [- -] ja luovuttaa ne asuttaviksi.¹¹⁶

Saarinen kuitenkin jatkaa kaupungin aiempaan toimettomuuteen viitaten, ettei uskonut paljonkaan kehitystä tapahtuvan, jos kaavoitus jätettäisiin kaupungin tehtäväksi. Hän korostaakin yksityisten maanomistajien toimeliaisuutta todennäköisempänä vaihtoehtona.¹¹⁷ Kaupungin roolia ei kuitenkaan tullut unohtaa, kuten ruotsalaisen arkkitehdin August Bruniuksen (1879–1926) huvilakaupunkia koskevat pohdinnat osoittavat. Brunius korosti, että toisin kuin vanhat, elimellisesti kasvaneet kylät ja pikkukaupungit, huvilakaupunki oli aina keinotekoinen ja varta vasten tehty. Edelliset olivat toimineet omina yksiköinään, kun taas ”huvilakaupungin kaikki toiminta suuntautuu suureen emäkaupunkiin”.¹¹⁸

Yksi tärkeimmistä desentralisaation mahdollistavista näkökulmista liittyy juuri tähän Bruniuksen kuvaamaan riippuvuussuhteeseen. Desentralisaatio oli käytännössä mahdotonta ilman toimivaa yhdysliikennettä kaupungin keskustan ja uusien tytärikaupunkien välillä, minkä myös Saarinen huomioi. Liikenteen merkitys tuleekin selvästi näkyviin Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa, jossa käsitellään liikenteellisiä kysymyksiä perinpohjaisesti tekstin lisäksi kaavakartoin.¹¹⁹ Saarisen tavoin Bertel Jung korosti useaan otteeseen konsentrisen kaupungin kasvun mahdottomuutta Helsingin kohdalla.¹²⁰ Koska kaupungin keskusta alkoi täyttyä, oli Helsingin pakko levitä.

¹¹⁵ Nyström 1906, 4.

¹¹⁶ Saarinen MHS 1915, 55.

¹¹⁷ Saarinen MHS 1915, 55.

¹¹⁸ Brunius (1911) 1917, 101.

¹¹⁹ Saarinen MHS 1915, 55, 65–73.

¹²⁰ Konsentrisen eli keskittynyt. Leviäminen tapahtuu laajenevina ympyröinä keskustasta ulospäin suuntautuen.

Leviäminen ei kuitenkaan onnistuisi konsentrisen mallin mukaan, sillä Helsinki sijaitsee niemimaalla, jota meri rajaa kolmesta suunnasta. Jung ei kuitenkaan puhunut Saarisen ja Howardin tavoin desentralisaatiosta vastauksena konsentrisuudelle, vaan korosti Saksasta saamaansa ajatusta radiaalisesta eli säteittäisestä kaupunginkasvun mallista parhaiten Helsinkiin sopivana. Radiaalisen mallin mukaan kasvava kaupunki leviäisi keskustasta ulospäin kiiloittain, joista – Jungin ideaalin mukaan – joka toinen olisi puisto- tai metsävyöhyke. Myös uudet liikenneväylät, jotka yhdistäisivät kaukaisimmat alueet keskustaan, kulkisivat kiiloittain keskipisteenään Helsingin Svenska teatern.¹²¹ Jungin merkitys liikenneyhteyksien järjestämiseen oli suuri. Paitsi että Jung kirjoitti runsaasti eurooppalaisista, etenkin saksalaisista, kaupunkimalleista *Arkitektenin* sivuilla, julkaisi hän myös omia ehdotuksiaan ja suunnitelmiaan Helsingin liikenneolosuhteisiin liittyen.¹²²

Uusien liikennemuotojen nopea synty ja vanhojen kehitys toivat vuosisadan alkupuolella suuria muutoksia ja uusia mahdollisuuksia. Myös Howard oli joutunut lisäämään teoksensa *To-Morrow. A Peaceful Path to Real Reform* (1898) toiseen painokseen uuden luvun, *Social Cities*, jossa hän pohti rautateiden nopean kehityksen mahdollistamaa desentralisaatiota lähemmin. Koska puutarhakaupungit olivat Howardin teorian mukaan rajatun kokoisia yksiköitä, eikä niiden konsentrisen leviäminen tärkeälle viljelysmaalle ollut suotavaa, haettiin ongelmaan ratkaisua rautatieliikenteestä. Howardin teoreettisten suunnitelmien mukaan kaksi tai useampi puutarhakaupunki muodostaisivat klusterin raiteet kaupungeja yhdistävänä tekijänä. Koska matka kaupunkien välillä oli ajallisesti lyhyt, saattoivat nämä kaupungit toimia Howardin mukaan yhtenä suurena, elinvoimaisena yhdyskuntana.¹²³ Myös Jung korostaa sitä, kuinka rautateiden nopea kehitys oli poistanut kaupungin kasvun rajoja ja muuttanut etäisyyksien merkitystä.¹²⁴ Jung ei niinkään puhunut yhdestä suuresta puutarhakaupunkien muodostamasta yhdyskunnasta, vaan näki, että Helsingin kaupungin laitojen huvilaesikaupungit saattoivat lopulta sulautua osaksi Helsinkiä muodostaen Suur-Helsingin.¹²⁵

¹²¹ Jung 1905, 35–36; Jung 1911, 95–96. Saarinen vertasi graafisen esityksen avulla Helsingin laajentumismahdollisuuksia muiden Pohjoismaiden pääkaupunkien vastaaviin, ks. Saarinen MHS 1915, 66–67.

¹²² Esikaupunkiradat Saksassa, ks. Jung 1910; Jung 1912, 85. Sisäinen ja yhdysliikenne Helsingissä, ks. Jung 1905, 35–37; Jung 1911, 94–97.

¹²³ Howard 1902, 126, 128–130.

¹²⁴ Jung 1911, 94; WÄRE 1988, 58.

¹²⁵ Jung 1911, 92.

Jung esitteli puistovyöhykkein ja raitein laajenevaa ja yhdistyvää Suur-Helsinkiä paitsi *Arkitektenin* sivuilla syyskuussa 1911, myös Helsingin kaupungin johdolle yleiskaavaluonnoksen muodossa samana vuonna. Helsingin kaupungin entisen tiedotuspäällikön Pertti MUSTOSEN mukaan kyseinen Jungin yleiskaava vaikutti merkittävästi Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmaan.¹²⁶ Tämä on varmasti osittain totta, sillä myös Saarinen tunnustaa Jungin merkityksen liikennesuunnitelma- ja suunnitelmien:

Elimellisen yhteyden aikaansaamiseksi **Munkkiniemi-Haagan** asemakaavan ja kaupungin maiden kesken olen kääntynyt kaupungin asemakaava-arkkitehti **Bertel Jung**'in puoleen, joka auliisti on myötävaikuttanut tähänkuuluvien kysymysten ratkaisussa, niinkuin myöskin Suur-Helsingin yhdysliikennejärjestelmää koskevan ehdotuksen laatimisessa.¹²⁷

Saarinen myös lainaa Jungin Suur-Helsinkiä koskevaa artikkelia käsitellessään mahdollisia esikaupunkiratoja Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman sivuilla. Lisäksi hän kertoo suunnitteluryhmän ottaneen yhden Jungin laatiman esikaupunkirataehdotuksen osaksi Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa esiteltyä Suur-Helsingin liikennekaaviota.¹²⁸ Tämän vuoksi MUSTONEN onkin korostanut Jungin asemaa Munkkiniemi-Haagan suunnittelutyössä.¹²⁹ Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa esitellään Jungin esikaupunkiratojen ohella kuitenkin myös kehäteitä ja raitiotielinjoja valtaväyläehdotuksina. Saarinen käy läpi useita mahdollisia raitiotielinjoja, mutta huomioi myös rautatieliikenteen sekä kauko- että paikallisjunamielessä.¹³⁰ Rautatiet olivat kuljettaneet pitkänmatkan matkustajia Suomessa säännöllisesti jo vuodesta 1862, ja ensimmäiset lähiliikenteen linjat avattiin samoille raiteille 1880-luvulla. Asemaväli pieneni Helsingin seudulla 1900-luvulle tultaessa, kun esimerkiksi Tapanilan ja Puistolän pysäkit lisättiin pitkänmatkan junien reiteille.¹³¹ Junalippujen hintoja laskettiin Suomessa vuonna 1897, mikä lisäsi matkustajamääriä huomattavasti.¹³² Matkustajamäärien merkittävän lisääntymisen vuoksi onkin perusteltua nähdä rautatieliikenteen aiheuttamat muutokset merkittävinä yhä 1900-luvun taitteessa, vuosikymmeniä ensimmäisen rautatieyhteyden avauduttua.

¹²⁶ MUSTONEN 2010, 22–23.

¹²⁷ Saarinen MHS 1915, [i]. Lihavointi alkuperäinen.

¹²⁸ Saarinen MHS 1915, 72–73; liikennekaavio, ks. Saarinen MHS 1915, [68a].

¹²⁹ Ks. MUSTONEN 2010, 23.

¹³⁰ Saarinen MHS 1915, 65, 68–73.

¹³¹ ZETTERBERG 2012, 7; *Liikenteen historiaa Helsingissä*, 2004.

¹³² ZETTERBERG 2012, 26. Henkilömatkustajamäärät nousivat Suomen valtionrautateilla nopeasti: vuonna 1862 valtionrautateilla tehtiin 39 000 henkilömatkaa, v. 1870 404 000 matkaa ja v. 1910 jo 14,5 miljoonaa matkaa, ks. ZETTERBERG 2012, 10.

Saarisen ennakoivaa ajattelukykyä osoittaa ennen kaikkea kehätiet, joista käytettiin Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa nimitystä *viertotiet*. Ne oli tarkoitettu nopeaa autoliikennettä varten yhdistämään esikaupunkialueita Helsingin keskustaan.¹³³ Auton keksimisen jälkeen vuonna 1885 niitä alkoi näkyä nopeasti muun muassa Ruotsissa ja Venäjällä. Suomeen ensimmäiset autokauppiat ja autot tulivat vasta vuonna 1899. Myynti oli alkuvuosina erittäin vähäistä, ja autot aiheuttivat Suomessa runsaasti vastustusta – hevoset pelkäsivät meluavia ja löyhkääviä ajokkeja ja muut teiden käyttäjät lisääntyviä onnettomuuksia. Tutkija Tapani MAURASEN mukaan 1910-luvulla Suomessa alkanut autoistuminen perustui lähes täysin ammattikäyttöön yksityisliikenteen lisääntyessä merkittävästi vasta 1920-luvulla.¹³⁴ Perustuen näkemyksensä todennäköisesti ulkomaalaisiin kokemuksiin, uskoi Saarinen autokannan kasvun pysyvän suurena ja suunnitteli kasvua ennakoiden tulevat kehätiet vetämään suuria liikennevirtoja.¹³⁵

Myös Strengell huomioi nopeasti parantuvat liikenneyhteydet antaen esimerkkejä kehityksestä Englannista. Hän mainitsee rengas- ja säderadat, maanalaisen liikenteen sekä moottoriomnibussit eli linja-autot.¹³⁶ Strengellillä oli omakohtaista kokemusta metrosta – maanalaisesta sähköjunasta – jolla hän oli matkustanut vieraillessaan Hampsteadissa vuonna 1910.

Vi taga nedgången till Hampstead-”tuben” vid Charing Cross, lösa biljetter till 3 d. stycket, sänkas av den väldiga hisskorgen ett tjugotal meter under gatunivån, och befinna oss ögonblicket därefter i en av de långa vaggorna av det underjordiska elektriska tåget, som med rasande fart för oss emot målet. Klockan i hand för att kontrollera tidåtgången.¹³⁷

Maanalainen, sähkökäyttöinen juna oli suomalaiselle arkkitehdille mielenkiintoinen kokemus ja ihmettelyn arvoinen uutuuus, josta oli tarpeen raportoida suomalaisille kollegoille. Myös Jung ehdottaa, että maanalainen raideliikenne saattoi olla yksi vaihtoehto yhdysliikenteen järjestämiseksi Suur-Helsingin alueella. Jung korostaa, että päädyttiinpä sitten mihin vaihtoehtoon tahansa, oli kasvua ja yhteyksien rakentamista ennakoitava varaamalla sopiva maa-alue hyvissä ajoin liikenteen käyttöön, kun alue oli vielä rakentamaton.¹³⁸ Nyström kertoo Stübberin korostaneen jo vuonna 1906

¹³³ Saarinen MHS 1915, 68–69.

¹³⁴ MAURANEN 2001, 34, 36–37, 39–40, 42–43.

¹³⁵ Saarinen MHS 1915, 68–69.

¹³⁶ Strengell MHS 1915. 19. Suomessa linja-autoliikenteen ensikokeilu vuonna 1905 linjalla Turku-Uusikaupunki. Menestys oli niin vähäistä, että linja-auto päätettiin myydä takaisin Pietariin, josta se oli ostettu, ks. MAURANEN 2001, 45.

¹³⁷ Strengell 1910, 137.

¹³⁸ Jung 1911, 96–97.

ennakoinnin merkitystä kaupunkisuunnittelussa. Ennakoivalla alueiden varaamisella voitiin ehkäistä monia ongelmia rakentamisen lopulta alkaessa.¹³⁹ Myös Saarinen huomioi ennakoinnin tarpeen esikaupunkiratoja suunniteltaessa, mutta päätyi jälleen arvostelemaan kaupunkia sen liikkeiden hitaudesta.

Meillä näkyy yleisesti oltavan sitä mieltä, että Helsingin esikaupunkiradat ovat jotain sellaista, jonka ajatteleminen on vielä aivan liian ennen aikaista. Ja kuitenkin asian laita on todellisuudessa pikemminkin päinvastoin: se on tavallaan jo myöhäistä.¹⁴⁰

Saarinen korostaa, että maa-alueiden pakkohankinnat esikaupunkiratojen alta tuli välttää viimeiseen saakka, mikä edellytti ennakoivaa maa-alan varaamista kasvavan liikenteen käyttöön. Hän jopa mainitsee käytännön olleen erityisen yleinen Saksassa, jossa esikaupunkiradat – maanpinnalla, korkoradoilla tai maan alla – kulkivat takapihojen ja puutarhojen välitse. Saarisen näkemyksen mukaan esikaupunkiradat tuli toteuttaa Munkkiniemi-Haagassa lähinnä maan alle tai korkoratana autoteiden yhteyteen, jolloin ne häiritsivät asutusta mahdollisimman vähän.¹⁴¹

Desentralisaatio oli Howardin teoreettisen puutarhakaupunki-ideologian mallin mukaisesti ratkaisuna myös Suomessa. Hajasijoittamisella pyrittiin parantamaan asuinoloja ja takaamaan kaikille oma asunto. Munkkiniemi-Haagaa suunniteltiin alusta saakka osana tulevaa Suur-Helsinkiä, minkä voidaan osaltaan nähdä johtaneen Saarisen tekemään Jungin kanssa yhä läheisempää yhteistyötä. Vuonna 1918 julkaistiin kaksikon tuotos, Pro Helsingfors -suunnitelma. Suunnitelma yhdisti Helsingin keskustan ja tulevan Suur-Helsingin elimelliseksi kokonaisuudeksi, jossa asutusta oli sekä keskustassa että kaupunkia ympäröivissä esikaupungeissa. Liikennejärjestelmä oli yksityiskohtainen ja Suur-Helsingin eri osia tehokkaasti toisiinsa liittävä kokonaisuus.¹⁴² Viimeistään tällöin Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa esitelty desentralisaation ajatus yhdistettynä liikenteen tarjoamiin mahdollisuuksiin nousi selvästi esiin. Toisiinsa yhdysliikenteen avulla linkitetyt Suur-Helsingin esikaupungit toistivat pitkälti Howardin *Social Cities* -ajatuksen mukaisia toisiinsa yhteydessä olevia kaupunkiklustereita.¹⁴³ Tämänkaltainen desentralisaatio, jota Saarinen kutsui

¹³⁹ Nyström 1906, 4.

¹⁴⁰ Saarinen MHS 1915, 72.

¹⁴¹ Saarinen MHS 1915, 72, 79–80.

¹⁴² MIKKOLA 1984a, 74, 76; VIRTANEN 2000, 51–52. Ks. myös Jung, Bertel: ”Suur-Helsingin” asemakaavan ehdotus, laatineet Eliel Saarinen ym. Oy Lilius & Hertzberg, Helsinki 1918. Ko. Pro Helsingfors -suunnitelma näköispainoksena liitteenä mm. teoksessa Bertel Jung – Suurkaupungin hahmottaja, toim. Mikael Schalin ja Mona Sundman. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto 1988, 103–120.

¹⁴³ Ks. Howard 1902, 128.

myöhemmin orgaaniseksi hajakeskitykseksi, oli MIKKOLAN mukaan saanut selvästi vaikutteita Howardin puutarhakaupunki-ideasta, mutta ennakoi toisaalta jo lähiöteorian syntyä.¹⁴⁴

2.2. Kokonaisvaltaisuutta keinottelun ja ideologioiden kentällä

Pelkkä Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman tekeminen ei riittänyt, vaan kaikki tähtäsivät sen fyysiseen toteuttamiseen eli alueen rakentamiseen.¹⁴⁵ Suunnitelmaa oli tekemässä runsas joukko eri alojen osajia – muun muassa insinöörejä, lakimiehiä ja arkkitehteja. Jokaisella oli näkemyksensä alueen järjestämisestä ja rakentamisesta, mikä lisäsi suunnitelman näkökulmien monipuolisuutta. Päämäärä, jonka eteen työskenneltiin, oli kuitenkin yhtenäinen. Tämän vuoksi suunnitelman eri osien ja teemojen välillä on nähtävissä vahva yhdistävä ja toisiaan tukeva side. Siksi on mielestäni perusteltua sanoa suunnitelman olleen ennemminkin kokonaisvaltainen esitys kuin monipuolinen ehdotus Munkkiniemi-Haagan kehittämiseksi.

Mitä kokonaisvaltaisella suunnittelutavalla sitten tarkoitettiin? Munkkiniemi-Haaga-suunnitelma noudattaa osaltaan selvästi Raymond Unwinin esittelemää, Ebenezer Howardin selväpiirteistä ideaa suunnitteluprosessista: jotta kokonaisvaltaisen suunnittelun periaatteet voitiin parhaiten huomioida, tuli ensin tehdä suunnitelma koko alueesta, sen jälkeen pyrkiä ennakoimaan sen toteutumista ja mahdollisia haasteita sekä viimeiseksi kehittää aluetta suunnitelman mukaisesti.¹⁴⁶ Kokonaisvaltaisuus kaupunkisuunnitteluun liittyvänä käsitteenä on kuitenkin huomattavasti monitahoisempi ja sen juuret on yhdistetty vahvasti menneisyyteen. Suomen 1900-luvun taitteen suunnittelukentässä kansallisromanttinen tyyli oli vahva. Siihen liittyi voimakkaasti menneisyyden käyttö paitsi inspiraation lähteenä, myös suunnitelmia legitimoivana tekijänä. WÄRE huomauttaa, että myös silloin, kun omaa kansallista erityisyyttä haluttiin korostaa, syntyivät konkreettiset ratkaisut kansainvälisessä ympäristössä.¹⁴⁷ Inspiraatiota ei haettukaan kansalliseen tyyliin pelkästään omasta menneisyydestä, vaan esimerkiksi kokonaisvaltaisuuden ajatus sitoutui tiukasti eurooppalaiseen näkemykseen keskiaikaisesta ideaalista. Tämä luku lähestyy Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmaa ja sen tekoa kokonaisvaltaisuuden näkökulmasta. Ensiksi pohditaan kokonaisvaltaisuuden

¹⁴⁴ MIKKOLA 1984b, 108; MIKKOLA 1988, 26; ks. myös Saarinen 1943, 200–266. Lähiöiden ja puutarhakaupunkien välisestä problematiikasta, ks. VIRTANEN 2000, 52.

¹⁴⁵ Ks. esim. Saarinen MHS 1915, [ii].

¹⁴⁶ Unwin 1909, 2.

¹⁴⁷ WÄRE 1992, 56.

suhdetta sekä omaan historiaansa että menneisyyteen ideaalina. Tämän jälkeen siirrytään käytännöllisempiin näkökohtiin tutkien osakeyhtiöiden merkitystä kokonaisvaltaisuuden ajatuksen toteuttamiselle. Aihetta lähestytään sekä Stenius-yhtiön että Hampstead Garden Suburbin toteutusta varten perustetun yhtiön kautta. Lopuksi kokonaisvaltaisuutta lähestytään kodin ideaalin ja erilaisten asunomuotojen kautta.

2.2.1. Kaupunkisuunnittelun kokonaisvaltaisuus

Puutarhakaupungit on helppo yhdistää ajatukseen kokonaisvaltaisesta kaupunkisuunnittelusta, sillä nämä täysin uudet kaupungit oli alusta alkaen suunniteltu ”yksityiskohtaisen tarkasti tehdyn asemakaavan mukaan”, kuten Strengell kuvailee Howardin ideologian päämääriä Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman kaupunkisuunnittelun historiaa käsittelevässä luvussa.¹⁴⁸ Kulttuurihistorian tutkija Silja LAINEen mukaan tämänkaltainen toiminta oli erityisen ominaista Suomessa, jossa kaupungit syntyivät vain harvoin orgaanisesti. Suurin osa suomalaisista kaupungeista oli syntynyt ennalta tehtyjen suunnitelmien mukaan, eikä kyseinen piirre ollut täten vain puutarhakaupunki-ideologialle ominainen, vaan oikeastaan jo vanhempaa perinnettä.¹⁴⁹ Maunu HÄYRYNEN lisääkin, että Suomessa kokonaisvaltaiselle kaupunkisuunnittelulle haettiin yleisesti inspiraatiota menneestä ja kiinnostus kaupunkihistoriaan lähti arkkitehtiammattikunnasta.¹⁵⁰ Kiinnostus menneeseen näkyy selvästi myös Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa, josta Strengellin osuus, eli ensimmäinen kolmannes koko suunnitelmasta, koskettaa suoranaisesti kaupunkien ja suunnittelun historiaa.¹⁵¹ Toisaalta menneestä haettiin inspiraatiota, mutta painetun suunnitelman osana katsaus kaupunkisuunnittelun historiaan toimi myös legitimizeettinä varsinaiselle Munkkiniemi-Haagan järjestämiselle. Millä tavoin kokonaisvaltaisuuden ajatus näkyy Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa ja miten se yhdistyy ajatukseen menneestä? Miten yksityiskohtiin suhtauduttiin kokonaisuuksien näkökulmasta katsottuna?

Strengell yhdistää Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa ajatuksen kokonaisvaltaisuudesta taiteeseen. Hän vertaa kaupungin kokonaisvaltaisen suunnittelun merkitystä maalaukseen ja kuvanveistoon, joissa kaikkien osien välillä täytyi vallita

¹⁴⁸ Strengell MHS 1915, 14.

¹⁴⁹ LAINE 2011, 80.

¹⁵⁰ HÄYRYNEN 1998.

¹⁵¹ Strengell MHS 1915, 1–33.

sopusuhtainen suhde, jotta oli mahdollista saavuttaa pysyvä kauneusvaikutus.¹⁵² Vaikka Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa ajatusta kokonaisvaltaisuudesta eksplikoitiin Strengellin esimerkin tavoin lähinnä estetiikkaan liittyen, korostettiin kokonaisvaltaisuutta muissa yhteyksissä myös laajemmasta näkökulmasta käsin. 1800-luvun taitteen saksalaiset romantikot, kuten Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832), lähestyivät kokonaisvaltaisuutta modernin eurooppalaisen yhteiskunnan kritiikin kautta. Mallia parempaan huomiseen haettiin menneestä, erityisesti 1200- ja 1300-lukulaisesta eurooppalaisesta keskiajasta ja lähinnä sen ideaalista. Johtoajatuksiksi nostettiin uskonnollisen, poliittisen ja taloudellisen elämän muodostama kokonaisuus, sekä yksilön alisteisuus yhteisölle.¹⁵³

Englannissa samankaltaiset ajatukset kietoutuivat 1800-lukulaisen teollisen yhteiskunnan ja sen aiheuttaman epämoraalisuuden kritisointiin.¹⁵⁴ Kaupunkisuunnittelun ja rakennustaiteen kokonaisvaltaisuuden kannalta tärkeäksi nousi Arts and Crafts -liike, jonka merkittävänä pohjana englantilaisen taidekriitikko John Ruskinin (1818–1900) kirjoitukset nähdään. Kriitikkona Ruskinin kirjoitukset koskivat usein taidetta, kuten hänen vuonna 1872 julkaistu tekstinsä *Fundamental Laws of Sculpture*, jossa Ruskin kuvasi kokonaisvaltaisuuden merkitystä kuvanveistolle. Ruskinin mukaan osien suhteet ja järjestys toisiinsa nähden olivat ensisijaisia.¹⁵⁵ Samat pääperiaatteet voidaan yhdistää myös Ruskinin yhteiskunnalliseen ajatteluun. Ruskin korosti kirjoituksessaan *The Seven Lamps of Architecture* (1849), kuinka modernin ajan innovaatiot olivat keinotekoisia ja epäinhimillisiä aiheuttaen osaltaan rauhattomuutta. Erityisen ongelmalliseksi hän näki rikkonaisuuden ja sen, että ihmisten yhteys luontoon ja menneisyyteen oli katkennut.¹⁵⁶ CHOAYn mukaan Ruskin kritisoi vahvasti paitsi viktoriaanista yhteiskuntaa, myös arkkitehtuuria, jota hän syytti hajanaisuudesta, epäyhtenäisyydestä ja sekavuudesta.¹⁵⁷

Arts and Crafts -liikkeen merkittävänä edustajana oli Ruskinin oppilas, arkkitehti, runoilija, kääntäjä ja graafikko William Morris (1834–1896), joka ohjaajansa tavoin kritisoi viktoriaanista yhteiskuntaa. 1800-luvun lopulla toiset uskoivat kaupunkien ongelmien johtuneen suoraan siitä, että kaupungit olivat itsessään pahoja. Morris puolestaan kuului joukkoon, joka näki ihmisten toimien pilanneen kaupungit. Täten

¹⁵² Strengell MHS 1915, 6.

¹⁵³ KÄLLSTRÖM 2000, 21.

¹⁵⁴ KÄLLSTRÖM 2000, 32.

¹⁵⁵ Ruskin (1872) 1996.

¹⁵⁶ THORSHEIM 2006, 56–57.

¹⁵⁷ CHOAY 1965, 160.

ihmiset pystyivät myös pelastamaan ne kurjuudelta ja rumuudelta. Toisin kuin Ruskin, Morris ei jäänytkään kommenteissaan pelkän idealisoinnin tasolle, vaan toi ideoita myös käytäntöön. Morrisin mukaan uudet rakennukset olivat koko ajan rumempia, eivätkä ilmentäneet yhteiskunnan kehitystä. Morris korosti keskiaikaisten pikkukaupunkien paremmuutta, mutta luotasi katseensa Ruskinista poiketen tulevaisuuteen. Hän toivoi keskiajan ideaalista peräisin olevan ajatuksen kyläyhteisöjen merkityksestä palaavan sekä kaupunkien ja maaseudun välisten eroavaisuuksien vähenevän.¹⁵⁸ Samanlainen viktoriaanisen yhteiskunnan kritiikki ja kaupunkimaisen asumisen muodostaminen maaseudulle olivat kantavia voimia myös puutarhakaupunki-ideologian taustalla. Ne olivat selvästi nähtävissä etenkin Ebenezer Howardin kirjoituksissa, jotka ovat kantaneet kokonaisvaltaisuuden ajatuksia osaltaan eteenpäin.

Esimerkiksi Strengellin ja Ruskinin taiteen avulla esiin tuoma ajatus osien välisten suhteiden merkityksestä kokonaisvaltaisuudelle näkyy käytännöntasolla selvästi myös Raymond Unwinin ajatuksissa. Unwin korostaa teoksessaan *Town Planning in Praticce*, että kaupunkisuunnittelulle oli tärkeää voida määrittää kaupungin tai muun suunnittelualan eri osien väliset suhteet ja osuudet toisiinsa verrattuna.¹⁵⁹ Sama ajatus toistuu myös Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa, jossa alueen asemaa suhteessa muihin yhteisöihin oli mietitty. Saarisen mukaan Munkkiniemi-Haaga-suunnitelma oli nähtävä ohjelmaksi, jonka

[p]äämääränä on ollut systemaattisesti järjestetyn kokonaisuuden saavuttaminen [- -] myös ottaen huomioon sen paikan koko Suur-Helsingin ryhmässä.¹⁶⁰

Tärkeää ei siis ollut pelkästään Munkkiniemi-Haagan sisäiset suhteet, vaan Munkkiniemi-Haaga nähtiin jo suunnitteluvaiheessa Suur-Helsingin osana, joka suuntautuisi vahvasti keskustaupunkiinsa. Varsinkin Sigurd Stenius pohtii pitkällisesti Munkkiniemi-Haagan kunnallista asemaa ja mahdollisia tulevia muutoksia Helsingin pitäjän sisäisessä hierarkiassa.¹⁶¹ Toisin kuin Saarinen, korostaa Stenius vahvemmin Munkkiniemi-Haagan itsenäistä asemaa Suur-Helsingin yhteydessä.

Vaikka Ruskinin ja Morrisin kokonaisvaltaisuuteen liittyvien ajatusten taustalla oli selviä keskiaikaisia ihanteita, kuten käsityötaidon henkiin herättäminen, kuului keskiaikaisten esimerkkien käyttö kaupunkisuunnittelun saralla arkkitehti Sigurd

¹⁵⁸ CHOAY 1965, 171, 176–178; KÄLLSTRÖM 2000, 49; SUTINEN 2009, 119–120; THORSHEIM 2006, 37.

¹⁵⁹ CHOAY 1965, 295; Unwin 1909, 176.

¹⁶⁰ Saarinen MHS 1915, 77.

¹⁶¹ Stenius MHS 1915, 112, 117–119.

Frosteruksen (1876–1956) mukaan saksalaiseen perinteeseen. Frosterus korostaa varsin negatiivissävytteisesti etenkin itävaltalaisen arkkitehdin Camillo Sitten (1843–1903) roolia keskiaikaisten ihanteiden uudelleen herättäjänä ja yksityiskohtien liiallisena korostajana.¹⁶² Camillo Sitten vuonna 1889 julkaistu, menneistä aikakausista inspiraationsa hakenut teos *Der Städte-Bau* nousi vastalauseeksi 1800-lukua vallinneelle jäykälle, suurimittakaavaiselle ja geometriselle kaupunkisuunnittelulle.¹⁶³ Myös Unwin esitteli teoksessaan *Town Planning in Practice* laajasti Sitten näkemyksiä kaupunkisuunnittelusta tuoden niitä englantilaiseen yhteyteen. Tästä huolimatta Frosterus näki Unwinin muiden englantilaisten kaupunkisuunnittelijoiden ohella ottavan esimerkkejä lähinnä antiikista, korkearenessanssista sekä uudemmasta ranskalaisesta suunnitteluperinteestä.¹⁶⁴

Viimeisenä mainittuun kuului myös 1800-luvun jälkipuoliskolla uudelleenrakennettu Pariisi, jonka taustalla kaupunkisuunnittelun rationalisoituminen ja kokonaisvaltaisuuden nousu oli selvästi nähtävissä. Pariisi ja Georges Eugène Haussmann (1809–1891) nähtiin vielä 1900-luvun vaihteessa esimerkillisinä ja inspiroivina uudistajina, vaikka uudelleenrakentamisen tulokset olivatkin ristiriitaisia.¹⁶⁵ Myös Unwinin suhtautuminen kokonaisvaltaisesti uudistettua Pariisia kohtaan oli kaksitahoinen – toisia ratkaisuja hän kiitti kokiessaan toiset samalla käyttökelvottomiksi uusien kaupunkien suunnittelussa. 1800-luvun lopun Pariisin ohella Unwin korosti eritoten Ranskan renessanssin merkitystä kokonaisvaltaisten ajatusten juurruttamisessa kaupunkisuunnitteluun. Hänen mukaansa se oli tuonut mukanaan tarvittavan uskalluksen suunnitella alueita koko kaupungin kattavalla mittakaavalla. Merkittävistä esimerkeistä huolimatta, koki Unwin, että 1900-luvulla kaupunkeja suunniteltiin yhä liian yksityiskohtaisesti kokonaiskuvaa huomioimatta.¹⁶⁶

Frosterus näki Unwinin suurien linjojen huomioimisen sittemäiseen detaljeihin keskittymiseen verrattuna raikastavana ideana kaupunkisuunnittelun kentällä.¹⁶⁷ Ajatus kokonaisvaltaisuudesta siirtyi nopeasti myös suomalaisen kaupunkisuunnitteludebatin piiriin ja jopa käytännön suunnitteluun. Munkkiniemi-Haaga oli LAINEEN mukaan Kulosaaren lisäksi yksi niistä harvoista suomalaisista esimerkeistä, joissa yksittäisten

¹⁶² Frosterus 1909, 169, 180.

¹⁶³ Lisää Sitten roolista ja suhteesta keskiaikaan, ks. pro gradun luku 3. *Maalauksellinen keskiaikaisuus ja nouseva funktionaalisuus*, erit. s. 66.

¹⁶⁴ Frosterus 1909, 169. Korkearenessanssiksi (högrenässans) kutsutaan renessanssiin kuuluvaa aikakautta noin vuosina 1500–1530 ja se yhdistetään eritoten tänä aikana Roomassa tehtyyn taiteeseen.

¹⁶⁵ GANDY 1999, 23, 35–37.

¹⁶⁶ Unwin 1909, 20, 22, 69, 194, 241, 288.

¹⁶⁷ Frosterus 1909, 180.

rakennusten ja detaljien sijaan muutoksen ja suunnittelun kohteena oli kokonainen kaupunki tai sen osa.¹⁶⁸ Jung korosti samaa seikkaa toisesta näkökulmasta arvioidessaan Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmaa sen valmistuttua vuonna 1915.

De stora riktlinjerna kunna och böra på förhand utstakas [- -] men vad därutöver utföres, visar sig ofta vara bortkastat möda.¹⁶⁹

Vaikka Jung korosti suurten linjojen määrittämisen tärkeyttä kaupunkisuunnittelussa, voidaan kuitenkin nähdä, että huomio detaljisuunnittelun puutteesta ei välttämättä ollut täysin positiivinen, vaan lähinnä toteava. Saksalaismielisenä ja Sitte-henkisenä arkkitehtina Jung jopa kritisoi implisiittisesti sitä, kuinka detaljisuunnittelu näyttäisi usein olevan turhaksi nähtyä vaivannäköä. Mielenpitoita oli kuitenkin monia. Arvioidessaan Hampstead Garden Suburbia, näki ruotsalainen arkkitehti August Brunius sen ideaalina esimerkkinä ohjelmasta, jossa huolehdittiin yhtäläillä sekä kokonaisuudesta että sen osista, painottamatta sen suuremmin näiden sisäistä tärkeysjärjestystä.¹⁷⁰

Yksityiskohtien huomioiminen osana kokonaisuuksia näkyy Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa selvimminkin lintuperspektiivikuvissa. Lintuperspektiiviä käyttävät piirustukset ja pienoismallista otetut valokuvat kuvaavat laajasti suunnitelman mukaista Munkkiniemi-Haagaa monilta etäisyyksiltä ja useista näkökulmista.¹⁷¹ Osa lintuperspektiivipiirroksista on kuvattu lähempää maata ja rakennuksia, jolloin suunnitelman yksityiskohdat on helpompi havaita kokonaiskuvan ollessa yhä läsnä. Lisäksi näiden yhteyteen on lisätty asemakaavapiirros kulloinkin kuvatusta melko pieneksi rajatusta alueesta, kuten korttelista tai sen osasta.¹⁷² Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa lintuperspektiivikuvien tarkoitusta ei ole eksplikoitu tekstin tasolla, mutta ne toimivat selvästi havainnollistavana apuna asemakaava- ja rakennuspiirustusten rinnalla, jolloin on mahdollista saada nopeasti kokonaiskuva kaupungista ja hahmottaa sen eri osien välisiä yhteyksiä. Osa kuvista on niin tarkkoja, että niissä voi nähdä jopa ihmisiä astumassa ulos raitiovaunusta.¹⁷³ Tällöin voidaan nähdä, ettei kuvien tarkoituksena ei ollut vain havainnollistaa suunnitelmaa, vaan tuoda lukijoille ajatus Munkkiniemi-Haagasta miellyttävänä asuinpaikkana ja markkinoida suunnitelmaa edelleen.

¹⁶⁸ LAINE 2011, 81.

¹⁶⁹ Jung 1915b, 90.

¹⁷⁰ Brunius (1911) 1917, 104.

¹⁷¹ Piirrokset ks. [Kuvaliite] MHS 1915, [124, 125, 132]; valokuvat ks. [Kuvaliite] MHS 1915, [134–141]; Stenius MHS 1915, 111–113, 115–121; Uggla MHS 1915, 104–109.

¹⁷² Ks. [Kuvaliite] MHS 1915, [126–131].

¹⁷³ Ks. esim. VANHAKOSKI 1992, 291–292.

Frosterus eksplikoi lintuperspektiivin merkitystä suunnitteluvälineenä esitellessään artikkelissaan *Stadsplanekonst i engelsk belysning* vuonna 1909 julkaistua ranskalaista teosta *Paris vu en Ballon et ses environs*, joka sisälsi neljäkymmentä ilmavalokuvaa Pariisista.¹⁷⁴ Vaikka teos oli julkaistu aivan muiden tarkoitusprien vuoksi, havainnollisti se Frosteruksen mukaan sanoja ja suunnitelmia selvemmin suunnitelmallisen, kaavamaisen kauneuden merkityksen kaupunkisuunnittelulle. Vaikka lintuperspektiivi ei ollut ehdoton suunnittelua ajatellen, laittoi se kuitenkin ajatukset tehokkaasti liikkeelle ja kannusti pohtimaan asioita toisesta ja laajemmasta näkökulmasta.¹⁷⁵ Anders EKSTRÖM korostaakin, ettei tärkeää ollut niinkään mitä, vaan miten asioita nähtiin. Tukholman vuoden 1897 näyttelyä tutkineen EKSTRÖMin mukaan muutokset mittasuhteiden ja -kaavojen ymmärryksessä ajoittui juuri 1800-luvun lopulle. Valokuvauksen yhdistäminen kuumailmapalloon mahdollisti uuden ympäristöstään irrallisen näkökulman ja tavan määritellä asioita.¹⁷⁶ Suomen arkkitehtuurimuseon entisen amanuenssin ja piirustuskokoelma-asiantuntijan Erkki VANHAKOSKEN mukaan perspektiivipiirustukset olivat tulleet Suomessa laajemmin käyttöön vasta arkkitehti Theodor Höijerin (1843–1910) myötä.¹⁷⁷ Höijer toimi arkkitehtuuripiirustuksen opettajana Polyteknillisessä opistossa ensin 1870-luvulla ja toistamiseen 1900-luvun alkuvuosina, jolloin myös Gustaf Strengell valmistui kyseistä opistossa.

Havainnollistavuuden lisäksi lintuperspektiivit ja muu kuvien runsas käyttö jatkoi selvästi ajan perinnettä. Esimerkiksi Unwinin *Town Planning in Practice* -teoksessa on runsaasti lintuperspektiivistä kuvattuja piirroksia ja ilmavalokuvia. Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmaan on jopa lainattu suoraan kuvia kyseisestä teoksesta.¹⁷⁸ NIKULA käyttää Hampsteadia kuvaavien kuvien suurta määrää todisteena siitä, että Unwin olisi se kaupunkisuunnittelija, jolla oli ollut suurin vaikutus Saarisén Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmaan julkaistun suunnitelman perusteella.¹⁷⁹ Unwinin merkitystä suunnitelmalle ei voi kiistää, mutta näin suorien yhteyksien vetäminen ei ole perusteltua. Tilanne voidaan rinnastaa Sigurd Frosteruksen toteamukseen siitä, että vain silmäilemällä *Town Planning in Practice* -teoksen kuvia, vaikutti kuin Unwin olisi

¹⁷⁴ Frosterus 1909, 171. Schelcher, André & Omer-Décugis, Albert: *Paris vu en Ballon et ses environs*. Hachette & Co., Paris 1909.

¹⁷⁵ Frosterus 1909, 171–172.

¹⁷⁶ EKSTRÖM 2009, 190, 196, 204.

¹⁷⁷ VANHAKOSKI 1992, 285. Ks. myös HÄRÖ 1992, 212–213.

¹⁷⁸ Yhteensä viisi kuvaa, lisäksi neljä Hampsteadia esittävää kuvaa teoksesta *Town Planning and Modern Architecture at the Hampstead Garden Suburb*, ks. *Luettelo kuvista, jotka ovat lainatut muista teoksista*, MHS 1915, 165.

¹⁷⁹ NIKULA 1981, 105.

lainannut suurimman osan ideoistaan Camillo Sitteltä. Frosterus kuitenkin jatkaa, että syventyminen teoksen tekstiin auttoi nopeasti huomaamaan, ettei Unwin vain toistanut Sitten ajatuksia, vaan oli kehitellyt huomattavasti laajempia näkökulmia ja teorioita englantilaiseen asiayhteyteen sopivaksi.¹⁸⁰ Sama pätee myös Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmaan, jota lukiessa huomaa Unwinin lisäksi viitteitä useisiin muihin kaupunkisuunnittelullisiin ihanteisiin ja perinteisiin Suomen oloihin muokattuna.

On myös tärkeää huomata, etteivät kaikki Hampsteadiin ja Englantiin liittyvät Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa näkyvillä olevat mielikuvat ole peräisin *Town Planning in Practice* -teoksesta ja Saarisen kynästä. NIKULA ei huomioi lainkaan Strengellin roolia Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman tekijänä, vaikka Unwinin ja englantilaisen suunnitteluperinteen merkitys huokuu erityisesti Strengellin kirjoittamista osuuksista myös Hampstead-aiheisen kuvituksen keskittyessä niihin.¹⁸¹ Itse saksalaismielisenä Jung jopa moittii Strengelliä turhasta englantilaismielisydestä ja siitä, ettei tämä ollut huomioinut tarpeeksi saksalaisten merkittävää asemaa sen hetkisten taiteiden johdossa tehdessään Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmaa.¹⁸² Strengellin rooli korostuu entisestään, kun huomioidaan tämän muu kirjoitus- ja työhistoria. Eliel Saarisen muutamien Englannin matkojen lisäksi juuri Strengell oli innokas englantilaisen kaupunkisuunnittelun seuraaja.¹⁸³ Strengell oli jopa työskennellyt vuonna 1903 Lontoossa englantilaisen arkkitehdin Charles Harrison Townsendin (1851–1928) toimistossa.¹⁸⁴ Vuonna 1910 Strengell teki opintomatkan MIKKOLAN mukaan vielä rakenteilla olevaan Hampsteadiin ja kirjoitti kuvauksen matkastaan sekä *Arkitektenille* että suomenkieliselle *Rakennustaito*-lehdelle. MIKKOLA korostaa Strengellin roolia todetessaan artikkelin sisältäneen monia sellaisia piirteitä, jotka muodostuivat suuntaa-antaviksi koko Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmaa ajatellen.¹⁸⁵

Suomalaisten arkkitehtien kaupunkisuunnittelulliset ihanteet ja yhteydet nähdään usein saksalaisperäisiksi, kuten esimerkiksi NIKULA ja WÄRE esittävät.¹⁸⁶ Jungin moittima Strengell ei kuitenkaan ollut yksittäinen poikkeus, sillä esimerkiksi myös arkkitehti

¹⁸⁰ Frosterus 1909, 180.

¹⁸¹ Kahdeksan yhdeksästä Hampstead-aiheisesta kuvasta sijoittuu Strengellin kirjoittamiin osuuksiin, vrt. *Luettelo kuvista, jotka ovat lainatut muista teoksista*, MHS 1915, 165 ja Strengell MHS 1915, 1–24.

¹⁸² Jung 1915a, 74.

¹⁸³ Saarinen oli käynyt Englannissa tietävästi vain kerran ennen Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman valmistumista. Saarisen v. 1904 tekemä matka suuntautui Englannin lisäksi Skotlantiin ja Saksaan, ks. CHRIST-JANER (1948) 1951, 152.

¹⁸⁴ SARJE 2007.

¹⁸⁵ MIKKOLA 1984a, 25; ks. ko. artikkelit Strengell 1910, 137–141 ja Strengell 1911, 5–10.

¹⁸⁶ NIKULA 2006a, 69; WÄRE korostaa englantilaisten suunnitteluihanteiden siirtyneen Suomeen lähinnä saksankielisen kirjallisuuden kautta, WÄRE 1988, 49–50.

Armas Lindgren (1874–1929), Saarisen opiskelijatoveri ja varhaisen kauden kollega, oli suuntautunut työssään selvästi Englantiin. Lindgren oli yksi niistä suomalaisista suunnittelijoista, joiden työssä Ruskinin ja Morrisin Arts & Crafts -liikkeen ajatukset näkyivät selvimmin läpi työuran. Lindgren oli matkustanut 1900-luvun alkuun mennessä jo useasti Englantiin, josta oli omaksunut ajatuksen siitä, että jokaisen arkkitehtonisen suunnittelutyön tuli tähdätä kokonaistaideteokseen.¹⁸⁷ Lindgrenillä mittakaava oli kuitenkin toinen. Kaupungin kokonaisena suunnittelun ja varsinaisen puutarhakaupunki-ideologian ohella Arts & Crafts -liikkeen ajatukset kokonaisvaltaisesta suunnittelusta näkyivät muun muassa Lindgrenin töissä erityisesti sisustustaiteen roolin kasvuna. WÄREen mukaan arkkitehtien koulutus tarjosi hyvän pohjan esimerkiksi huonekalusuunnittelulle, ja arkkitehtien kiinnostus taideteollista suunnittelua kohtaan oli yleistä. Tausta oli paitsi suunnittelijoiden kansainvälisessä toiminnassa, mutta erityisesti englantilaisen arkkitehdin ja taiteilijan M. H. Baillie Scottin (1865–1945) edelleen kehittämässä Arts & Crafts -tyylissä. Baillie Scott tunnetaan asuinrakennusten kokonaisvaltaisesta suunnittelusta eli niin julkisivun kuin sisustuksen huomioimisesta.¹⁸⁸

MIKKOLA korostaa Saarisen kaupunkisuunnittelutyössä erityisesti sitä, kuinka tämä pystyi ulottamaan suunnittelun myös rakennusten julkisivujen sisäpuolelle, minkä tuloksena kaupunki oli mahdollista nähdä kokonaistaideteoksena.¹⁸⁹ Vaikka Munkkiniemi-Haaga-suunnitelma seuraa muilta osin selvästi kokonaisvaltaisen suunnittelun periaatteita, eivät ne kuitenkaan toteudu rakennusten sisustuksen osalta. Tämä on mielenkiintoista sillä Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman tekijöistä erityisesti Saarinen, mutta myös Strengell, olivat tunnettuja huviloiden kokonaisvaltaisia suunnittelijoita. Saarinen oli suunnitellut lukuisia huviloita sisustuksineen ympäri Eurooppaa muun muassa Lindgrenin kanssa.¹⁹⁰ Myös Saarinen kommentoi myöhemmin elämäkerrassaan sitä, kuinka merkityksellistä rakennusten kokonaisvaltainen suunnittelu oli hänen kaupunkisuunnittelijan uralleen.¹⁹¹ Lähimpänä tätä ajatusta Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa ovat rivitalot, joiden piirroksista on nähtävissä tarkka

¹⁸⁷ SUHONEN 2000, 115–117.

¹⁸⁸ WÄRE 1992, 56.

¹⁸⁹ MIKKOLA 1984b, 89.

¹⁹⁰ Ks. esim. CHRIST-JANER (1948) 1951, 28–29 (Hvitträsk), 36–39 (Suur-Merijoen kartano), 39, 42–45 (Molchow-Haus).

¹⁹¹ CHRIST-JANER (1948) 1951, 20. Lindgrenistä poiketen Saarinen kuitenkin koki, ettei kokonaisvaltaisen suunnittelun idea tullut Suomeen suinkaan Englannista, vaan se muistutti hänen mukaansa lähinnä saksalaista jugendia ja raskalaista l'art nouveau'ta, ks. CHRIST-JANER (1948) 1951, 20. Kokonaisvaltainen suunnittelu ja käsityöläisyys olivatkin suosiossa jo 1800-luvun lopulla myös Saksassa, jossa mallia oli haettu mm. Morrisilta ja Unwinilta, ks. BOLLERY & HARTMANN 1980, 151–154. Morrisin kerrotaan puolestaan olleen suurena inspiraationa Unwinin ajatusten takana, ks. NELSON TARN 1980, 91.

huonejärjestys.¹⁹² Muuten sisustukseen ei ole puututtu, eikä muita asuinrakennuksia ole suunniteltu. Tämä johtunee siitä, että vaikka Munkkiniemi-Haaga suunniteltaessa pyrittiin kokonaisvaltaiseen kaupunkiin, rakennukset haluttiin suunnitella erikseen sopiviksi asujilleen, jotta ne tuntuivat kullekin mahdollisimman omalta. Myös ANDERSSON ja MIKKOLA huomauttavat, että lähinnä asumiseen tarkoitettujen kaupungin ulkopuoliset yhdyskunnat suunniteltiin yleensä yhtenäisen asemakaavan pohjalta, kun taas rakennukset toteutettiin yksilöllisesti.¹⁹³ Ei ollutkaan mitenkään poikkeuksellista, että kokonaisvaltaisen suunnittelun kannattajat, kuten ruotsalainen August Brunius, myös kritisoivat suunnitteluperiaatetta. Brunius muistuttaa, että vaikka asuinrakennusten kokonaisvaltainen suunnittelu toisaalta vahvisti talon yhtenäisyyttä, saattoi se myös johtaa tylsyyteen ja ennen kaikkea siihen, että talo ilmaisi enemmän arkkitehdin kuin omistajansa persoonallisuutta.¹⁹⁴

Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa korostuu näkemys kaupungista kokonaisvaltaisena yksikkönä, eikä siinä puututa lainkaan rakennusten sisustuksen rooliin osana kokonaisvaltaista suunnittelua. Kaksitahoisuus kaupungin ja rakennusten sisäpuolen välillä jäi kuitenkin askarruttamaan Strengelliä vielä vuosiksi suunnitelman julkaisemisen jälkeen. Tämä kaksitahoisuus tulee näkyviin Strengellin 1920-luvun kirjallisessa tuotannossa. Vuonna 1922 ruotsalainen Albert Bonniers Förlag julkaisi Strengellin Eliel Saariselle omistaman teoksen *Staden som konstverk*, jonka pääteemana oli historiallinen jatkuvuus. Strengell käy teoksessaan läpi eurooppalaisen arkkitehtuurin historiaa korostaen Camillon Sitten *Der Städte-Bauta* inspiraation lähteenä ja analysoi kaupunkia plastisena jatkumona. Sigurd Frosterus kritisoi teoksen korostaneen liiaksi idealisoitua menneisyyttä. Frosterus puolestaan kehuu Strengellin seuraavana vuonna julkaistua teos *Hemmet som konstverk*, joka menneisyyden sijaan keskittyi nykyisyyteen ja uusien ajatusten herättämisestä.¹⁹⁵

2.2.2. Osakeyhtiöt ideologioiden airuina ja kokonaisvaltaisuuden mahdollistajina

Kuten aiemmin tässä tutkimuksessa on käynyt ilmi, oli 1900-luvun alku Helsingin seudulla maayhtiöiden nousun aikaa ja maayhtiöitä perustettiin vilkkaasti.¹⁹⁶ Koska

¹⁹² Ks. [Kuvallite] 1915, [142–152].

¹⁹³ ANDERSSON 2002a, 68; MIKKOLA 1984a, 21.

¹⁹⁴ Brunius (1911) 1917, 75–76.

¹⁹⁵ SARJE 2008, 106–108. Strengell julkaisi vielä v. 1928 teoksen *Byggnaden som konstverk*, joka keskittyi kuitenkin enemmän filosofisiin kysymyksiin kuin käytäntöön, ks. SARJE 2008, 108–110.

¹⁹⁶ Vuonna 1911 oli olemassa seuraavat maayhtiöt: Ab Parkstad Vanda, Ab M.G. Stenius, Boxbacka Ab, Maanosto-osuuskunta Peltola, Ab Brändö Villastad, Ab Ströms villasamhälle, Maanosto-osuuskunta Elo,

kaupunki ei ymmärtänyt Helsingin laajentumisen tarvetta tulevaisuutta ajatellen, perustivat monet valveutuneet arkkitehdit ja liikemiehet maayhtiöitä, jotka alkoivat ostaa, suunnitella ja rakentaa kaupunginrajojen ulkopuolisia alueita. Jo aikalaiskeskustelu oli vilkasta kyseisen tematiikan ympäriltä. Monet vastustivat ”maankeinottelijoiden” toimia ja samalla ihmettelivät toisaalta, miksi kaupunki ei toiminut ajoissa. Maa-alueita oli tarjottu usein etukäteen myös kaupungille, mutta Helsingin kaupunginvaltuusto oli pitänyt niiden ostamista turhana.¹⁹⁷ Toisten maayhtiöiden suunnitelmat jäivät ideoiden tasolle, kun taas toisia päästiin toteuttamaan laajemmin. Tässä luvussa pureudun siihen, miksi osakeyhtiömuoto nähtiin hyväksi Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman toteutumista ajatellen. Miten se mahdollistaisi suunnitelman tavoitteiden saavuttamisen ja miten maayhtiö peilautui muihin kansallisiin ja kansainvälisiin aikalaisiinsa? Lähestyn luvun kysymyksiä ensin pohtimalla taloudellisten ja ideologisten päämäärien suhdetta toisiinsa. Lopuksi pohdin kysymyksiä kokonaisvaltaisuuden tavoitteiden näkökulmasta.

Jo 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä tehtiin Suomessa useita suunnitelmia huvilakaupungeiksi ja -kaupunginosiksi. Monien suurimpien hankkeiden takana oli joko osakeyhtiö- tai osuuskuntamuotoinen maayhtiö, joka oli perustettu juuri tietyn alueen suunnittelemista ja toteuttamista varten. Esimerkiksi vuonna 1907 perustettu Ab Brändö Villastad oli taustalla, kun Kulosaarta alettiin rakentaa 1910-luvun taitteessa.¹⁹⁸ Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman takana oleva Stenius-yhtiö poikkesi kuitenkin tästä joukosta. Vaikka Munkkiniemi-Haaga-suunnitelma syntyi vasta 1910-luvulla ollen myöhäinen useisiin muihin suomalaisiin huvilakaupunkisuunnitelmiin verrattuna, oli suunnitelman takana ollut Stenius-yhtiö muita maayhtiöitä vanhempi, eikä sitä ollut perustettu tämänkaltaista toimintaa varten. Kun muut aikalaismaayhtiöt syntyivät tarpeesta saada taustakoneisto huvilakaupunkisuunnitelmien teolle, kävi Stenius-yhtiöllä toisin. Osakeyhtiö oli perustettu vanhan kauppapuutarhan konkurssin välttämiseksi vuonna 1895 ja Munkkiniemen ja Haagan maa-alueita oli siirtynyt osakeyhtiön haltuun. Yhtiön osakkeet oli jaettu kauppapuutarhan perustajan, Mårten Gabriel Steniuksen (1844–1906) lapsien ja pankkien kesken, joista jälkimmäiset kuitenkin myivät epävarmoina näkemänsä osakkeet pian pois useille liikemiehille. Steniuksen lapsista vain maisteri Sigurd Stenius oli myöhemmin näkyvä osa yhtiötä. Liikemies Leopold

Osuuskunta Alku ja Osuuskunta Lepola, ks. Stenius 1911, 12. Tarkempia tietoja kustakin maayhtiöstä, ks. KOLBE 1988, 31–34.

¹⁹⁷ Esim. *Arkitektenin* sivuilla vilkasta keskustelua maayhtiöistä, Helsingin kaupungista ja näiden välisistä suhteista, ks. esim. Jung 1905, 35–39; Jung 1911, 90–100; Strengell 1911, 5–10; Stenius 1911, 11–15.

¹⁹⁸ KOLBE 1988, 31–32, 71.

Lerche nousi yhtiön johtoon vuonna 1903, ja alkoi laajentaa yhtiön omistamia maa-alueita maakauppojen avulla. Kun Karjaan rata valmistui samana vuonna, tiesi se maanarvonnousua ja rakennustoiminnan vilkastumista alueella.¹⁹⁹ Osakeyhtiöllä oli siis jo ennestään hallussaan lähes yhtenäinen maa-alue, liikemiesten sijoitukset, yhteistä pääomaa ja kasvava kysyntä rakennustoiminnalle.

Stenius-yhtiön hallituksessa istuneet suurliikemiehet Leopold Lerche, Karl Herman Renlund (1850–1908) ja Julius Tallberg ymmärsivät alueen mahdollisuudet maanarvon noustessa ja Helsingin kaupungin kääntäessä selkensä todellisuudelle ja velvollisuuksilleen pysyä mukana kaupungin kehityksessä. Monia maayhtiöitä, kuten tätäkin voisi helposti kutsua keinotteluyhtiöksi. Liikemiehillä oli yksityistä pääomaa, jolla he ostivat maata, ja odottivat sen arvonnousua myydäkseen tai vuokratakseen sen myöhemmin kalliilla. Tämä oli tilanne Englannissa, jossa vastavoimaksi syntyi muun muassa puutarhakaupunkiliike, jonka alkuperäisiin periaatteisiin kuului maan kollektiivinen omistus.²⁰⁰ Suomessa ongelman taustat olivat kuitenkin muualla kuin liikemiesten keinotteluhaluissa. Taustalla oli kaupungin saamattomuus ja lyhytkatseisuus, josta keskusteltiin vilkkaasti esimerkiksi *Arkitekten*-lehdessä:

[M]åste byggnadskontoret anses vara den myndighet, på hvars ansvar hvilar icke endast [- -] initiativet i de små tekniska frågorna, utan äfven initiativet i stor, tillsynen öfver att staden ankommande förbättringar i gällande plan [nya kommunikationsleder] hålla jämna steg med utvecklingen och icke motsträfvigt följa småningom efter.²⁰¹

Kuten Bertel Jung vuonna 1905 julkaistussa artikkelissaan kirjoittaa, oli kaupunki koko ajan askeleen jäljessä kehityksestä. Tilanteeseen toivottiin parannusta, kun Helsingin kaupunginvaltuusto päätti perustaa asemakaavatoimikunnan vuonna 1907 ja sen puheenjohtajaksi ryhtyi toimikunnan puolesta jo vuosia puhunut arkkitehti Gustaf Nyström. Toimikunnan oli tarkoitus laatia kaupungille laajentumissuunnitelmia ja kaavamuutosehdotuksia, mitä varten seuraavana vuonna perustettiin Suomen ensimmäinen asemakaava-arkkitehdin virka. Virkaan nimitettiin arkkitehti Bertel

¹⁹⁹ Mårten Gabriel Stenius perusti vuonna 1873 Leppäsuon huvila-alueen yhteyteen kaupapuutarhan ja siemenkaupan. Toiminta laajeni nopeasti rakennustoiminnan puolelle, kun Stenius alkoi suunnitella kasvihuoneita ja asuinrakennuksia Leppäsuolle. Koska Leppäsuon vuokrasopimuksen jatko oli epävarma, osti Stenius vuonna 1886 Pikku-Huopalahden kylästä Munkkiniemen kartanon ja kaupungin maiden välissä sijainneen Backaksen verotilan, jonne alkoi rakentaa uutta puutarhaa. Stenius velkaantui nopeasti ja luovutti pankkien kehotuksesta omistamansa alueet ja puutarhat tarkoitusta varten perustetulle Stenius-yhtiölle vuonna 1895, MUSTONEN 2010, 286; NYSTRÖM 1946, 54–56.

²⁰⁰ Englannissa kaupunkien hallinnoilla oli erittäin vähän toimivaltaa, mitä asuinrakentamiseen, tonttien omistukseen ja keinottelijoiden kaitsemiseen tulee. Tämän vuoksi osakeyhtiömuotoiset, yksityiset kanavat saivat Englannissa nopeasti jalansijaa, KOLBE 1988, 34. Myös Strengell kirjoitti englantilaisesta tavasta omistaa maata kollektiivisesti, ks. lisää Strengell MHS 1915, 16.

²⁰¹ Jung 1905, 38.

Jung.²⁰² Vaikka välineet kaupunkivetoiseen suunnitteluun oli nyt luotu, ei tilanne vaikuta vuosienkaan kuluessa suuresti helpottuneen, kuten Eliel Saarisen useat kriittiset kommentit vuonna 1915 julkaistussa Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa todistavat. Hän kuvailee kaupunkia raskaaksi ja hitaaksi koneistoksi, jolta ei ollut paljoakaan odotettavissa.²⁰³ Saarisen runsasta kritiikkiä lukiessa on kuitenkin muistettava myös ne kritiikin syyt, joita hän ei itse suunnitelman tekstin tasolla eksplikoi – Saarinen oli tullut Stenius-yhtiön osakkaaksi vuonna 1910 ja yritti täten itsestään selvästi korostaa yhtiön suunnitelman merkitystä Helsingin kehityksen eteenpäin viemisessä.²⁰⁴ Saarinen ei kritisoinutkaan asemakaavatoimikunnan yksittäisiä jäseniä, kuten hankekollegoitaan Julius Tallbergiä ja Bertel Jungia, vaan kiitti erityisesti jälkimmäistä väsymättömästä työstä tilanteen muuttamiseksi.²⁰⁵ Pelkkä asemakaavatoimikunnan perustaminen ei Saarisen mukaan auttanut, sillä asioista todella päättävän elimen asenteet eivät olleet muuttuneet, kuten hän huomauttaa:

Valitettavasti on tämä toimisto [asemakaavatoimikunta] vielä nykyään vain ehdotteleva virasto, jopa siinä määrin osapuoli, ettei sillä ole yhdenkään edustajan kautta äänivaltaa ensimmäisessä instanssissa, kaupungin yleisten töiden hallituksessa.²⁰⁶

Kaupunginhallinnon toimia leimasi yhä toimetttömyys. Koska virallinen, kaupungin kautta kulkeva kanava ei toiminut, ottivat yksityiset maayhtiöt toimivallan käsiinsä. Saarisen runsaan kritiikin tavoitteena voidaankin nähdä olleen legitimoida maayhtiöiden toiminta Helsingin pitäjän puolella.

Kaikesta huolimatta voidaan sanoa, etteivät maayhtiöiden tavoitteet jääneet Suomessa pelkästään keinottelun tasolle, vaan taustalla oli usein ideologisia pyrkimyksiä, mikä koski myös Stenius-yhtiötä. MIKKOLAN mukaan ideologiset tavoitteet näkyivät Stenius-yhtiön halussa toteuttaa ihanteellisia pyrkimyksiä eli laajentua kaupungin rajojen ulkopuolelle ja rakentaa sinne parempi asuinympäristö.²⁰⁷ Tämä ei kuitenkaan yksinään todista pyrkimysten olleen ideologisia. Uusien asuinalueiden rakentaminen kaupungin rajojen ulkopuolelle oli 1900-luvun alun Helsingissä yleistä toimintaa. Koska Stenius-yhtiöllä oli hallussaan maa-alueita ja pula asunnoista oli akuutti, on ymmärrettävää yrittää pysyä mukana ajan liiketoiminnassa. KOLBEN ajatusta mukailleen on kuitenkin

²⁰² MUSTONEN 2010, 11–13.

²⁰³ Saarinen MHS 1915, 55; ks. vastaavia erit. Saarinen MHS 1915, 47–48, 54–55, 71 ja Stenius MHS 1915, 117–118.

²⁰⁴ Ks. myös NYSTRÖM 1946, 70–72.

²⁰⁵ Saarinen MHS 1915, 47.

²⁰⁶ Saarinen MHS 1915, 48.

²⁰⁷ MIKKOLA 1984b, 102.

perusteltua sanoa, ettei suomalaisten maayhtiöiden ainoa tarkoitus ollut keinotella Helsingin seudun maakaupoilla, sillä maa oli erittäin suhdanneherkkää ja täten myös riskialtis sijoituskohde.²⁰⁸ Osakeyhtiöillä tuskin kuitenkaan oli varaa harjoittaa laajamittaista hyväntekeväisyyttä, vaan ne halusivat ymmärrettävästi oman panoksensa pois toteuttamistaan huvilakaupungeista.

SUNDMAN esittää suomalaisten maayhtiöiden pyrkimysten olleen sekä taloudellisia että ideologisia perustaen väitteensä yhtiöiden jäsenten erilaisiin rooleihin. Hänen mukaansa yhtiöiden liikemiehet tavoittelivat pelkkää taloudellista voittoa, kun taas arkkitehdit ja muut suunnittelijat toivat maayhtiöihin ideologisemman tason.²⁰⁹ Stenius-yhtiöiden kohdalla juuri kauppaneuvos Julius Tallbergin suurvisio kertoo myös liikemiesten ideologisista pyrkimyksistä. CHRIST-JANER kuvaa lähes kaikkien Tallbergin tekojen pyrkineen yhteen, erittäin ideologiseen päämäärään, Pro Helsingfors -suunnitelman tekoon ja sen toteuttamiseen. Tallbergin suunnitelmissa oli luoda Helsingistä ihanteellinen, taideteoksen kaunistettu kaupunki. Pro Helsingfors -suunnitelma oli Tallbergille pitkän aikatahtäimen unelma, jonka ensimmäiseksi suureksi askeleeksi CHRIST-JANER näkee Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman.²¹⁰ Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman asettaminen osaksi suurempaa, taiteellisen päämäärän toteuttamista nostaa ideologisen puolen selvästi esiin Tallbergin, mutta myös Stenius-yhtiön toiminnassa.²¹¹

Stenius-yhtiön kahtaalla olevista päämääristä – taloudellisista ja ideologisista – kertoo myös yhtiön ydinosakkaiden kaksinaisroolit. Stenius-yhtiön hallituksen jäsenet Julius Tallberg, Leopold Lerche ja K.H. Renlund olivat paitsi merkittäviä liikemiehiä ja yksityisten yhtiöiden osaomistajia, myös vahvasti mukana kunnallispolitiikassa. Tallberg oli valtuuston valitsemana jäsenenä asemakaavatoimikunnassa sekä erimittaisia jaksoja Helsingin kaupunginhallinnossa lähes kolmenkymmenen vuoden ajan. Myös Lerche ja Renlund olivat vuorollaan Helsingin kaupunginvaltuuston jäseninä.²¹² Liikemiesten läsnäolon tarkoitus kunnallispolitiikassa ei ollut valvoa pelkästään omia taloudellisia intressejään, vaan ajaa kehityksen ilmapiiriä

²⁰⁸ KOLBE 1988, 35.

²⁰⁹ SUNDMAN 1991, 73. Myös KOLBE on esittänyt samansuuntaisen jaon esitellessään suomalaisten maayhtiöiden perusjäseniä. Hänen mukaansa pankinjohtajat ja kauppiat edustivat pääomaa, arkkitehdit ja insinöörit rakentajia ja yliopistomiehet sekä arkkitehdit idealismia, KOLBE 1988, 34.

²¹⁰ CHRIST-JANER (1948) 1951, 58–59.

²¹¹ Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman tekoon osallistuneista ainakin Eliel Saarinen ja Bertel Jung olivat myöhemmin merkittävässä osassa Tallbergin Pro Helsingfors -projektia julkaisemalla projektin nimeä kantaneen suunnitelman Helsingin uudelleenjärjestämisestä. Ks. lisää Pro Helsingfors -suunnitelmasta NIKULA 1988, 32–33, 38. Suunnitelma uudelleenjulkaistuna liitteenä esim. teoksessa *Bertel Jung – Suurkaupungin hahmottaja* (1988), 103–120.

²¹² Ks. tarkemmat vuodet MUSTONEN 2010, 14, 291, 293.

ummehtuneeseen kaupunginvaltuustoon ja -hallintoon. Tästä kertovat muun muassa Tallbergin lukuisat yritykset saada kaupunkia ostamaan tarjolla olleita, Helsingin pitäjän puoleisia alueita, ennen kuin ne valuisivat yksityisten yhtiöiden omistukseen.²¹³ Myös Munkkiniemen kartano oli tullut myyntiin vuonna 1910. Kartanoa tarjottiin ensin kaupungin ostettavaksi, mutta kauppvoja ei syntynyt.²¹⁴ Kun kaupunki ei monista tarjoamisyrityksistä huolimatta ostanut maa-alueita itselleen, oli ymmärrettävää, etteivät kokeneet liikemiehet jättäneet suosiollisia maakauppvoja väliin. Bertel Jung sätikin kaupunginhallintoa ankarasti *Arkitektenin* sivuilla siitä, että nämä antoivat yksityisten yhtiöiden mellastaa Helsingin pitäjän puolella ja muodostaa kaupungin laajentumisen estävän muurin kaupunginrajojen ulkopuolelle.²¹⁵

Tallberg, Lerche ja Renlund eivät olleet aikanaan poikkeuksellisia moninaisten rooliensa kanssa, vaan istuivat tukevasti 1900-luvun alun toimintamalleihin ja tapoihin. MIKKOLA antaa esimerkin Eliel Saarista, joka ajan tavan mukaan osallistui joihinkin hankkeisiin niin arkkitehti-suunnittelijana, osakkeenomistajana kuin yhtiön hallituksen jäsenenäkin.²¹⁶ Näin oli myös Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman kohdalla. Saarinen tunsu Julius Tallbergin jo ajalta, jolloin hänellä oli yhteinen arkkitehtuuritoimisto Armas Lindgrenin ja Herman Geselliuksen (1874–1916) – Loja Saarisen veljen – kanssa. Nuorten arkkitehtien toimisto oli voittanut vuonna 1897 kilpailun Tallbergin asuintalon suunnittelusta.²¹⁷ Tallberg oli tyytyväinen taloonsa, ja palkkasi Saarisen myöhemmin piirtämään vuonna 1909 valmistuneen liiketalonsa.²¹⁸ Juuri Tallberg myi seuraavana vuonna osan Stenius-yhtiön osakkeistaan Saarille, jolloin Eliel Saarinen tuli paitsi yhtiön osakkaaksi, myös sen palkkalistoille.²¹⁹ NIKULAN mukaan Julius Tallbergin rooli

²¹³ Esim. vuonna 1913 Tallberg oli yrittänyt saada kaupunkia ostamaan Lauttasaaren alueen. Kun kaupunki perääntyi, osti Tallberg alueen itse ja palkkasi Birger Brunilan kaavoittamaan aluetta, ks. MUSTONEN 2010, 293.

²¹⁴ NYSTRÖM 1946, 61–66. Aiheesta käytiin NYSTRÖMin mukaan vilkasta keskustelua mm. *Hufvudstadsbladetissa* ja *Uudessa Suomettaressa*. NYSTRÖM kertoo kaupunginvaltuuston puheenjohtajan, pankinjohtaja Alfred Norrménin selostaneen tapahtumia *Hufvudstadsbladetissa* 18.9.1910. Norrmén kertoo lehdessä Julius Tallbergin tulleen luokseen muutamia viikkoja ennen kartanon myyntiä ja ilmoittaneen myyntineuvottelujen olleen käynnissä kartanon omistajan kanssa. Tallberg oli kysynyt, olisiko kaupunki kiinnostunut ostamaan kartanoa. Norrmén vastasi, ettei tiennyt kaupunginvaltuuston suhtautumista, mutta äänestäisi itse vastaan. Hänen mielestään ongelma ratkaistiin sillä, että Helsingin kaupungilla oli oikeus verottaa huvilakaupungin asukkaita kaupungissa ansaitsemistaan tuloista, NYSTRÖM 1946, 64–66.

²¹⁵ Jung 1911, 91, 99.

²¹⁶ MIKKOLA 1984b, 90–91.

²¹⁷ CHRIST-JANER (1948) 1951, 58–59.

²¹⁸ MUSTONEN 2010, 286.

²¹⁹ NIKULA 1981, 102; NYSTRÖM 1946, 67; MUSTONEN 2010, 286. Aika-arviot poikkeavat hieman toisistaan, sillä MUSTONEN esittää, että v. 1910 Saarinen otettiin yhtiön palkkalistoille, v. 1912 osakkaaksi ja johtokuntaan. NIKULAN mukaan Saarinen pääsi jo v. 1910 osakkaaksi ja johtokuntaan vasta v. 1913. Saarisen elämäkerturi CHRIST-JANER kertoo Saarisen olleen mukana Munkkiniemi-Haaga-projektissa v. 1910–1915, ks. CHRIST-JANER (1948) 1951, 153. Stenius-yhtiön johtokunnan kokousten pöytäkirjat

on ollut merkittävä siinä, että Saarinen lähti mukaan Munkkiniemi-Haaga-hankkeeseen ja kiinnostui laajemmin kaavoitukseen liittyvistä kysymyksistä.²²⁰ Heti Munkkiniemen kartanon ostamisen jälkeen Saarinen, Tallberg ja Lerche suuntasivat Manner-Eurooppaan perehtyäksään yleiskaavasunnittelun käytäntöön.²²¹ Stenius-yhtiön kokouspöytäkirjat paljastavat, että suunnittelu oli lähtenyt vauhdilla käyntiin heti matkan jälkeen. Huhtikuussa 1911 Eliel Saarinen toimistoineen suunnitteli Munkkiniemi-Haagan pääkatulinjoja, kun taas arkkitehtuuri- ja kaupunkisuunnittelutoimisto Jung & Bomansson työskenteli tarkempien, asemakaavatasoisten suunnitelmien parissa.²²² Vuoden 1911 loppuun mennessä oli koko Munkkiniemi-Haagan suunnittelualueesta valmistettu korkeuskartta ja kaavasunnittelu oli päässyt täyteen vauhtiin.²²³

Bertel Jung ja Eliel Saarinen ovat hyviä suomalaisia esimerkkejä siitä, kuinka arkkitehtien perinteinen rooli rakennusten suunnittelijana muuttui 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Arkkitehtoninen suunnittelu oli muuntautumassa koko Euroopan tasolla kokonaisvaltaiseksi kaupunkisuunnitteluksi, jossa huomioitiin rakennusten lisäksi kokonaiset alueet ja ympäristöt, joiden osana rakennus tulisi olemaan. Ajatukselle kokonaisvaltaisesta suunnittelusta oli noussut sitä vaativa maaperä, kuten Gustaf Strengellin ajatuksista käy ilmi:

Vår tid saknar en stillkonvention, som kunde verka uniformerande och utjämnande; hvarje arkitekt tänker endast på sig själf och det arbete han har för händer.²²⁴

Vuosisadan vaihde oli aikaa, jolloin kehitys oli arkkitehtuurin, yhdyskuntatietouden, lääketieteen, taiteen ja monen muun alan kohdalla niin nopeaa, ettei varsinaisia pitkäkestoisia tyylejä ja tapoja tehdä asioita ehtinyt kehittyä entisten vuosisatojen tapaan.²²⁵ Kun ei ollut olemassa konventiota tehdä asioita tietyllä tavalla ja kukin teki työnsä omalla tyylillään, oli lopputulos hajanainen. Ei ole ihme, että vaatimus kohti kokonaisvaltaisempaa, useamman näkökulman huomioivaa suunnittelua ja tapaa tehdä

puolestaan tukevat NYSTRÖMin aika-arvioita. Pöytäkirjojen mukaan Eliel Saarinen osallistui osakkeenomistajan ominaisuudessa kokoukseen ensimmäistä kertaa 17.10.1910. Johtokunnan jäseneksi hänet puolestaan valittiin 29.3.1913 valtioneuvos Mauritz Hallbergin tilalle. Asemakaavasunnittelu itsessään näyttää myös olleen jo hyvässä vauhdissa, kuten 30.4.1912 kirjattu vuoden 1911 vuosikertomus osoittaa. Ks. Stenius-yhtiön johtokunnan kokouspöytäkirja 17.10.1910, SAMA; Stenius-yhtiön yhtiökokouksen pöytäkirja 29.3.1913, SAMA; Stenius-yhtiön johtokunnan kokouspöytäkirja 1.4.1911, SAMA.

²²⁰ NIKULA 1981, 102.

²²¹ CHRIST-JANER (1948) 1951, 153; NIKULA 1981, 102.

²²² Stenius-yhtiön johtokunnan kokouspöytäkirja 1.4.1911, SAMA.

²²³ Stenius-yhtiön yhtiökokouksen pöytäkirjan liite 30.4.1912, SAMA.

²²⁴ Strengell 1911, 9.

²²⁵ EKSTRÖM 1994, 78. Kehityksen nopeudesta ja elämän uudesta rytmistä, ks. EKSTRÖM 1994, 78–86.

asioita virisi myös arkkitehtien keskuudessa, joiden koulutukseen ei vuosisadan vaihteen Suomessa kuulunut vielä lainkaan kaupunkien kaavallista tai muunlaistakaan rakenteellista suunnittelua. Tästä puolesta oli aiemmin vastanneet insinöörit, joiden tieteenalaa arkkitehdit alkoivat vähitellen vallata itselleen.²²⁶ 1900-luvun alun kaupunkisuunnittelijan tulikin olla taitaja niin insinööritieteissä, taiteissa kuin tilastojen hallinnassa. Kokonaisvaltaisen suunnittelun nimeen vannovat suunnittelijat laajensivat tietouttaan paitsi tapaamalla toisiaan, myös muiden alojen taitajia.

Vaikka monet ajan kaupunkisuunnittelijat olivat tietoisia kaupunkisuunnittelun useista puolista, eivät he kuitenkaan tehneet töitä yksin. Kokonaisvaltainen suunnittelu edellytti eri alojen osaajia.²²⁷ Oli siis tärkeää koota osaava, monialainen joukko tekemään suunnitelmaa, eikä luottaa näennäisesti kaikkietävään, yhteen mieleen. Osakeyhtiö, tässä tapauksessa maayhtiö, oli yksi yksikkö, jonka sisällä rakennettiin kokonaisvaltaista lopputulosta tiimityönä. Tiimin jäsenet toivat omanlaista tietotaitoaan ja omat verkostonsa läsnä oleviksi suunnitteluprojektiin. Maisteri Sigurd Stenius toi mukanaan paitsi sukunsa perinnön, myös kunnallista tietoutta, kun taas varatuomari John Ugglan lainopillista tietoutta.²²⁸ Osakkeenomistaja-liikemiehet, kuten Lerche, Renlund ja Tallberg toivat tiimiin paitsi pääomaa, myös taloudellista älyä. Heidän verkostojensa kautta avautuivat myös yhteydet muihin vauraisiin sijoittajiin ja poliittisiin piireihin.²²⁹ Arkkitehtiosakas Eliel Saarisen verkostoon kuuluivat paitsi suomalaiset, myös eurooppalaiset arkkitehti- ja taiteilijapiirit. Saarisen toimistossa Hvitträskissä työskenteli ja asui Munkkiniemi-Haagan suunnitteluprojektin aikaan useita arkkitehteja, kuten Berndt Aminoff (1886–1978), Kaarlo Könönen (1892–1965), Yngve Lagerblad (1889–1978) ja Otto-Iivari Meurman (1890–1994), jotka jälleen toivat projektiin mukaan tietonsa, taitonsa ja yhteytensä. Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman kaltaiseen suurprojektiin osallistuivat arkkitehtien lisäksi myös näiden puoliset ja

²²⁶ 1900-luvun alkuvuosikymmeninä monet suomalaiset arkkitehdit toimivat rinnakkain sekä rakennusten että kaavojen suunnittelijoina. WÄRE ihmettelee arkkitehtien onnistunutta alanlaajennusta kaavoituksen puolelle, sillä kaavasunnittelu ei kuulunut vielä tuolloin lainkaan opetukseen Polyteknillisessä opistossa, jossa arkkitehtiovetusta Suomessa tarjottiin, WÄRE 1992, 56. MUSTONEN muistuttaa arkkitehtien itseoppineisuudesta kaavoitusasioissa. Esim. Bertel Jung hankki tietoa kaavoituksesta lukemalla saksalaista alan kirjallisuutta, MUSTONEN 2010, 20.

²²⁷ HOVI-WASASTJERNA 2005, 58.

²²⁸ Stenius MHS 1915, 110–123.; Ugglan MHS 1915, 103–109. Sigurd Stenius valittiin yhtiön johtokuntaan vuonna 1906 ja toimitusjohtajaksi vuodesta 1908 vuoteen 1938, jolloin Stenius-yhtiön toiminta loppui. John Ugglan oli puolestaan Stenius-yhtiön palkkalistoilla. Ugglan osallistui lainvalmistelukunnan pitkäaikaisena jäsenenä kansalliseen lainsäädäntöön. Ugglan hoiti myös useita kansainvälisiä luottamustehtäviä, kuten Pariisin rauhanvaltuuskunnan sihteerin tointa.

²²⁹ Lerchellä oli NYSTRÖMin mukaan hyvät yhteydet moneen suuntaan, niin rahamaailmaan, teollisuuspiireihin kuin kauppiaskuntaankin, NYSTRÖM 1946, 57. On myös todennäköistä, että Tallberg ja Lerche rahoittivat erinäisiä projektiin liittyviä opintomatkoja ja vierailuja, kuten heidän ja Saarisen tutustumismatkan eurooppalaisiin kaavoituskäytäntöihin vuonna 1910.

Hvitträskissä vierailleet taiteilijaystävät.²³⁰ Piirit olivat laajat, mutta yhtenäiset. Suomen kaltaisessa pienessä yhteiskunnassa arkkitehdit, liikemiehet ja juristit tunsivat toisensa yhteisten projektien kautta, mutta myös niiden ulkopuolelta. NIKULAN mukaan arkkitehdit olivatkin osa aikansa hallitsevaa ammattieliittiä.²³¹

Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman tekoon osallistuneista arkkitehdeista erityisesti Gustaf Strengellillä oli vahvat siteet Englantiin, englantilaiseen kaupunkisuunnitteluun ja -suunnittelijoihin. Strengellin Englantiin suuntautuneet työ- ja oppimismatkat näyttävät jättäneen vahvan jäljen Strengelliin, sillä hän puhui ja kirjoitti usein englantilaisesta puutarhakaupunkisuunnittelusta.²³² Strengell pyrki tuomaan Suomen kaupunkisuunnittelupiireissä esiin paitsi puutarhakaupunkien fyysistä puolta, myös yritysideoologiaa.²³³ Hän esitteli osakeyhtiön hyviä puolia esimerkiksi lontoalaisesta, joka oli kyllästynyt maksamaan vuokraa ja halusi oman kodin. Strengellin mukaan ensimmäinen ongelma oli löytää arkkitehti, jonka suunnitelma olisi samalla kertaa käytännöllinen, taloudellinen ja taiteellinen. Toinen ongelma oli löytää luotettava yrittäjä, joka toteuttaisi arkkitehdin suunnitteleman talon. Hän näkikin ainoaksi järkeväksi ratkaisuksi osakeyhtiön, joka huolehtisi kaupunkilaisen puolesta kaikista näistä puolista. Osakeyhtiö olisi turvallinen ja helppo ratkaisu päästä pois kaupungin keskustan vuokra-asunnosta.²³⁴ Kuviteltujen esimerkkien ohella erityisesti Hampstead Garden Suburb näyttää vakuuttaneen Strengellin osakeyhtiön hyvistä puolista. Jo The Hampstead Garden Suburb Trust Ltd. -yhtiön perustamisjulistuksessa korostetaan yhteistyön merkitystä kokonaisuuksien saavuttamiseksi.²³⁵ Yhteistyön positiiviset seuraukset eivät näytä jääneen pelkän perustamisjulistuksen tasolle, sillä Strengell hämmästelee yhteistyön todellista toimivuutta vierailtuaan Hampsteadissa vuonna 1910:

Men äfven här har, tack vare den höga kulturella ståndpunkt den engelska arkitektkåren intar – och vilken är en nödvändig betingelse för att ett oegoistiskt, på det allmänna inriktadt samarbete, sådant här är fråga om,

²³⁰HOVI-WASASTJERNA 2005, 53–54, 58. Kunkin arkkitehdin tarkemmat työvuodet Eliel Saarisen toimistossa, ks. HOVI-WASASTJERNA 2005, 62.

²³¹NIKULA 2006c, 83.

²³²Strengell mm. työskenteli Lontoossa Charles Harrison Townsendarin toimistossa vuonna 1903, WÄRE 1992, 60. Lisäksi Strengell teki useita matkoja Englantiin. Tunnetuimpana matka Hampstead Garden Suburbiin, josta julkaistiin *Arkitektenissa* kaksiosainen matkakertomus vuosina 1910–1911, ks. Strengell 1910, 137–141 ja Strengell 1911, 5–10. Sama matkakertomus julkaistiin myös kokonaisuutena YYRE:n julkaisussa 4/1912. Strengell oli jäsen vuonna 1910 perustetussa Yhdistyksessä Yleishyödyllisen Rakennustoiminnan Edistämiseksi (YYRE), jossa hän piti usein puheita englantilaisesta puutarhakaupunkisuunnittelusta, NIKULA 1981, 130.

²³³KOLBEN mukaan yritysideologian esikuvat olivat kansainvälisiä. Esimerkiksi Lontoossa, Berliinissä ja Tukholmassa osakeyhtiöt olivat rakennuttaneet jo 1870-luvulta saakka pieniyhdyskuntia, KOLBE 1988, 34.

²³⁴Strengell 1911, 8–9.

²³⁵The Hampstead Garden Suburb Trust Ltd. perustettiin vuonna 1906. Yhtiön perustamisjulistus, ks. Brunius (1911) 1917, 104.

skall kunna äga rum – saken ordnats på ett sätt som väcker oreserverad beundran.²³⁶

Strengellin peräänkuuluttama epäitsekkäs yhteistyö näyttää olleen ihanteellisena lähtökohtana myös Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman teossa. Valmiista Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmasta ja Stenius-yhtiön toiminnasta huokuu näkemys siitä, että kukin tiimin osa oli asiantuntija alallaan, mutta hänellä tuli myös olla ymmärrystä toisten tekemisistä ja taito käsittää kokonaisuuksia. Gustaf Strengell tiivistä Hampsteadista saadut oppinsa viisi vuotta myöhemmin Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman sivuilla:

Vielä tärkeämpää on kuitenkin se, että eri arkkitehtien keskinäisellä ja koko alueen suunnitelman luojien välisellä yhteistoiminnalla on saavutettu rakennustaiteellisen yleisvaikutuksen yhtenäisyys.²³⁷

Yhteistyön tärkeys kokonaisvaltaisessa suunnittelussa oli Strengellille tärkeää. Maayhtiön useat roolit – suunnittelija, rahoittaja, toteuttaja – vaati myös useita asiantuntijoita ja näiden saumatonta yhteistyötä. Asiantuntijoiden rooli tulee selvästi esiin Stenius-yhtiön kokouspöytäkirjoissa, joissa selvitetään tarkasti, missä ominaisuudessa henkilöt olivat läsnä kokouksissa. Henkilöiden eteen on lisätty erilaisia titteleitä, jotka vaihtelevat kokouksittain. Esimerkiksi Eliel Saarinen oli välillä läsnä käsiteltävän asian asiantuntijana, toisinaan arkkitehtina, professorina ja osakkeenomistajana. Asiantuntija-apua oli pyydetty esimerkiksi myös useilta insinööreiltä, jotka olivat saaneet aikanaan virallisen koulutuksen kaavalliseen suunnitteluun.²³⁸

Tiimityöskentely ei kuitenkaan ollut Helsingissä suunnittelu- ja rakennusalalla uutta, sillä samat asiantuntijat olivat mukana useissa eri huvilakaupunkiprojekteissa yhtäaikaaisesti.²³⁹ Enemmän Strengell korostikin sitä, että yhden osakeyhtiön alaisuudessa toimivat, samaa päämäärää tavoittelevat tytäryhtiöt mahdollistivat kokonaisvaltaisen suunnittelun. Hampstead Garden Suburbista mallia ottaen hänen mukaansa oli olennaista, että suuri alue paitsi suunniteltiin kerrallaan, myös rakennettiin kokonaisuudeksi suunnitelman mukaisesti.²⁴⁰ Tämä oli tavoite myös Munkkiniemi-Haagassa, mikä käy selvästi ilmi John Ugglan kommentista valmiissa suunnitelmassa:

²³⁶ Strengell 1911, 10.

²³⁷ Strengell MHS 1915, 17.

²³⁸ Stenius-yhtiön johtokunnan kokouspöytäkirjat 17.10.1910, 23.11.1910, 7.12.1910, 14.3.1911, 1.4.1911, 10.2.1914, SAMA.

²³⁹ Esim. Bertel Jung oli ollut mukana myös Meilahden ja Kulosaaren huvilakaupunkihankkeissa. Ab Brändö Villastadissa oli arkkitehtiosakkaina Jungin lisäksi Armas Lindgren ja Lars Sonck, KOLBE 1988, 31; MUSTONEN 2010, 20.

²⁴⁰ Strengell 1911, 6–7.

[Munkkiniemi-Haaga on helppo toteuttaa], kun vielä miltei koko se alue, joka on järjestelmällisesti luovutettava asutukselle, on aloitteentekevän maanomistajan oma, ja kun järjestykselliset, teknilliset ja taloudelliset edellytykset asemakaavan järkipäiselle toteuttamiselle ovat olemassa.²⁴¹

Kun yksi yhtiö pystyi hallitsemaan koko aluetta, sen suunnittelua ja toteutusta, olivat mahdollisuudet kokonaisvaltaisen lopputuloksen saavuttamiselle hyvät.²⁴² Tähän päämäärään tähtäsivät myös tytäryhtiöt, joiden toimintaa Strengell esitteli laajalti Hampstead Garden Suburbin matkakertomuksessaan.²⁴³ Myös Munkkiniemi-Haagassa Stenius-yhtiön valvonnassa toimivat yksityiset liikeyritykset vastasivat monista teknisistä asioista, kuten raitiotieliikennöinnistä ja teiden rakentamisesta. Vaikka nämä yritykset olivat periaatteessa erinäisiä yksiköitään, omisti Stenius-yhtiö useista vähintään osan. Periaatteellisenä tarkoituksena oli, että nämä yritykset olisi kunnallistettu myöhemmin, jos mielenkiintoa olisi ollut.²⁴⁴

Vaikka ideologiset pyrkimykset näyttävät olleen Stenius-yhtiön toiminnassa merkittävässä asemassa, oli kyseessä kuitenkin liikeyhtiö. Pelkkä Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman teko oli viisivuotinen projekti, jonka tekemiseen kulutettiin paljon niin aika-, henkilö- kuin pääomaresursseja.²⁴⁵ Monien Stenius-yhtiön osakkeiden piti tehdä yhtäaikaaisesti useita pienempiä projekteja taloudellisen hyvinvoinnin turvaamiseksi. Esimerkiksi Eliel Saarinen suunnitteli vuosina 1910–1915 useita kohteita ja osallistui moniin arkkitehtuurikilpailuihin.²⁴⁶ Näihin käytetty työpanos ei varmastikaan ollut kokonaan pois Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmalta. MIKKOLA esittää esimerkiksi, että Saarisen Suur Tallinna -suunnitelmassa (1913) ensi kertaa esittämät yksityiskohtaiset väestöennusteet olisivat olleet pohjana Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman väestöennusteille.²⁴⁷ Ennusteiden taustalla ei ollut siis pelkkää tulevaisuuden

²⁴¹ Uggla MHS 1915, 103–104.

²⁴² Myös Saarisella oli Ugglan kanssa samansuuntaisia kommentteja siitä, että alue oli helpompi toteuttaa sen ollessa yhden tahon hallussa, ks. Saarinen MHS 1915, 77.

²⁴³ Strengell 1911, 6–9. Tytäryhtiöistä ks. myös Strengell MHS 1915, 16.

²⁴⁴ Tämänkaltaisten yritysten oli määrä hoitaa Munkkiniemi-Haagassa raitiotieliikennettä, puhelinyhteyksiä, vesijohto- ja sähköverkostoja, teiden rakentamista, kunnossapitoa ja valaistusta sekä viemäriverkostoa ja puhtaanapitoa, Stenius MHS 1915, 119–123. Tarkempia tietoja perustettujen yritysten jatkosta, ks. NYSTRÖM 1946, 100–102.

²⁴⁵ Osakepääoman muutoksista, ks. Stenius-yhtiön tiedot Helsingin maistraatin kaupparekisterissä, v. 1896–1939; Eliel Saarisen Stenius-yhtiölle osoittama lasku helmik. 1916, SAMA.

²⁴⁶ Saarisen suunnitelmia vuosilta 1910–1915: Tampereen teatteri (1910), Tallbergin kauppa- ja kauppa- (1910), Helsingin teollisuusnäyttely (1910), Hubertin liikeyhtiö (1910), Tallinnan asemakaava (1911–1913), Budapestin uudelleenjärjestely (1911–1912), Lahden kaupungintalo (1912), Esto-pankki Tallinnassa (1912), Henkivakuutusyhtiön toimitalo (1912) Gewerbevereinshaus, Riika (1912), Lahden tyttökoulu (1912), Tallinnan kaupungintalo (1912), J.V. Snellmanin muistopatsas (1913), Paavin kirkko, Tartto (1913), Suomalaisluterilainen srk-talo, Pietari (1914), San Franciscon näyttelyn Suomen paviljonki (1914), Keirknerin taidekokoelmien rakennus (1915), CHRIST-JANER (1948) 1951, 153–154.

²⁴⁷ MIKKOLA 1984b, 47.

ennakointia, vaan kokemusta. Suunnitelman tekoon kulutettiin niin paljon resursseja, että ideologisen onnistumisen ohella toivottiin varmasti myös suunnitelman fyysistä toteutumista sekä taloudellista täyttymystä.

2.2.3. Vuokrakasarmien ja huviloiden synteesi kotina

Järkevän hintaisten asuntojen puute Helsingin keskustassa oli ajanut 1900-luvun alun arkkitehdit ja liikemiehet kääntämään katseensa kaupungin rajojen ulkopuolelle. Tavoitteena ei kuitenkaan ollut pelkkä uusien asuntojen pystyttäminen, vaan päämäärä oli ideologisempi: *kotien* rakentaminen. Kuten Pekka SUHONEN määrittelee, oli koti se käsite, jolla oli 1900-luvun vaihteen ja ensimmäisen maailmansodan välillä merkittävä vaikutus taideteollisiin pyrkimyksiin ja kirjoituksiin.²⁴⁸ Ajatus kodista oli hänen mukaansa englantilaislähtöinen kokonaisvaltaisuutta tähdentävä teema, joka oli kehitelty Arts and Crafts -liikkeen perinnöstä.²⁴⁹ Omakoti-liikkeen nimellä Suomessa tunnettu liike tulikin nopeasti osaksi suomalaisia kaupunkisuunnitelmallisia periaatteita, ja kotimaisissa lehdissä lainattiin muun muassa William Morrisin ajatuksia asumisesta ja kodeista.²⁵⁰ Myös Eliel Saarinen näkee liikkeen, ”jonka tunnussanana oli: yksi perhe, yksi talo” olleen lähtöisin Englannista, mutta levinneen vuosisadan vaihteessa nopeasti ympäri Eurooppaa.²⁵¹ Kodin ideaali ja koti teemana olikin vahvasti esillä jo vuosisadan vaihteen Pohjoismaissa. Tässä luvussa pureudun siihen, miten Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmalla pyrittiin vastaamaan kodin kaipuuseen ja miksi oma koti nähtiin tärkeäksi teemaksi. Näitä kysymyksiä lähestyttäessä käy myös selville, miten käytännön vaatimuksia – kuten rakentamisen taloudellisuutta ja asumisen terveellisyttä – pyrittiin yhdistämään ajatukseen ideaalikodista.

Oman kodin ideaali oli varsin tuttu monelle Munkkiniemi-Haaga-projektiin osallistuneelle suunnittelijalle. Arkkitehtitoimisto Gesellius, Lindgren & Saarisen vuonna 1900 suunnittelema Kasarmintorin vuokratalo oli saanut haukkuja liiallisesta modernismista, jota Bertel Jung kuitenkin nousi puolustamaan.²⁵² Jung korosti *Ateneum*-lehden artikkelissaan, että myös kaupunkien keskustoissa voitaisiin rakentaa koteja, minkä hän näki Geselliuksen, Lindgrenin ja Saarisen toteuttaneen: ”He

²⁴⁸ SUHONEN 2000, 89. Huom. Ajatus oli esillä vielä myöhemminkin, kuten esimerkiksi Heikki von Hertzenin pamfletista *Koti vaiko kasarmi lapsillemme* (1946) käy ilmi, ks. MUSTONEN 2010, 65–66.

²⁴⁹ SUHONEN 2000, 89.

²⁵⁰ Esim. *Kotitaide*-lehti (1906), ks. SUHONEN 2000, 89.

²⁵¹ Saarinen MHS 1915, 73–74.

²⁵² SUHONEN 2000, 91.

pyyhkivät sanastostaan sanan 'huoneisto' ja panivat sen sijalle sanan 'koti'".²⁵³ Ajatus huoneistomallisista kodeista ei kuitenkaan saanut Suomessa yhtä suurta kannatusta, kuin ”yksi perhe, yksi talo” -ajatus kodin ideaalina, joka kaikui Jungin mukaan vielä vuoden 1910 Berliinin kaupunkisuunnittelunäyttelyssä merkittävänä, kaikkia yhdistävänä ideaalina.²⁵⁴ Vaikka Jung kertoi idean saavuttaneen myös suurkaupungit, kuului NIKULAN mukaan omakoti-liikkeen ideologiaan olennaisena osana ajatus kodista suurkaupunkien ulkopuolella. Kodit nähtiin tärkeäksi osaksi huvila- ja puutarhakaupunkeja, ei niinkään kaupunkien keskustoja.²⁵⁵ Jung kokikin huvilakaupunkien olevan paras kasvualusta uudenglaisille kaupunkikodeille.²⁵⁶

Englanti oli Gustaf Strengellille SUHONEN mukaan mallimaa paitsi arkkitehtuurissa, myös porvarillisuudessa. Vuonna 1906, vuosi suurlakon jälkeen, Strengell kirjoitti *Kotitaide*-lehdessä porvarillisesta rakennustaiteesta. Hän näki porvarillisen kulttuurin takaavan sekä poliittisen että sosiaalisen rauhan. Ratkaisuna olisi rakentaa yhdenperheentaloja Helsingin porvareille.²⁵⁷ Kuten arkkitehti Birger Brunila (1882–1979) *Arkitektenissa* huomauttaa, tuntui erillinen omakotitalo monille ainoalta mahdolliselta kodin mallilta: ”Endast det fritt liggande huset ter sig för dem såsom ett eget hem, värt att älska och vårda”.²⁵⁸ Kun omakotiasumisen kysyntä oli suurta, syntyi tietysti myös siihen liittyvää liiketoimintaa. Ab Egna Hem – Oma koti Oy perustettiin vuonna 1908 Gustaf Strengellin aloitteesta. Oma koti Oy toimi eräänlaisena lisäpalveluita tarjoavana yrityksenä maayhtiöiden rinnalla. Yhtiö rakensi Puistokylä Oy:tä ja Ab Brändö Villastadilta ostamilleen tonteille omakotitaloja ja huviloita, jotka sittemmin myytiin eteenpäin.²⁵⁹ Birger Brunila kiittääkin Oma koti Oy:tä heidän mielenkiintoisista huvilakokeiluistaan, mutta huomauttaa myös puutteesta:

Köparena tillhöra i allmänhet småkapitalisternas, kontorsmännens och verkmästarnas klass och med dem likställbara, däremot icke den egentliga arbetareklassen.²⁶⁰

Vaikka Strengellin tavoite – omakotitaloja porvareille – olikin saavutettu, näki Brunila työväenluokan ulottuvilla olevien talojen puutteen suureksi haitaksi. Brunila yrittikin

²⁵³ *Ateneum* (1901), ks. SUHONEN 2000, 91.

²⁵⁴ Jung 1910, 91.

²⁵⁵ NIKULA 1981, 11.

²⁵⁶ SUHONEN 2000, 91.

²⁵⁷ SUHONEN 2000, 89.

²⁵⁸ Brunila 1910, 52.

²⁵⁹ KOLBE 1988, 34.

²⁶⁰ Brunila 1910, 51–52.

korostaa, ettei tontin tai asunnon koolla vaikuttanut olevan työväelle merkitystä, kunhan heillä olisi oma erillinen talonsa.²⁶¹

Tonttien koko vaikutti kuitenkin olleen monelle aikalaisarkkitehdille merkittävä osa huvila-asumista ja sen omaleimaisuutta. Ebenezer Howard kuvailee teoreettisessa puutarhakaupunkimallissaan, kuinka lähinnä keskustaa olevat, kalleimmat talot rakennettaisiin ”in its own ample ground”.²⁶² Myös Bertel Jung korostaa, kuinka huvilakaupungeissa maa voitiin pitää halpana, jolloin jokainen saisi oman talon ja suuren tontin sen ympärille.²⁶³ WÄREen mukaan 1900-luvun ensimmäisten helsinkiläisten huvilakaupunkien, kuten Kaivopuiston, Eläintarhan ja Meilahden huvilat edustivatkin juuri vanhoja maaseututyyppejä huviiloita suurine tontteineen.²⁶⁴ Eliel Saarinen arvostelee tätä suomalaista olettamusta, jonka mukaan huvilalla pitäisi olla iso tontti ja asukkaan tulisi tuntea asuvansa maalla:

Mutta tällä tavoin huvila-asukas vetää niskoilleen kaikki maalaiselämän hankaluudet pääsemättä nauttimaan kaupunkielämän etuja [- -] Jos mieli huvilassa-asumisen, (nimittäin ympäri vuoden kestävän) soveltua porvarillisiin tuloihin ja samalla vastata kaupunkilaisen mukavuudentarvetta, on päinvastoin vaatimuksena kyllin pieni tontti.²⁶⁵

Mitä pienempi tontti on, sitä vähemmän menee varoja esimerkiksi viemäriverkoston rakentamiseen ja pihan kunnossapitoon.²⁶⁶ Saarinen pyrki kompromissilla paitsi laskemaan rakennuskustannuksia, myös yhdistämään kaupungin ja maaseudun parhaat puolet. NIKULAN mukaan Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa onkin nähtävissä selvä tasapaino kaupungin ja maaseudun eri puolien välillä.²⁶⁷

Ajatus kaupunkien ja maaseudun parhaiden puolien yhdistämisestä on henkilöitynyt tiukasti Ebenezer Howardiin. Myös tasa-arvon periaatteellinen tavoittelu oli osa Howardin puutarhakaupunki-ideologiaa, jonka mukaan kaikilla tulisi olla yhtäläinen mahdollisuus asua puutarhakaupungissa. Yhtäläiset mahdollisuudet asua puutarhakaupungissa ratkaistiin erikokoisten asuntojen rakentamisella. Alueet oli jaettu siten, että kalleimmat ja suurimmat talot ja asunnot sijaitsivat pääkatujen ja keskustan

²⁶¹ Brunila 1910, 52.

²⁶² Howard 1902, 23.

²⁶³ Jung, Bertel: *Ett Problem*, i *Ateneum* 1901, 457–479, ks. WÄRE 1988, 59.

²⁶⁴ WÄRE 1988, 60.

²⁶⁵ Saarinen MHS 1915, 95, 98. Harvennus alkuperäinen.

²⁶⁶ Saarinen MHS 1915, 98.

²⁶⁷ NIKULA 2006b, 33.

läheisyydessä, kun taas halvimmat ja pienimmät asunnot kaupungin laidalla.²⁶⁸ Paradoksaalista kyllä, puutarhakaupunki-ideologian oli tarkoitus olla vastaus teollistumisen synnyttämiin sosiaalisesti eriytyneisiin alueisiin. Muuhun Eurooppaan verrattuna sosiaalisesti eriytyneet asuinalueet tulivat Tamperetta lukuun ottamatta Suomeen myöhään, mikä johtui KOLBEN mukaan teollisuuden muodoista. Suomessa suurin osuus oli metsäteollisuudella, joka sijoittui lähelle energia- ja raaka-ainelähteitään – kauas kaupunkien keskustoista. Helsingin muuttovoittoväestö koostuikin pitkään lähinnä pienyrityksistä ja virkamiehistä. Silti Helsingin sisäinen hierarkia oli KOLBEN mukaan melko selvärajainen jo 1900-luvun vaihteessa – säätyläistö, porvaristo ja virkamiehet asuivat kaupungin keskustassa tai sen liepeillä, kun taas työväestö kaavoitetun alueen ulkopuolella omissa esikaupungeissaan.²⁶⁹ Saarinen kuitenkin huomauttaa, että sosiaalinen sekoittuminen oli Helsingissä rajanvedoista huolimatta nähtävissä:

Tosin kyllä täälläkin [porvarikaupunginosissa] tavataan melkoinen määrä työläisluokkaan kuuluvia asukkaita, mutta se johtunee lähinnä siitä, että nykyään on niin vähän ollut saatavana muuta työläisasutukselle sopivaa maata.²⁷⁰

Euroopan suurkaupungeista poiketen Helsingissä olikin melko tavallista, että eri yhteiskuntaryhmät sekoittuivat samassa korttelissa ja jopa talossa. Säätyläiset asuivat parhaissa asunnoissa, kun taas työläiset asuttivat talojen kellari- ja ullakkoasuntoja sekä piharakennuksia.²⁷¹

Howardin puutarhakaupunki-ideologian tavoin Munkkiniemi-Haaga-suunnitelma noudatti aluejakoa, jossa työläisille, keskituloisille ja varakkaille oli suunniteltu omat asuinalueensa.²⁷² Tavoitteena ei ollut tiukka segregatio, mutta sosiaalista sekoittumistakaan ei toisaalta suoranaisesti tavoiteltu.²⁷³ Tämä saattaa johtua muun muassa siitä, että rajanveto eri yhteiskuntaryhmien – erityisesti varakkaiden ja

²⁶⁸ Howard 1902, 40; Ajatus maaseudun ja kaupungin hyvien puolien yhdistämisestä vahvasti esillä Ebenezer Howardin puutarhakaupunki-ideologiassa, ks. esim. Howard 1902, 13–19.

²⁶⁹ KOLBE 1988, 27; KOLBE 2005, 340. 1890-luvulla syntyneitä Helsingin työläisesikaupunkeja olivat Pasila, Hermannin, Toukola, Kumpula ja Katajanokka, ks. KOLBE 2005, 340. Saarinen esittämä kaupunginosien jaottelu poikkeaa hieman KOLBEN vastaavasta, sillä Saarinen esittää työläisasutuksen keskittyneen Pitkäsillan pohjoispuolisiin kaupunginosiin, kun taas ”porvarilliset ainekset toistaiseksi asuvat kaupunkiniememme eteläpuolella, etenkin sen itäpuoliskossa”. Esimerkkikaupunginosiksi Saarinen mainitsee porvariston yhteydessä *Katajanokan*, Kruunuhaan, Esplanadien ympäristön, Kaivopuiston ja Töölön, Saarinen MHS 1915, 56, 62. Pitkäsilta on Kaisaniemenlahden ylittävä Hakaniemen ja Kruunuhaan yhdistävä silta. Sillan pohjoispuolella sijaitsee mm. Kallion kaupunginosa.

²⁷⁰ Saarinen MHS 1915, 62.

²⁷¹ KOLBE 2005, 341.

²⁷² Ks. Saarinen MHS 1915, 77.

²⁷³ MUSTONEN 2010, 287.

keskiluokkaisten – välillä oli vaikeaa.²⁷⁴ Saarisen mukaan varakkaat ja keskiluokka erosivat toisistaan lähinnä taloudellisin perustein ja hän myöntääkin Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa esittämänsä jaon olleen melko mielivaltainen. Suunnitelmaa varten laadittiin kuitenkin runsaasti tilastoja liittyen luokkaryhmien silloisiin osuuksiin Helsingissä ja Pohjois-Euroopan suurkaupungeissa.²⁷⁵ Muiden maiden ja Helsingin sisäisen kehityksen pohjalta laadittiin myös arvioita siitä, miten osuudet tulisivat muuttumaan tulevaisuuden Helsingissä ja kussakin sen kaupunginosassa.²⁷⁶ Vaikka arviot ja jaot olivatkin osin pohjaltaan hataria, oli niillä suuri merkitys Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmalle. Arvioilla eri luokkaryhmien kasvusta pystyttiin perustelemaan kaupungin laajenemisen tarpeellisuus, mutta ne toimivat myös työkaluina itse suunnitteluvaiheessa. Munkkiniemen ja Haagan eri asuinalueita suunniteltaessa oli oleellista tietää, kuinka monelle perheelle ja ihmiselle koteja suunniteltiin. Luokkaryhmien osuuksien ymmärtäminen oli tärkeää, jotta tietynlaisia koteja voitaisiin suunnitella oikea määrä kutakin varallisuusryhmää ajatellen.

Munkkiniemi-Haagaa suunniteltaessa pyrittiinkin ottamaan huomioon tulevien asukkaiden todellinen varallisuustilanne. Toisin kuin Englannissa, jossa Strengellin mukaan yhden perheen omakotitalot olivat ”yksinkertaisen työmiehenkin saatavissa”, asuivat suomalaiset ja mannereurooppalaiset työläiset pienissä vuokra-asunnoissa.²⁷⁷ Birger Brunila arvioi, että Suomen suurimpien kaupunkien yleisin asuntotyyppi oli vuoden 1910 tienoilla yksi huone, joka toimi samalla sekä asuinhuoneena että keittiönä.²⁷⁸ Vaikka esimerkiksi Oma Koti Oy yritti suunnitella ja rakentaa pienempiä ja huokeampia yhdenperheentaloja, eivät ne Suomessa tulleet todellisuudessa työläisten saataville. Koska omakotitalon kustannuksia ei pystytty laskemaan tarpeeksi toiminnan pitämiseksi yhä kannattavana, päädyttiin Munkkiniemi-Haagaa suunniteltaessa kehittämään uusia suomalaisia asuinmuotoja sekä vanhojen mallien että ulkomaalaisten kokeilujen pohjalta. Suunnittelun taustalla oli paitsi pyrkimys taloudellisuuteen ja

²⁷⁴ MIKKOLA 1984a, 60. Rajan vedon vaikeus johtui varmasti siitä, että keskiluokka oli ennemminkin sosiaalinen kerrostuma – ryhmä, jota yhdisti tietty kulttuuri, arvot ja elämäntapa – kuin määrätyn tulotason määrittelemä sääty. Keskiluokka syntyi, kun sääty-yhteiskunta alkoi vähitellen muuttua 1800-luvun lopulla luokkayhteiskunnaksi, ks. KOLBE 1988, 27.

²⁷⁵ Saarinen MHS 1915, 62.

²⁷⁶ *Suur-Helsingin väenlisäyskartat, otaksumat I, II ja III*, Saarinen MHS 1915, [56A-56C]; *Prosenttikäyriä, jotka osoittavat Suur-Helsingin väestönkasvua kaupunginosittain, otaksumat I, II ja III*, Saarinen MHS 1915, [57-59]; *Suur-Helsingin kansanluokat (vuoden 1915 tilanne ja vuosien 1925, 1935 ja 1945 arviot)*, Saarinen MHS 1915, [60-61].

²⁷⁷ Strengell MHS 1915, 19.

²⁷⁸ Brunila 1910, 47.

tarkoituksenmukaisuuteen, myös esteettisyyteen ja aikakaudelle ominaiseen terveellisuuden korostamiseen.²⁷⁹

Kaupunkiasumisen terveellisyys oli aihe, joka oli tullut teollistumisen seurauksena esiin ympäri Eurooppaa. 1800-luvun lopulla ihmisten ajatuksissa tapahtui suuri muutos, kun kivihiilen polttamisesta aiheutuva savu alettiin nähdä haitalliseksi ja puhdas luonto puolestaan elintärkeäksi terveyden kannalta. Yhtenä vastauksena savun aiheuttamille haitoille kehiteltiin savunpoistoputkia ja tekniikoita, jotka polttaisivat kivihiihtä tuottamatta epäterveellistä savua.²⁸⁰ Tehtaiden kasvaessa lisääntyi paitsi saasteiden määrä, myös asuntoa etsivät työläiset. Kymmenen vuotta saksalaisen Kruppin tehtaan perustamisen jälkeen, vuonna 1820, asui Essenissä työläisasunnoissa keskimäärin kuusi asukasta. Neljässä vuosikymmenessä keskimääräinen asukasmäärä asuntoa kohden oli noussut jo yli viiteentoista. Luonnollisena seurauksena oli paitsi vuokrien nousu, myös kuolleisuuden ja epidemioiden kasvu. Kruppin tehtaanomistajat ottivat tavoitteekseen terveellisten ja halpojen asuntojen luomisen työläisille.²⁸¹ Myös muissa tehdaskaupungeissa tehtailijat olivat heränneet samaan ongelmaan, ja esimerkiksi englantilaisen Lever Brothers -saippuatehtaan ja Cadbury-kaakaotehtaan omistajat alkoivat kehittää työntekijöidensä asuinoloja. Näiden toimien seurauksena Port Sunlightin ja Bournvillen huvilatyöläiskaupungit syntyivät 1800-luvun lopulla ennakoiden puutarhakaupunki-ideologian nousua.

Helsingin keskusta ei ollut syntynyt suuria tehdasryhmittymiä. Vaikka Suomessa tehtaot eivät aiheuttaneet varsinaisia terveydellisiä riskejä kaupunkiasumiselle, liittyi SUHOSEN mukaan jo varhain moderneihin suomalaisiin muotoihanteisiin terveydellisuuden huomioiminen.²⁸² Saarinen syytti varsin suorasti Helsingin kaupunginhallintoa heidän tonttipolitiikasta, joka oli nostanut tonttien hintoja. Tontit oli Saarisen mukaan rakennettu ”mahdollisimman taajaan – useinkin rakennusjärjestystä kiertäen –, mikä on aiheuttanut epäterveellisiä asunto-oloja”.²⁸³ Toisaalta Saarinen antoi myös ymmärtää, etteivät kaupunkien vuokra-asunnot olleet välttämättä suurin terveydellinen riski:

[V]uokrakasarmeihin kohdistuvat moitteet ovat monessa kohden menneet liiallisuuksiin. Niinpä esimerkiksi mitä tämän asutusmuodon

²⁷⁹ Ks. Saarinen MHS 1915, 83.

²⁸⁰ THORSHEIM 2006, 26, 196.

²⁸¹ Palmqvist 1908, 125–127.

²⁸² SUHONEN 2000, 90. Varhainen teollistuminen ja siihen liittyvä muuttoliike kaupunkiin liittyi Suomessa lähinnä Tampereeseen, ks. KOLBE 2005, 340.

²⁸³ Saarinen MHS 1915, 48.

terveydellisiin vaaroihin tulee – syyte, joka ei oikein käy yhteen sen edellä (siv. 40) kosketellun seikan kanssa, että kuolleisuus kaupungeissa on vähentynyt siinä määrin, että se jo on pienempi kuin maaseuduilla.²⁸⁴

Saarisen Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa esittämät vastakkaiset kommentit vuokra-asuntojen terveellisyydestä kertovat paitsi asian monitahoisuudesta, myös suunnitelman markkinallisesta luonteesta. Toisaalta vuokra-asunnot nähtiin englantilaiseen tapaan epäterveellisiksi taudinpesiksi, mikä Lontoon osalta pitikin todennäköisesti paremmin paikkaansa.²⁸⁵ Vuokrakerrostalot eivät varmasti olleet Helsingissäkään erityisen viihtyisiä tai tilavia, mutta argumentoiminen niiden epäterveellisyyden puolesta kannusti kääntämään katseet pois keskustasta kohti parempia huvilakaupunkeja. Koska myös Munkkiniemi-Haagaan oli suunnitteilla jopa kuusikerroksisia, kritisoidun umpihamallin mukaan sijoiteltuja kivikerrostaloja, oli oleellista argumentoida myös kerrostalojen hyvien puolien puolesta.

Terveelliseen asumiseen liitettiin 1900-luvun alussa oleellisesti puhtaan ilman ja valon saaminen asuntoihin.²⁸⁶ Esimerkiksi Bertel Jung korosti koko uransa ajan puistojen ja puutarhojen merkitystä kaupunkiasukkaiden terveydelle.²⁸⁷ Jungin taustan tietäen tämä ei ole ihme, sillä myös Camillo Sitte korostaa esteettisyyden ohella puutarhojen ja puistokatujen terveydellistä merkitystä.²⁸⁸ Puutarhakaupunki-ideologian mukaisesti kaupunkeihin kuuluikin olennaisena osana taloihin kiinteästi liittyvät puutarhat tai pienet viljelysmaat.²⁸⁹ Puutarhat nähtiin paitsi esteettisesti, myös terveydellisesti tärkeinä asuinalueiden elementteinä.²⁹⁰ Ravintoa tarjoavat keittiöpuutarhat toivat Strengellin mukaan monille myös mahdollisuuden ansaita lisätuloja.²⁹¹ Erityisesti saksalaisissa kaupungeissa vastaavia keittiöpuutarhoja saattoi olla myös vuokrakerrostalojen rajaaman umpikorttelin sisällä, mikä otettiin lähtökohdaksi Munkkiniemi-Haagan kerrostaloalueita suunniteltaessa. Munkkiniemi-Haagan

²⁸⁴ Saarinen MHS 1915, 74.

²⁸⁵ Strengell MHS 1915, 9–10. Erit. slummimaisesta vuokra-asumisesta, ks. DAVIS 2000, 103. Kuten MARCUS huomauttaa, on kuitenkin todennäköistä, että tosiasiallisen tilanteen lisäksi rikollisuudesta, köyhyydestä ja epäterveellisyydestä puhuminen oli Lontoon kohdalla suurelta osin diskurssia, jolla haluttiin tuoda esiin vaaroja, joihin metropoleissa voisi törmätä, ja korostaa maaseutujen ja omakotitaloasumisen moraalista paremmuutta, ks. esim. MARCUS 1999, 19, 102–104.

²⁸⁶ Puhtaan ilman ja valon merkityksestä ihmisten terveydelle 1900-luvun taitteessa, ks. THORSHEIM 2006, 26–27, 35.

²⁸⁷ WÄRE 1988, 64. Ks. esim. Jung, Bertel: *Förslag till Centralpark för Helsingfors*, i *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst*, 1911, 137–148. Kaupunkipuutarhojen terveydellisestä merkityksestä, ks. THORSHEIM 2006, 26, 33.

²⁸⁸ Sitte (1889) 2001, 105. Sitte kuitenkin korostaa luonnon ja rakennusten monumentaalisuuden välistä ristiriitaa syyttäen siitä etenkin englantilaisia kaupunkeja, ks. Sitte (1889) 2001, 105–106.

²⁸⁹ Ks. esim. Howard 1902, 24.

²⁹⁰ Palmqvist 1908, 127; Strengell MHS 1915, 11. Palmqvist pohjaa mielipiteensä Saksan tilanteeseen, kun taa Strengell vahvasti Englantiin – erityisesti Lontoon ongelmiin ja uusiin huvilakaupunkeihin.

²⁹¹ Strengell MHS 1915, 12.

suunnittelijat pyrkivätkin vastaamaan puutarhoilla paitsi ajan terveydellisyysvaatimuksiin, myös yhdistämään kodin tunnetta kerrostaloasumiseen.²⁹²

Saarinen argumentoi tutkimusten osoittaneen, että suurin osa Munkkiniemi-Haagaa tulisi järjestää asuttavaksi umpijärjestelmän mukaan, jolla hän viittaa vuokrakerrostalojen paranneltuun muotoon. Saarinen kuvaa Helsingin keskustan umpipihoja syviksi tomukaivoiksi. Munkkiniemi-Haagassa tähän oli tarkoitus tulla muutos määrittämällä kortteleiden ulko- ja sisäpuoliset rakennusraajat uudelleen, mikä mahdollistaisi suurten ja yhtenäisten piha-alueiden muodostamisen kortteleiden keskiosiin.²⁹³ Gustaf Nyström oli tarttunut aiheeseen jo vuonna 1906 *Arkitektenissa* julkaistussa artikkelissaan *Bostadsfrågan och Helsingfors stadsplan*. Nyströmin mielestä tontteihin rajautuvat kadut olivat liian leveitä, mikä paitsi pienensi tonttien rakennusala, nosti myös tonttien hintaa.²⁹⁴ Gustaf Strengell niin ikään kommentoi Hampsteadista saamiensa esimerkkien pohjalta kapeiden katujen olevan suotavia tonttien hintojen laskemiseksi. Hän kuitenkin myönsi, että väljyys takasi toisaalta hyvän hygienian.²⁹⁵ Yhteys katujen leveyden ja terveellisuuden välillä periytyi 1800-luvulle. Vuosisadan lopulla uskottiin, että pysähdyksissä oleva ilma muuttuisi vaaralliseksi. Ilman kierron lisäämiseksi kaupunkien kaduista tehtiin leveitä.²⁹⁶

Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa kortteleita rajaavat kadut olivat suomalaisiksi aikalaisikseen leveitä. Saarisen mukaan tonttipolitiikkaan liittyvät ongelmat voitiin ratkaista kaventamalla katuja. Suunnitelmassa esitetty vertailu Helsingin ja Munkkiniemi-Haagan umpipihakorttelien rakennusintensiteeteistä osoittaa, että kerrosala oli mahdollista pitää ennallaan, vaikka tonttien vapaata pinta-alaa – eli terveelliseksi nähdyn puutarhan osuutta – lisättäisiin. Kerrosalan lisäämistä ei tehty Helsingin keskustan tavoin lisäämällä rakennukseen useampia kerroksia, vaan selventämällä sen rakennetta. Helsingissä tyypilliset umpipihojen piharakennukset ja monipolviset talot korvattiin Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa yhtenäisillä, suuremmilla ulkoseinillä ja pohjapiirroksia yksinkertaistettiin turhien nurkkien välttämiseksi.²⁹⁷ Koko korttelia ympäröivä, yhtenäinen julkisivumuuri henkii paitsi ajan esteettisiä käsityksiä rauhallisesta silhuetista, myös ajatuksia rivitalojärjestelmästä, jota

²⁹² Saarinen MHS 1915, 74, 84–85.

²⁹³ Saarinen MHS 1915, 76, 83–84, 90. Tutkimuksilla Saarinen viitanee paitsi luokkajakoa koskeviin tilastoihin, myös kaavioihin, joissa on vertailtu tontti-intensiteettiä Helsingin keskustan ja Munkkiniemi-Haagan välillä, ks. Saarinen MHS 1915, 85–88 (selostus) ja 87 (kaavio).

²⁹⁴ Nyström 1906, 5.

²⁹⁵ Strengell 1910, 138.

²⁹⁶ THORSHEIM 2006, 35, 195.

²⁹⁷ Saarinen MHS 1915, [87]–88.

yritettiin istuttaa suomalaiseen asuntokulttuuriin Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman myötä.

Kansainvälisiä esikuvia käytettiin Suomessa tietoisesti hyväksi, kun pyrittiin löytämään Suomen oloihin sopivia uusia asuntoratkaisuja.²⁹⁸ Saarinen myönsi, ettei muualla toimivien ratkaisujen muokkaaminen Suomessa hyväksyttävään muotoon ollut helppoa. Vaikka itse suunnittelutyö olisikin onnistunut, vastaanotto oli harvoin varauksetonta:

Tottumus on toinen luonto, sanotaan, ja tottumuksistaan – ei vähimmin mitä asumiseen ja elämiseen tulee – ihminen luopuu vain vastahakoisesti.²⁹⁹

Samansuuntaisia huomioita oli tehnyt myös Birger Brunila, jonka tarkkailujen mukaan erikoisemmat, uudenmuotoiset rakennustyyppit vaikeuttivat asuntojen myyntiä huomattavasti.³⁰⁰ Saarinen oli tutkinut englantilaisperäistä rivitalojärjestelmää myös Suur-Tallinna-suunnitelmaa tehdessään ja vaikutti olevan itse vakuuttunut sen hyödyistä.³⁰¹ Asuntojen järjestäminen rivitaloiksi oli Saarisen mukaan erityisesti työläis- ja porvariasumisen puitteissa paitsi esteettinen, myös taloudellisin ratkaisu.³⁰² Saarisen tavoin englantilaisia rivitaloja ihaillut Brunila oli jo viisi vuotta aiemmin tehnyt saman havainnon järjestelmän taloudellisuudesta, mutta sanoma ei näytä menneen ostajille saakka.³⁰³ Rivitalojärjestelmä oli Saariselle eräänlainen kompromissi, jolla yhdenperheentalojen kustannuksia voitaisiin laskea tarpeeksi alas, jotta ne olisivat työläistenkin ulottuvilla. Juuri tämä kompromissi, sivuseinien jakaminen naapurien kanssa, vaikuttaisi kuitenkin vaatineen Suomessa eniten totuttelua, kuten Brunilan huomio osoittaa:

Alla de, som engång flytt undan bostadseländet i stadens trånga hyreskasärner, tyckas känna en instinktiv motvilja för att bo vägg i vägg med främmande personer.³⁰⁴

Rivitaloasumista pyrittiin tekemään houkuttelevammaksi elementein, jotka olivat suoraan nähtävillä myös Hampstead Garden Suburbissa ja sen rivitalokortteleissa. Erityisen merkittäviä olivat asuntojen reunustamat puistoaukiot, joiden kuvia oli lainattu suoraan Unwinin *Town Planning in Practice* -teoksesta. Gustaf Strengellin kirjoitusten yhteydessä on kaksi kuvaa hampsteadilaisista asuntoaukioista. Molemmat olivat niin

²⁹⁸ SUHONEN 2000, 91.

²⁹⁹ Saarinen MHS 1915, 90–91.

³⁰⁰ Brunila 1910, 52.

³⁰¹ MIKKOLA 1984a, 48.

³⁰² Saarinen MHS 1915, 91, 93–94.

³⁰³ Brunila 1910, 52.

³⁰⁴ Brunila 1910, 52.

sanotusti suljettu kolmelta taholta eli rakennettu aukion kolmelta laidalta yhtenäisesti rakennus toisen viereen tai jopa kiinni toisiinsa. Neljättä laitaa rajasi katu ja aukion keskellä oli urheiluun tai muuhun virkistymiseen tarkoitettu puisto.³⁰⁵ Saarisen esittelemä Munkkiniemeen sijoittuva rivitalojen ympäröimä asuntoaukio *Nelikulma – Fyrkanten* muistuttaa erittäin läheisesti näitä Strengellin tekstin kuvituksena olleita hampsteadilaista asuntoaukiota.³⁰⁶ Aukioiden avulla rivitaloasumiseen pystyttiin yhdistelemään monia omakotiasumisen hyviä puolia, kuten runsas valon ja ilman määrä, läheiset virkistysmahdollisuudet ja esteettiseltä kannalta miellyttävä näköala. Lisäksi aukio toi rivitaloasumiselle myös eräänlaista statusarvoa. Munkkiniemen *Ison Puistotien rakentamissuunnitelman* mukaan *Nelikulman* viereisessä korttelissa oli yhtäläillä asuntoaukio, *Neliö – Kvadraten*, jota kuitenkin ympäröi varakkaampien huvilat.³⁰⁷ Varakuustasosta huolimatta asukkailla oli mahdollisuus saada samankaltainen asuinympäristö itselleen.

* * *

Gustaf Strengellin kuvaamat Hampstead Garden Suburb Trustin tavoitteet – pääkaupungin asuntopulaan vastaaminen erikokoisten- ja hintaisen asuntojen rakentamisella, puistojen ja keittiöpuutarhojen tekeminen, valon ja ilmansaannin takaaminen, esteettisyyden ja luonnonkauneuden huomioiminen ja säilyttäminen – eivät olleet kovin kaukana Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa Saarisen listaamista asutukseen liittyvistä pääpyrkimyksistä: terveellisuuden, taloudellisuuden, tarkoituksenmukaisuuden ja esteettisyyden yhtäaikaisesta huomioimisesta.³⁰⁸ Edellä olen jo käsitellyt terveellisuuden, taloudellisuuden ja tarkoituksenmukaisuuden teemoja ylijärjestyksen ja kokonaisvaltaisuuden näkökulmista. Nämä teemat leikkaavat useita eri kenttiä: asuntojen rakentamista kodeiksi, osakeyhtiöiden toimintaperiaatteita, sekä desentralisaation perusteluita. Kuten on käynyt ilmi, Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmaa leimaa käytännöllisten ja ideologisten vaateiden yhtäaikaisuus. Tämä näkyy myös jatkossa tutkimuksessani, jonka painopiste siirtyy seuraavassa luvussa yhä vahvemmin kohti estetiikkaa.

³⁰⁵ *Kolmelta taholta suljettu asuntoaukio Hampstead Garden Suburb 'issa [...]* ja *Hampstead Garden Suburb 'issa oleva asuntoaukio [...]*, ks. Strengell MHS 1915, 16–17.

³⁰⁶ Ks. *Kolmelta taholta suljettu asuntoaukio Hampstead Garden Suburb 'issa [...]*, Strengell MHS 1915, 16; *[Kuvallite]*, MHS 1915, [126–127].

³⁰⁷ *Munksnäs – Munkkiniemi. Plan över bebyggandet av Stora Allén – Ison Puistotien rakentamissuunnitelma*, Saarinen MHS 1915, [92A]. Asema- ja havainnepiirros *Neliöstä*, ks. *[Kuvallite]*, MHS 1915, [128–129].

³⁰⁸ Saarinen MHS 1915, 83; Strengell 1910, 138–139.

3. Maalauksellinen keskiaikaisuus ja nouseva funktionaalisuus

[I]n spite of their [town plans'] great variety they all fall into two clearly marked classes, which we may call *the formal* and *the informal*, and that there are to-day two schools of town designers, the work of one being based on the conviction that the treatment should be formal and regular in character, while that of the other springs from an equally strong belief that informality is desirable.³⁰⁹

Raymond Unwinin mukaan 1900-luvun alun kaupunkisuunnittelulliset päämäärät oli monipuolisuudestaan huolimatta helppo jakaa kahteen ryhmään. Vuonna 1909 ilmestyneessä kirjassaan *Town Planning in Practice* Unwin kuvaa karkeasti näitä merkittävästi toisistaan eroavia kaupunkisuunnittelijaryhmiä, joista toinen luotti vahvasti säännönmukaisuuksiin – *formal* – ja toinen vapaamuotoisempaan – *informal* – asetteluun.³¹⁰ Gustaf Strengell viittaa Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman kaupunkisuunnittelun historiaa esittelevässä osiossa näihin kahteen koulukuntaan *mittaousopillisena eli säännöllisenä* ja *maalauksellisena eli säännöttämänä* järjestelmänä. Toisin kuin Unwin, jonka näkemyksen mukaan suuntaukset olivat vaihtoehtoisia, mutta samanaikaisia, näki Strengell koulukunnat pääperiaatteiksi, joista toinen oli aina vuorollaan vallitsevana suuntauksena kaupunkisuunnittelussa. Antiikki edusti Strengellin mukaan Pythagoraan ja Hippodamuksen myötä säännöllistä, laskennallista järjestelmää, jonka vasta keskiaikainen säännöttömyys korvasi.³¹¹ Antiikin kaupunkien pohjakaava oli Strengellin kuvauksen mukaan saavutettu ”käyttämällä suoraviivaista ja pääasiallisesti suorakulmaista katuverkkoa”, kun taas keskiaikainen kaupunki oli ”niin hyvin yleiseltä jaoltaan kuin kuhunkin yksityiskohtaan saakka tarkkaan ulotetulla johdonmukaisuudella epä sää n ö l l i n e n ”.³¹²

Keskiaikaisen säännöttömyyden tilalle tuli renessanssi, jota Strengell ei laskenut omaksi tyylikseen, vaan antiikin periaatteiden suoraksi palauttamiseksi. Vasta barokin hän näki varsinaiseksi, uudesti muokatuksi ja ymmärretyksi säännölliseksi tyyliksi.³¹³ Säännöllisyydestä huolimatta barokki ja etenkin rokokoo olivat koristeellisia tyyli-suuntauksia. Niiden suosio oli lyhytaikaista, ja vaatimus yksinkertaisempaan alkoi nousta. 1700-luvun loppupuolella syntyi historiallista klassismia – antiikin ja renessanssin ajan rakennustaidetta – ihaileva suuntaus, jota kutsuttiin uusklassismiksi.

³⁰⁹ Unwin 1909, 115. Kursiivi ei alkuperäinen.

³¹⁰ Unwin 1909, 115.

³¹¹ Strengell MHS 1915, 2–4. Jatkossa viitataan suuntauksiin säännöllisenä ja säännöttömänä.

³¹² Strengell MHS 1915, 4–5. Harvennus alkuperäinen.

³¹³ Strengell MHS 1915, 7–8.

Sen myötä arkkitehtuuriin palautui suoraviivaisuus ja yksinkertaisuus. Uusklassismi valtasi nopeasti Euroopan arkkitehtuurikenttää, ja antiikista kopioidut pylväsaiehet alkoivat koristaa uudisrakennuksia. Myös Pariisin uudistus sijoittui uusklassistiseen aikaan. Eliel Saarinen korosti myöhemmissä kirjoituksissaan Pariisin asemaa klassismin todellisena keskuksena, minkä vuoksi hänen mielestään oli selvää, että 1800-luvun alussa vielä vahvasti keskiaikaisen näköinen, säännötön Pariisi uudistettiin juuri klassismin ehdoilla.³¹⁴

Toisin kuin Englannissa, jossa tämän tutkimuksen pääpaino on tähän mennessä vahvasti ollut, ei kaupunkien ongelmia pyritty Pariisissa ratkaisemaan desentraalisesti kaupunginrajojen ulkopuolella, vaan niiden sisällä.³¹⁵ Koska Pariisi oli 1800-luvun puoliväliin tultaessa kasvanut lähinnä sisällään, oli kaupungin rakenne Saarisen mukaan erittäin tiivis, kadut kapeita ja rakennuskanta hiljalleen akkumuloitunutta.³¹⁶ Sharon MARCUSin mukaan lähtökohdat Pariisin uudistamiselle olivat halu parantaa ahtaan kaupungin hygieniaa ja liikennejärjestelyjä, mutta myös ehkäistä vuoden 1848 kaltaisen vallankumouksen uusiutumista.³¹⁷ Strengell ei ollut yhtä avarakatseinen, vaan korosti yksinomaan valtaan nousseen Napoleon III:n sotilaallisten näkökantojen ja kansan tehokkaamman hallinnan merkitystä. Pariisiin ahtaat ja koukeroiset kadut, jotka olivat mahdollistaneen vallankumouksellisten nousun, haluttiin suoristaa ja levittää. Tällaisia avaria ”katuja pitkin saattoivat kanuunat pyyhkäistä ja parissa silmänräpäyksessä lakaista pois hyökkäävät roskajoukot”.³¹⁸ Eräs vallan olennaisimmista ulottuvuuksista onkin näkyvyys. Michel FOUCAUL’n mukaan ihminen oli helposti valvottavissa, jos hänen näkyvyytensä voitiin taata.³¹⁹ Näkyvyyttä pystyttiin edistämään muun muassa arkkitehtonisilla ratkaisuilla, kuten valtavilla bulevardeilla, joista tuli Pariisin tavaramerkki.³²⁰

Saarinen kirjoittaa myöhemmin teoksessaan *The City* olleen onni, että Napoleon III nimitti Pariisin uudistustehtävään Seinen prefektin virkaan juuri Eugène Haussmannin, joka huomioi sotilaallisten päämäärien lisäksi myös kaupunkiudistuksen esteettiset

³¹⁴ Saarinen 1943, 114.

³¹⁵ Strengellin mukaan tämä oli tyypillinen ratkaisu koko Manner-Euroopassa, ks. Strengell MHS 1915, 19. Ks. myös pro gradun luku 2.1.2. *Desentralisaatio vastauksena ongelmiin – Back to the Land!*

³¹⁶ Saarinen 1943, 111–112.

³¹⁷ MARCUS 1999, 135. Helmikuun vallankumous oli Ranskassa vuonna 1848 tapahtunut kansannousujen sarja, jonka aloittivat Pariisissa radikaalit sosialistisia vaikutteita saaneet poliitikot ja työläiset. Vallankumouksen seurauksena kuningas syrjäytettiin ja Ranskasta tuli tasavalta.

³¹⁸ Strengell MHS 1915, 20. Myös Saarinen oli myöhemmin samaa mieltä kirjoittaessaan, että Ranskan hallitsijat (myös Napoleon III:tta edeltäneet) eivät välittäneet juurikaan kansalaisten olojen parantamisesta, vaan omista päämääristä ja haluistaan, ks. Saarinen 1943, 112.

³¹⁹ SEPPÄNEN 2001, 43.

³²⁰ JORDAN 2004, 91.

puolet.³²¹ Saarisen mukaan oli huomioitava, että koska Haussmannin kädet olivat ennalta sidotut – toteuttamaan keisarin päämääriä – teki Haussmann sen, minkä tehtävänannon puitteissa pystyi.³²² Pariisin uudelleenjärjestäminen oli suuri tehtävä, joka jatkui vielä pitkään Haussmannin virkakauden, vuosien 1852–1870, jälkeen. Haussmannista ja tämän nimestä tuli kuitenkin eräänlainen johtotähti paitsi Pariisin järjestämiselle myös muille samankaltaisille, myöhemmille projekteille. 1920-luvulla prefektin teoista johdettiin yleisesti käytössä ollut käsite *haussmannisation*, joka tiivistää ajatuksen Pariisin uudelleenjärjestämisestä.³²³ Haussmannisaatiolla tarkoitetaan kaupungin kokonaisvaltaista uudelleenjärjestämistä, johon kuuluu muun muassa leveät bulevardit, uusi infrastruktuuri ja monumentaaliset julkiset rakennukset.³²⁴

Käytössä oli myös jo 1890-luvulla käyttöönotettu ranskankielinen termi *haussmanniser*, jolla tarkoitetaan purkamalla tehtyä kaupunki uudistusta.³²⁵ Haussmanniin viitataan usein vertauskuvallisesti kirurgina, joka leikkasi kaupungin auki.³²⁶ ANDERSSON kutsuu Pariisia yhdeksi ensimmäiseksi postliberaaliksi kaupungiksi, jolla hän viittaa kaupunkiin, joka rakentui vanhan kaupungin päälle ja laajennuskelvoton rakennuskanta purettiin sieltä, missä se oli tiellä.³²⁷ Onkin tärkeää huomata, ettei Pariisia nähty aikanaan pelkästään uusklassistiseksi, klassismin tyyliperiaatteita kertaavaksi kaupungiksi. Kuten ranskalainen kirjailija Théophile Gautier (1811–1872) esitti vuonna 1850, oli ”välttämätöntä luoda täysin uusi nykyhetkestä puhkeava arkkitehtuuri aikana, jolloin teollisuuden luomat uudet järjestelmät muuttuvat todellisuudeksi”. Uudistuksiin oltiin usein valmiita, kun uusien tyylien lähtökohdat nähtiin edistyksellisiksi ja jopa tieteellisiksi, kuten raudan vaatimien uusien muotojen kohdalla. SUHONEN korostaa Lontoon vuoden 1851 maailmannäyttelyä varten rakennetun Crystal Palacen esikuvallisuutta uudentyyppisessä rauta- ja lasirakentamisessa. Vaikka Pariisin vuoden 1855 maailmannäyttelyn Teollisuuspalatsi oli lähestulkoon suora jäljennös Kristallipalatsista, eivät kaikki olleet suopeita uusia materiaaleja ja tyyliä kohtaan. Haussmannin vaatiessa Pariisin uusiin rakennuksiin rauta-arkkitehtuuria, vastusti arkkitehti Victor Baltard (1805–1874) raudan vaatimaa uutta tyyliä, sillä hän oli

³²¹ Saarinen 1943, 113. Strengellin mukaan Haussmann on itse kirjoittanut tavoitelleensa ainoastaan taiteellisia päämääriä. Tosin Strengell huomauttaa ohimennen nootissa Pariisin uudistuksen rakennustaiteellisten ansioiden kuuluneen täysin arkkitehti Deschamps’lle, ks. Strengell MHS 1915, 20.

³²² Saarinen 1943, 113.

³²³ JORDAN 2004, 90.

³²⁴ MARCUS 1999, 135.

³²⁵ JORDAN 2004, 88.

³²⁶ Esim. Strengell MHS 1915, 20. Strengellin mukaan sanonta ”leikata vatsa auki” oli peräisin Haussmannilta itseltään.

³²⁷ ANDERSSON 2002c, 50.

suunnitellut koko uransa vain kertaustyyllisiä rakennuksia, jotka toistivat tarkasti aiempia historiallisia suunnittelutyylejä.³²⁸

Vaikka kertaustyyli alkoi menettää hiljalleen suosiotaan, nousi hieman paradoksaalisesti menneistä aikakausista inspiraationsa hakeva Camillo Sitte vastustamaan uusklassismille ominaista säännönmukaista kaupunkisuunnittelua. Sitten teos *Der Städte-Bau* julkaistiin ensimmäisen kerran vuonna 1889, ja jo vuonna 1900 siitä otettiin kolmas painos. Sitte painotti teoksessaan esteettisiä kysymyksiä ja keskiaikaiselle kaupungille tyypillistä vaihtelevuutta ja intiimejä tiloja. Sitten uudelleen määrittelemä aukiokäsitys nousi kirjan suosituimmaksi teemaksi. Teos oli vastalause Pariisin kaltaiselle standardisoinnille ja säännönmukaisuudelle, ja toimi esikuvana myöhemmille kaupunkikulturalisteille, jotka protestoivat purkavaa ja selkiintymätöntä kaupunkikehitystä vastaan.³²⁹ Camillo Sitten ajatukset tulivat nopeasti tunnetuiksi ja suosituiksi myös Suomessa ja muussa pohjoisessa Euroopassa. Eliel Saarisen mukaan suuren suosion selittää jo ilmassa ollut ongelma, johon Sitten ajatukset tulivat oikean aikaisina vastauksina.³³⁰ Myös Strengell huomioi Sitten mielipiteiden soveltuneen ”hyvin ajan yleisiin pyrintöihin”.³³¹ Strengell huomauttaakin säännönmukaisen vaihtuneen jälleen säännöttömään:

[E]dellisen aikakauden klassisistisen, järkipäisen suunnan sijaan tuli tunnelmallinen, keskiaikaisista esikuvista johdettu, maalaukselliseen pyrkivä romantiikka.³³²

Sitten suosion alkutaipaleelle oli Suomessa ollut suuri merkitys Bertel Jungin ja Lars Sonckin innostuksella. Jung oli tutustunut Sitten ajatuksiin jo vuonna 1897 luettuaan *Ord och Bild* -lehestä ruotsalaisen arkkitehdin Fredrik Sundbärgin (1860–1913) kirjoittaman artikkelin, joka käsitteli Camillo Sitten teosta. Jung oli vakuuttuneena hankkinut *Städte-Baun* itselleen ja esitellyt sitä Lars Sonckille, jonka toimistossa Jung tuolloin työskenteli piirtäjänä.³³³ Seurauksena tästä Sonck kirjoitti kemisti-toimittaja Gustaf Mattssonin (1873–1914) avustuksella yhden Suomen kaupunkisuunnittelun tunnetuimmista pamfleteista, *Modärn vandalism*, joka ilmestyi suomalaisessa *Teknikern* -lehdessä vuonna 1898.³³⁴ MILLER LANEN mukaan Sonck yritti artikkelissaan yhdistää uusklassismin ja ruutukaavoituksen piittaamattomaan kapitalismiin ja ulkomaalaisiin

³²⁸ SUHONEN 2000, 18.

³²⁹ ANDERSSON 2002b, 90.

³³⁰ Saarinen 1943, 116–117, 127.

³³¹ Strengell MHS 1915, 22.

³³² Strengell MHS 1915, 22. Harvennus alkuperäinen.

³³³ NIKULA 2006a, 69–70.

³³⁴ Ks. Sonck 1898; Mattssonin ja Sonckin yhteistyöstä, ks. Jung ARK 1914, 109–110.

auktoriteetteihin. Näiden sijaan kaupunkisuunnittelun tulisi, Camillo Sitten ajatusten inspiroimana, myötäillä luontoa ja toistaa pikkukaupunkien orgaanista henkeä.³³⁵ Suomen vanhojen kaupunkien hienous löydettiin uudelleen ja keskiaikainen urbanismi ideaalina asuinkehityksenä nousi suosituksi ajatukseksi 1900-luvun vaihteen Suomessa.³³⁶

Keskiaikaisuus oli teema, joka nousi Suomessa vallitsevaksi sitteläiseksi ajatukseksi. Alettiin puhua paluusta keskiaikaisiin kaupunkeihin, ja kaupunkeja suunniteltiin esteettisesti keskiaikaisten ideaalien mukaisesti huomioimatta valintojen toimivuutta. On tärkeää huomata keskiajan viittaneen terminä 1900-luvulla ideaaliin ajatusmalliin, eikä suoraan aikakauteen. Kuten KÄLLSTRÖM esittää, perustui ajatusmalli unelmaan toisesta ajasta, jolloin ihmisten elämistä ja yhteiskunnasta tulisi jälleen kokonainen. Menneisyyttä käytettiin perusteena nykyisyyden muuttamiselle ja etenkin Englannissa teollisen yhteiskunnan kritisointi johti muun muassa keskiaikaisen arkkitehtuurin nostalgisoivaan ihannointiin. Eri taiteen muodot nähtiin pelastuksena muuttuvan yhteiskunnan pyörteissä.³³⁷ Vielä vuonna 1905 saksalainen taidekriitikko Julius Meier-Grafe (1867–1935) ylisti Armas Lindgrenin tietäneen enemmän suomalaisesta keskiaikaisesta arkkitehtuurista kuin kukaan muu, ja mikä Meier-Grafen mukaan vielä tärkeämpää, Lindgren osasi myös käyttää hyväksi tietojaan.³³⁸ Juuri keskiaikaisuuden sokea seuraaminen johti kaupunkisuunnitelmien epäonnistumiseen. MIKKOLAN mukaan tähän oli syynä Sitten käyttämät keskiaikaiset esimerkit onnistuneesta kaupunkisuunnittelusta. Sitte ei suinkaan vaatinut suoraa paluuta keskiaikaisuuteen, kuten monet suomalaiset kaupunkisuunnittelijat tulkitsivat. Siihen, että Suomessa tartuttiin juuri keskiaikaisuuteen Sitten barokista ja renessanssista tarjoamien esimerkkien ohella, on MIKKOLAN mukaan syynä John Ruskinin ja William Morrisin voimakas vaikutus vuosisadan vaihteen Suomessa.³³⁹ Sitten kirjaimellinen tulkitseminen ei ole ihme, kun huomioidaan esimerkiksi juuri Morrisin ajatukset siitä, kuinka Lontoon uudet sementtirakennukset olivat kaikkea muuta kuin kehitystä ja vain keskiaikaisessa rakentamisessa oli mahdollista nähdä todellinen kauneus.³⁴⁰

³³⁵ MILLER LANE 2000, 199.

³³⁶ NIKULA 2006b, 33.

³³⁷ KÄLLSTRÖM 2000, 12–13, 15, 32, 129.

³³⁸ Meier-Grafe, Julius: *Die Kultur Finlands*, in *Die neue Rundschau*, April 1905, 496–498, ks. lainauksia artikkelista CHRIST-JANER (1948) 1951, 29–30.

³³⁹ MIKKOLA 1984a, 17, 19.

³⁴⁰ CHOAY 1965, 170–171.

Toiseksi syyksi näen muodon, jossa Sitte esitti ajatuksensa. Raymond Unwinin tekemästä *formal – informal* -jaosta poiketen, Saarinen selitti 1940-luvulla termit toisin. Saarinen antoi Pariisin esimerkkinä muodollisesta kaupunkisuunnittelusta korostaen uudistamisen lähteneen siellä todellisesta tilanteesta. Sitten tavoitteena ollut esteettisten periaatteiden palautus oli sitä vastoin Saarisen mukaan epämuodollista kaupunkisuunnittelua.³⁴¹ Kuten Saarinen CHRIST-JANERin mukaan selitti, oli Sitten teoksen sanomassa tärkeintä huomata se, kuinka Sitte historian avulla pyrki osoittamaan nykyaikaisten ongelmien ratkaisujen myös löytyvän nykyajasta. Jälkeenpäin Saarinen totesikin, etteivät Camillo Sitten ajatukset olleet vanhoja tai uusia, vaan aina ja kaikkialla yleispäteviä.³⁴² On mahdollista, ettei Sitten idealistinen sanoma noussut esille, vaan teosta luettiin käytännöllisiä ratkaisuja etsien.³⁴³ Koska Sittellä ei ollut selvää käytännön tapausta, johon hän olisi suunnitteluperiaatteitaan soveltanut, saattoi käsitys käytännöllisten ja esteettisten vaatimusten välisistä eroista hämärtyä.³⁴⁴

Väärinymmärrysten vuoksi, josta Sitte oli Strengellin mukaan seuraajiaan varoittanut, alkoi myös sitteläisyys saada kritiikkiä osakseen.³⁴⁵ Sigurd Frosterus syytti Sitteä ja sitteläisiä vuonna 1909 julkaistussa artikkelissaan lähestulkoon kaikesta, erityisesti käytännön, kokonaisuuksien ja laajempien yhteyksien unohtamisesta. Frosterus korosti Unwinin, toisin kuin Sitten, pystyneen luomaan käytännön kautta teoriaa. Englannin ihailijaksi tunnettu Frosterus lisäsi vielä, kuinka Sitte oli aina nähty pohjoisessa Euroopassa voittamattomana auktoriteettina, kun taas englantilaiset olivat suhtautuneet Sitteen huomattavasti kriittisemmin.³⁴⁶ Sekä uusklassismi että säännöttömyyden sokea etsiminen alkoivat jäädä ajan vaateista jälkeen. Mitä suurkaupunkien suunnitteluun tuli, huomioi Strengell, että

Yleiskatsauksellisuuden puute, joka johtuu keskiaikaiseen henkeen suunnittelusta, säännöttömästä asemakaavasta, sotii suorastaan

³⁴¹ Saarinen 1943, 128.

³⁴² CHRIST-JANER (1948) 1951, 56. Saarisen ajatukset ja mielipiteet Sittestä olivat todennäköisesti muokkautuneet 1940–1950-luvuille tultaessa. Saarinen oli esimerkiksi kirjoittanut esipuheen vuonna 1945 englanniksi käännettyyn Sitten teokseen *The Art of Building Cities*. Mm. Morrisilla samankaltaisia ajatuksia siitä, ettei keskiaikaista taidetta ja arkkitehtuuria tullut kopioida sellaisenaan, vaan ottaa sieltä omaan aikaan sopivia ideoita, ks. KÄLLSTRÖM 2000, 59.

³⁴³ Esim. NIKULA huomauttaa, että arkkitehdit ja insinöörit keskustelivat Suomessa Sitten ajatuksista pääasiassa vahvasti käytännön tasolla. Sonck mm. julkaisi useita luonnoksia helsinkiläisten auktioiden uudelleenjärjestämiseen liittyen, ks. NIKULA 2006a, 70–71.

³⁴⁴ Sitte käytti jonkin verran Wieniä ja sen uudelleenjärjestämistä esimerkkinä. Sitte antoi kuitenkin lähinnä esimerkkejä historiallisesta suunnittelusta, eikä niinkään sen soveltamisesta nykyaikaisiin kaupunkeihin.

³⁴⁵ Strengell MHS 1915, 23.

³⁴⁶ Frosterus 1909, 169–171, 181.

suurkaupungin olemusta vastaan, jolle ennenkaikkea on tarpeen suurylyinen yleiskatsauksellisuus ja selvyys.³⁴⁷

Vaade kokonaisuuksien ymmärtämiseen sekä estetiikan ja käytännöllisyyden yhdistämiseen alkoi kasvaa 1910-luvulle tultaessa. Uusklassismin säännöllisyys ja Sitten peräänkuuluttama säännöttömyys otettiin pohjaksi, kun alettiin etsiä uutta tarkoituksesta nousevaa kaupunkisuunnittelumuotoa.

3.1. Estetiikan ja käytännöllisyyden tasa-arvoisuus

Berliinin vuoden 1910 kaupunginrakennusnäyttelyä ja sen merkitystä on kommentoitu runsaasti niin aikalaisteksteissä kuin myöhemmässä tutkimuksessakin, kuten Riitta NIKULA osoittaa. Näyttelyssä esiteltiin eri kaupunkeja ja suunnitelmallisia ratkaisuja yleisesti, mutta sen yhteydessä julkaistiin myös Suur-Berliinin asemakaavakilpailun tulokset. Kaupunkihistorioitsija Peter BREITLING näkee asemakaavakilpailun olleen ratkaisevassa roolissa kaupunkisuunnittelun murroksessa. Kaupunkisuunnittelu muuttui hänen mukaansa kilpailun myötä sitteläisestä esteettisyyden ihannoinnista kohti suurkaupunkien ongelmien rationaalista ratkaisemista. Vastakkaisiakin mielipiteitä on esitetty, kuten NIKULA huomauttaa. Toisin kuin BREITLING, näkee historioitsija Marjatta HIETALA Berliinin näyttelyn korostaneen juuri kaupunkisuunnittelun esteettisiä puolia.³⁴⁸ Bertel Jung vieraili itse Berliinin näyttelyssä ja kommentoi paitsi asemakaavakilpailua, myös näyttelyä itsessään:

Näst Gross-Berliner-tävlingen drog väl staden Wiens charmanta utställning det största intresset. Det verkar nästan beklämmande att erfara, vilka oerhörda resurser man i en dylik stad kan förfoga över, då det gäller dess förskönande eller kommunikationsledningens förbättrande.³⁴⁹

Jung korostaa, kuinka Wienin kaupungin näyttelyosasto oli suuren mielenkiinnon kohteena. Hän hämmästelee, kuinka valtavia resursseja Wienissä oli käytetty paitsi kaupungin kaunistamiseen, myös liikenteen parantamiseen. Jungin matkaraportista käykin selvästi ilmi, etteivät esteettiset tai rationaaliset kysymykset ajaneet toistensa yli, vaan olivat yhtä lailla merkittävässä asemassa. Viittaamatta varsinaisiin murroksiin voidaan vuoden 1910 näyttelyä kuvata estetiikan ja käytännöllisyyden kohtaamisena.

³⁴⁷ Strengell MHS 1915, 23.

³⁴⁸ NIKULA 1988, 23–24. Berliinin näyttelystä ja etenkin Jungin suhteesta siihen, ks. esim. KOLBE 1988, 150–151; MUSTONEN 2010, 335–336; STANDERTSKJÖLD 1988, 79.

³⁴⁹ Jung 1910, 90.

Estetiikan ja käytännöllisyyden yhdistäminen suunnittelua ohjaavina periaatteina on tämän luvun teemana. Käsitteen *esteettinen* määrittely vaikuttaa merkittävästi siihen, nähdäänkö kaupunkisuunnittelu *myös* esteettisenä vai *pelkästään* esteettisenä. Maantieteilijä Anne VIRTANEN esittää väitöskirjassaan esteettisyyden viittaavan alkuperästään johdettuna aistimusten ja havaintojen tuottamiin tuntemuksiin. Esteettinen tieto siis rakentuu aistimusten merkityksellistämisestä ja on täten kiinni kulttuurisessa kontekstissaan. Esteettinen miellyttävyys luo VIRTASEN mukaan kiinteitä mielihyvän suhteita elämisen ympäristöön, mikä vaikuttaa siihen, kuinka esimerkiksi kaupungissa viihdytään.³⁵⁰ Ajallisesti ja maantieteellisesti eri kulttuureissa esteettisyydellä on siis ollut erilaiset merkityksensä. TUOMI esittääkin Eliel Saarisen korostaneen Cranbrookin aikanaan keskiaikaisten opetusmetodien merkitystä. Tarkoituksena ei ollut kopioida keskiaikaista esteettisyyttä, vaan pyrkiä samankaltaiseen rakennetun ympäristön huolelliseen suunnitteluun. Oli tärkeää suunnitella ympäristö sekä esteettisesti että toiminnallisesti miellyttäväksi.³⁵¹ Kaupunkirakennustaiteen nähdäänkin muuttuneen vähitellen kaupunkisuunnitteluksi, kun kyse ei ollut enää pelkästä fyysisen muodon taiteellisuudesta, vaan myös sen sisällöstä ja tarkoituksesta.³⁵² Esifunktionaalinen ajatus siitä, että esteettisyyden tulisi seurata käytännöllisyyttä, on tämän luvun teemana. Teemaa lähestytään pohtimalla muutoksia esteettisyyden ja käytännöllisyyden välisissä suhteissa, sekä huomioimalla ajatus näiden välisestä, mahdollisesta tasa-arvoisuudesta suunnittelua ohjaavana periaatteena.

3.1.1. Katujen kauneus ja liikenteen vaatimukset

Pariisin merkitys 1900-luvun taitteen kaupunkisuunnittelulle oli huomattava. Pariisia ei ihailtu teknisesti edistyneiden rakennusten, uuden kaupunkijärjestelmän tai asuinmukavuuden lisäämisen vuoksi. JORDANin mukaan laaja-alaisen kateuden kohteena olivat valtavat, useisiin eri tarkoituksiin suunnitellut bulevardit.³⁵³ Bulevardit olivat tulleet ranskalaisiin kaupunkeihin LAWRENCEN mukaan jo 1600-luvulla, mutta ne saavuttivat suuren suosionsa vasta Pariisin valtavan mittakaavan ja Napoleon III:n suosimien puukäytävien ja puistojen vuoksi.³⁵⁴ Osansa leveiden ja suorien katujen suosioon toi myös vähitellen muuttuneet terveystieteet. 1890-luvulla uskottiin, että

³⁵⁰ VIRTANEN 2000, 148.

³⁵¹ TUOMI 2007, 120–121.

³⁵² WÄRE 1988, 48.

³⁵³ JORDAN 2004, 90.

³⁵⁴ LAWRENCE 1993, 91, 113–114.

pysähdyksissä oleva ilma muuttuisi terveydelle vaaralliseksi. Jotta kaupunkilaiset eivät olisi saaneet myrkytystä, pyrittiin bulevardeista inspiroituneena lisäämään ilman kiertoa suunnitteleamalla leveitä katuja. Bulevardien tuli toimia paitsi vaihtuvan ilman väylinä, myös kulkuväylinä – bulevardien oli tarkoitus taata sujuva liikkuminen Pariisin keskustan ja kaupungin reunalla sijainneiden rautatieasemien välillä.³⁵⁵ Myös Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa kaduille ja liikenteelle on annettu suurta painoarvoa. Miksi näin on? Miten käytäntö ja estetiikka yhdistyivät kadun suunnittelussa tilana?

Käytännöllisten tavoitteiden lisäksi myös esteettisyys oli tärkeä osa bulevardeja. Suomessa julkiset istutukset ja puusto olivat saaneet vasta 1850-luvulla uuden esteettisen ulottuvuuden terveydellisyyden ja paloturvallisuuden rinnalle.³⁵⁶ Suuria ja suorita puistokatuja – esplanadeja – oli kuitenkin esiintynyt Helsingin asemapiirroksissa jo vuosisadan ensimmäisillä kymmenyksillä. Kaupunki oli saanut valtioneuvos Johan Albrecht Ehrenströmin (1762–1847) ja arkkitehti Carl Ludvig Engelin (1778–1840) yhteistyön seurauksena 1820-luvulla selkeän asemakaavan, jossa kadut oli Strengellin sanoin vedetty ”armottoman suoraviivaisesti ja suorakulmaisesti, mistään luonnonesteistä välittämättä”.³⁵⁷ Vaikka bulevardit nähtiin aluksi sekä esteettisesti että liikenteellisesti onnistuneiksi ratkaisuksi, ei kestänyt kauan, kun molempien riittävyttä alettiin kritisoida.

Bulevardien esteettisyyden kritisointi henkilöityi vahvasti Camillo Sitteen ja tämän kaupunkisuunnittelulle esittelemiin perspektiivikäskyksiin. Sitten mukaan kaupunkisuunnittelun tuli olla esteettisesti kauniin tilan luomista, ei teknistä suorittamista ja viivasuorien katujen piirtämistä.³⁵⁸ Sitte kritisoi teoksessaan *Der Städte-Bau* barokin mukanaan tuomia suorita katulinjoja kovin sanoin:

Katulinjauksissa suoraviivaisuus on kuitenkin jo sinänsä virhe. Kilometrien pituinen luotisuora puistokatu vaikuttaa jopa mitä kauniimmassakin ympäristössä pitkäveteiseltä. Se on luontaisen tuntemuksen vastainen, maaston muotojen vastainen ja vaikutelmaltaan

³⁵⁵ JORDAN 2004, 91; THORSHEIM 2006, 35.

³⁵⁶ KOLBE 2005, 339.

³⁵⁷ Strengell MHS 1915, 26. Ehrenström oli Helsingin jälleenrakennuskomitean puheenjohtajana vuosina 1812–1825. Komitealla oli suuri vapaus suunnitella kaupunkia, sillä Helsingin aiemmat rakennukset olivat tuhoutuneet merkittävin osin vuoden 1808 suuressa tulipalossa. Ehrenströmin tavoitteena oli luoda Helsingistä eurooppalainen pääkaupunki leveine katuine ja avarine aukioineen, ks. TUOMI 2012.

³⁵⁸ TUOMI 2007, 71.

yksitoinen, siten että sen loppumista tuskin jaksaa odottaa keventynein mielin.³⁵⁹

Strengellin mukaan oli juurikin Sitten ansiota, että suorien katujen tarkoituksenmukaisuutta oli alettu kritisoida ja ”uudestiherännyt käsitys käyrien katujen etevämmyydestä suoriin verrattaen” oli noussut keskustelun aiheeksi myös Suomessa.³⁶⁰ Camillo Sitten mukaan mutkittelevat tiet myötävaikuttivat hänen paljon korostamansa sulkeutuneisuuden syntyyn.³⁶¹ Mutkittelevat tiet nähtiin suorina parempina, koska ne sulkivat laajoja ja pitkiä näkymiä pitäen tiellä eteenpäin kulkemisen mielenkiintoisena. Myös Raymond Unwin myöntää mutkittelevien teiden mielenkiintoisuuden usein monotonisiin suoriin teihin verrattuna. Hän kuitenkin korostaa, etteivät bulevardien kaltaiset suorat ja pitkät kadut olleet välttämättä monotonisia ja tylsiä, vaan oikein toteutettuina myös ne saattoivat olla mielenkiintoisia.³⁶² Oli vahvasti kyse siitä, minkä kukakin koki esteettisesti miellyttäväksi, sillä kuten Unwin huomioi, saattoivat myös laajat ja pitkät näköalat olla kauniita.

Sitten korostama maastonmuotojen ymmärtäminen ja huomioiminen suunnittelussa oli ollut odotettu, mutta myös nopeasti unohdettu näkökulma kaupunkien suunnittelussa. Ajatus siitä, että maastonmuotoja hyväksikäyttävällä, täten helpolla katurakentamisella voitaisiin saavuttaa myös esteettinen miellyttävyys, oli hukkunut keskiaikaisuuden ihannoinnin alle. Suoria katuja kritisoitiin ja mutkittelevista kaduista oli tullut itsetarkoitus, ei olosuhteita hyödyntävän käytännöllisyyden osoitus.³⁶³ Unwin korostaakin tarkoituksenmukaisuutta katuja suunniteltaessa. Hän käy teoksessaan *Town Planning in Practice* pitkällisesti läpi sekä suorien että mutkittelevien katujen hyviä ja huonoja puolia korostaen paikallisten olosuhteiden ja tavoitteiden merkitystä valinnalle.

[I]n spite of the undoubtedly beautiful and picturesque effect obtained in Gothic towns by irregular varying widths of streets, I cannot but feel that in newly designed work such variations need definite justification.³⁶⁴

Käytännön vaatimuksista perusteensa saaneen esteettisyyden tuli siis olla suunnittelun lähtökohtana. Strengell huomauttaakin, että ”keskiaikaisten kaupungin asemakaavojen omituisuuksien yksipuolista ja dogmaattista noudattamista” seurasi aina epäonnistuminen. Sitteä ei tullut seurata suoraan, vaan pyrkiä soveltamaan aikaan ja

³⁵⁹ Sitte (1889) 2001, 90.

³⁶⁰ Strengell MHS 1915, 24.

³⁶¹ Sitte (1889) 2001, 78.

³⁶² Unwin 1909, 237, 259–260.

³⁶³ Ks. esim. Unwin 1909, 260.

³⁶⁴ Unwin 1909, 270.

paikkaan. Strengellin mukaan sitteläisyyden valtakausi oli jäänyt vuoteen 1915 tultaessa jo taakse ja sitä vastaan oli noussut uusia virtauksia.³⁶⁵ Myös arkkitehti Nils Wasastjernan (1872–1951) vuodelta 1913 oleva kuvaus Saarisen urasta on osoituksena siitä, kuinka bulevardien suoruutta kritisoidun sitteläisyyden aika oli jäämässä takalalle, kun suorien ja leveiden katujen toiminnallisuus oli noussut ihailuksi. Wasastjernan mukaan Saariselle aiemmin ominaiset mutkittelevat kadut olivat saaneet Australian Canberran ja Munkkiniemi-Haagan suunnitelmien myötä väistyä suurien, suorien liikenneväylien tieltä.³⁶⁶ Katujen ensisijaisuus liikenteen ohjaajina nousi mutkittelevia näkymiä tärkeämmäksi seikaksi.

Pelkkä paluu Pariisin bulevardeihin ei kuitenkaan enää riittänyt, sillä liikennevirrat olivat kasvaneet huomattavasti Haussmannin ajoista 1900-luvun alulle tultaessa. Ranskalainen arkkitehti Eugène Hénard (1849–1923) julkaisi vuosina 1903–1909 useita tekstejä liittyen Pariisin suunnittelullisiin ongelmiin ja erityisesti Haussmannin aikana merkittävästi aliarvioituihin liikevirtoihin. Toisin kuin Sitte, Hénard kritisoi bulevardien käytännöllisyyttä. JORDAN huomauttaakin, ettei Hénard suinkaan ollut haussmannisaatiota vastaan, vaan halusi sitä oikeastaan lisää – katuja tuli levittää ja kortteleita avata kasvavan liikenteen ehdoilla.³⁶⁷ Helsingissä kaupungin avaamisvaateeseen vastattiin suunnitteleamalla ja toteuttamalla useita diagonaalisia katulinjoja, joita kutsuttiin 1900-luvun alussa kuvaavasti murtokaduiksi.³⁶⁸ Diagonaalikadut olivat Unwinin mukaan amerikkalaista alkuperää. Niiden tarkoituksena oli rikkoa ruutukaavaa avaamalla korttelin läpi sen kulmasta kulmaan johtava lävistävä eli diagonaalinen katu. Näin hajotettaisiin paitsi ruutukaavan aiheuttamaa monotoniasia, lyhennettäisiin myös kuljettavaa matkaa.³⁶⁹ Suomessa diagonaalikatujen edelläkävijänä oli Bertel Jung, jonka nähdään innostaneen myös Julius Tallbergin ja Eliel Saarisen suunnittelemaan ja toteuttamaan diagonaalikatuja Helsinkiin.³⁷⁰ Jungin innokkuus kaataa arvottomat rakennukset diagonaalikatujen alta oli melko paradoksaalista

³⁶⁵ Strengell MHS 1915, 24.

³⁶⁶ Wasastjerna 1913, 53.

³⁶⁷ JORDAN 2004, 95–97. Liikennevirrat oli merkittävästi aliarvioitu jopa 1850-luvun todelliseen tilanteeseen verrattuna, ks. JORDAN 2004, 96.

³⁶⁸ 1900-luvun alkuvuosikymmenillä *suom. murtokatu, ruot. en genombrottsgata*. Jatkossa diagonaalikatu (*engl. a diagonal street*).

³⁶⁹ Unwin 1909, 90, 235. Diagonaali I. lävistäjä. Suorakulmion lävistäjä on suora, joka kulkee sen kulmasta vastakkaiseen kulmaan.

³⁷⁰ MUSTONEN 2010, 24; NIKULA 1988, 23. Helsingissä esimerkiksi Jungin ideoima ja Saarisen suunnittelema Kaisaniemenkatu (vuodesta 1915, v. 1912–1915 nimellä Murtokatu), ks. NIKULA 1988, 23; *Den nya Genombrottsgatan* 1914, 25–37. Esimerkkinä Tallbergin ja Saarisen välisestä yhteistyöstä diagonaalikatusuunnitelma Tallbergin omistaman tontin halki. *Passagen* suunniteltiin kulkevan Helsingin tulevalta rautatieasemalta Aleksanterinkadun raitiotietorille, ks. Saarinen 1909, 70–71.

huomioiden hänen Sitte-ihailunsa.³⁷¹ Kuten ANDERSSON muistuttaa, edusti Sitte kulturalisteja, joille oli tärkeää vaalia historiallista jatkuvuutta ja kokonaisuuksia, ja täten kritisoida purkavaa kaupunkikehitystä.³⁷²

Koska Munkkiniemi-Haagaa suunniteltiin lähes tyhjälle maalle, ei purkamisella ja kortteleiden avaamisella ollut vastaavanlaista merkitystä siellä.³⁷³ Vanhan ruutukaavan puuttumisesta huolimatta Munkkiniemi-Haagan asemakaavakartassa on selvästi nähtävissä ajatus diagonaalikaduista asuinalueita halkovina pitkinä väylinä – todennäköisesti liikennettä helpottamaan.³⁷⁴ Esimerkiksi Grejustie muistuttaa selvästi muodoiltaan Saarisen Helsingin keskustaan vuosina 1912–1913 suunnittelemaa Murtokatua.³⁷⁵ Ruutukaavattomuudesta huolimatta jakaa Grejustie muiden pienempien teiden kanssa tontit teräväkulmaisiksi monikulmioiksi, joista Unwin useaan otteeseen varoittaa teoksessaan *Town Planning in Practice*:

The shapes of the plots, spaces, and road junctions which are created by these radiating streets crossing the square network of roads, are not such as to produce satisfactory buildings, or beautiful open spaces.³⁷⁶

Unwinin esimerkki koskee ruutukaava-aluetta, jonka diagonaalikatu jakaa epätyytyttävän mallisiksi tonteiksi, aukioiksi ja risteyksiksi. Unwin syyttää ongelmista Haussmannin ihailemaa vahvasti geometrista systeemiä, joka levisi ympäri maailmaa, kunnes Camillo Sitten vaatimukset suunnittelun säännöttömyydestä nousivat esiin. Vaikka keskiaikainen säännöttömyys muodosti Unwinin mukaan mielekkäitä ja toimivia tieverkostoja ja täten risteyksiä, ei niitä voinut toisintaa nykyaikaan. Ongelmana oli paitsi liikennevirtojen kasvu, myös se, että keskiajalla säännöttömyys oli intuitiivista ja orgaanista, kun taas 1900-luvulla tietoisesti suunniteltua.³⁷⁷ Epäsäännöllisyyksien tietoisuudesta suunnittelun ongelmana kertoo myös Bertel Jungin kommentti valmiista Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmasta. Jungin mukaan Saarinen oli

³⁷¹ Jung näkee myös tonttien arvon nousseen kortteleiden puhkomisen seurauksena, ks. Jung 1905, 38. Sitten merkityksestä Jungille, ks. esim. NIKULA 2006a, 69–81.

³⁷² ANDERSSON 2002b, 90.

³⁷³ Ennen suunnitelman tekoa asutusta oli syntynyt vain Huopalahden aseman tienoille eli suunnittelualan pohjoisosiin. Saarinen myöntää olemassa olevan asutuksen tuottaneen vaikeuksia suunnittelulle. Aseman seudulla pyrittiin sovittamaan asemakaavaa siten, että pakkolunastuksilta olisi vältytty. Syynä ei kuitenkaan ollut purkamisen negatiivisuus sinänsä, vaan pakkolunastusten kalleus, ks. Saarinen MHS 1915, 77.

³⁷⁴ Ks. liite 1, *Munkkiniemen ja Haagan asemakaava*. Alkuperäinen kaavakartta ks. Saarinen MHS 1915, [76A].

³⁷⁵ Ks. kuva Murtokadusta esim. MIKKOLA 1984, 68.

³⁷⁶ Unwin 1909, 235. Ks. myös Unwin 1909, 92, jossa Unwin varoittaa erityisesti symmetristen diagonaalikatujen muodostavan tontteja, joille oli lähes mahdotonta ryhmitellä rakennuksia saati saavuttaa järkevää avointa tilaa. Symmetrisillä diagonaaleilla tarkoitetaan kahta lävistäjää, jotka halkovat suorakulmion jakaen sen neljään kolmioon.

³⁷⁷ Unwin 1909, 97–98, 104, 235–236. Orgaanisuuden periaatteellisesta ihannoinnista, ks. myös Frosterus 1909, 171.

seurannut maastonmuotoja esteettiseltä kannalta hienosti, mutta maaston hyödyntäminen käytännönasioiden hoidossa oli jäänyt puolitiehen. Esimerkiksi katulinjauksien suhdetta maastonmuotoihin ei ollut pohdittu tarpeeksi.³⁷⁸

Camillo Sitten mukaan 1800-luvun lopulla oli kolme pääjärjestelmää, joihin sen hetkinen, moderni kaupunkirakentaminen voitiin jakaa: suorakulmainen, säteittäinen ja kolmiojärjestelmä. Sitte ei kuitenkaan tuhlannut sanojaan näiden geometrinen ja erittäin säännöllisten järjestelmien kuvailuun, sillä

Koko tämä joukko ei kiinnosta meitä taiteellisessa mielessä, sillä taide on vuotanut tyhjiin sen suonista. Kaiken kolmen ainoana silmäteränä on ainoastaan **katuverkon** linjaus. Kyse on alusta alkaen pelkästä tekniikasta.³⁷⁹

Liikenteen, tekniikan ja taiteen suhteesta oltiinkin 1900-luvun taitteessa montaa mieltä. Sitte yritti todistaa, ettei liikennejärjestelmien suunnittelussa ollut välttämätöntä noudattaa suoraviivaisuutta, ja ettei taiteellisuus ollut itsestään selvästi liikenteen vaatimusten vastaista.³⁸⁰ Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa näyttää kuitenkin olleen valloillaan Unwinin esittämä ajatus siitä, että teiden ensisijainen tehtävä oli tarjota väylä liikenteelle ja vasta toissijaisesti rakennuksille ja täten rakennustaiteelle.³⁸¹ Kuten Sigurd Frosterus korosti *Town Planning in Practicen* luettuaan, ei liikenteellisiä ongelmia voitu ratkaista esteettisten periaatteiden kautta, sillä katujen pääasiallisen tarkoituksena oli palvella liikennettä ja sen sujuvuutta.³⁸²

Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa Saarinen esittelee alueen katuverkostoa jakaen kaikki siihen liittyvät kadut ja tiet viiteen hierarkkiseen ryhmään niiden liikenteellisen merkityksen perusteella.³⁸³ Saarinen korosti pääkatujen ja toisarvoisten liikennekatujen selväpiirteisen suunnittelun merkitystä, sillä ”ne muodostavat asemakaavassa jonkinlaisen rungon, jonka tulee antaa selvä käsitys kaupunkiruumiin rakenteesta”.³⁸⁴ Kuten myös Sitten aiempi kommentti antaa ymmärtää, oli katuverkostojen ensisijaisuus ollut suunnittelussa vallalla jo pitkään. Kansan kontrolloimiseen yhdistetyistä motiiveistaan huolimatta, oli myös Pariisin kaupunkirakentamisen keskeisenä perustana

³⁷⁸ Jung 1915b, 89.

³⁷⁹ Sitte (1889) 2001, 95. Lihavointi alkuperäinen.

³⁸⁰ Sitte (1889) 2001, 96.

³⁸¹ Unwin 1909, 236.

³⁸² Frosterus 1909, 172.

³⁸³ Saarinen MHS 1915, 77–82. Kadut liikenteelliseltä merkitykseltään tärkeimmistä ja kooltaan suurimmasta pienimpään: pääkadut, toisarvoiset liikennekadut, paikalliset keskusliikekadut, asuntokadut ja talouskadut.

³⁸⁴ Saarinen MHS 1915, 80.

pääkatuverkoston toteuttaminen.³⁸⁵ Pariisin kaltaisia suuria kaupunki uudistuksia lukuun ottamatta katuverkostojen suunnittelu koski lähinnä uusien alueiden suunnittelua. Gustaf Nyström huomauttaa, että uutta aluetta suunniteltaessa tuli aina ensimmäiseksi sopia pääkatulinjoista. Alueen ja katujen yksityiskohtainen suunnittelu ja hierarkkisesta alempien katujen asettelu voitiin jättää myöhemmälle.³⁸⁶ Nyströmin suosittellemaa järjestystä noudatettiin myös Munkkiniemi-Haagaa suunniteltaessa. Huhtikuulta 1911 olevista Stenius-yhtiön johtokunnan kokouspöytäkirjoista käy ilmi, että Bertel Jungin ja Oscar Bomanssonin (1869–1938) toimisto teki tuolloin yksityiskohtaisempia rakennussuunnitelmia sille osalle Haagaa, joka oli jo valmiiksi rakennettu. Samassa kokouksessa sovittiin Eliel Saarisen aloittavan uusien alueiden, tällä kertaa rantaradan pohjoispuolen, pääkatuverkoston suunnittelemisen ennen muun suunnittelun ja rakentamisen aloittamista.³⁸⁷

Pääkatuverkoston ensisijaisuus suunnittelussa oli yleisesti hyväksytty, mutta verkoston merkitykset vaihtelivat.

In laying down a main framework for our network of roads [- -] I cannot but think that some sufficiently simple and largely conceived design of main roads and central *places*, to give the plan a character of its own is desirable.³⁸⁸

Unwinille oli tärkeää, että samalla kun pääkatuverkosto toimi liikenneväylänä, tuli sen myös antaa paikalle omanlaisensa luonne, josta sen tunnistaisi. Saarinen puolestaan korosti ennemminkin pääkatuverkoston merkitystä selväpiirteisenä runkona, johon pienempiä, luonteikkaampia ja vapaammin aseteltuja katuja ja teitä sitten yhdistettäisiin. Suurimpia katuja Saarinen kuvasi teknisesti liikenteen näkökulmasta. Katujen leveyksiä ja verkostojen muotoja perusteltiin sillä, mille liikennemuodolle ja -määrille mikäkin tietyyppi oli tarkoitettu. Asuntokatut, jotka jakoivat kaupunginosien sisäiset asuma-alueet kortteleihin, olivat puolestaan niitä, joilla luovuus voitiin päästää selvimmän valloilleen. Asuntokatujen tavoitteena oli paitsi saavuttaa järkevän kokoiset tontit, tehdä myös kustakin asuinalueesta omaleimainen ja mielenkiintoinen.³⁸⁹

Munkkiniemi-Haagan asemakaavakarttaa katsoessa on helppo ymmärtää sekä Unwinin että Saarisen puheita katuverkoston merkityksestä alueen luonteelle.³⁹⁰ Rantaradan

³⁸⁵ ANDERSSON 2002c, 50.

³⁸⁶ Nyström 1906, 4.

³⁸⁷ Stenius-yhtiön johtokunnan kokouspöytäkirja 1.4.1911, SAMA.

³⁸⁸ Unwin 1909, 237. Kursiivi alkuperäinen.

³⁸⁹ Saarinen MHS 1915, 80–81.

³⁹⁰ Ks. liite 1.

pohjoispuolisessa Haagassa on havaittavissa kehämäinen rakenne, jonka kaarevat asuntokadut muodostavat. Kehät eivät ole täysin yhteneviä, vaan ne vaikuttaisivat myötäilevän maastonmuotoja.³⁹¹ Kehän keskipisteenä on Haagan puisto, josta lähtee säteittäisiä, täysin suoria katuja. Säteittäiset tiet yhdistävät kehät toisiinsa toimien näin pääliikennereittien kuormituksen vähentäjinä.³⁹² Kuten MIKKOLA huomauttaa, muistuttaa tämä pohjoinen osa Haagaa Ebenezer Howardin teoreettista puutarhakaupunkikaaviota.³⁹³ Haagan tavoin myös Howardin kaaviossa oli keskellä puisto, josta säteittäiset tiet erkanivat yhdistäen yhä laajenevia kehäteitä toisiinsa.³⁹⁴ Erotuksena on kuitenkin se, että Howardin mallissa suurimmat tontit ja kalleimmat talot sijaitsivat lähimpänä keskuspuistoa ja halvimmat ja pienimmät kaukana säteittäisten teiden loppupisteissä. Haagan rakennuskanta oli suunnitelmassa kuitenkin yhtenäistä muodostuen yksinomaan huviloista ja muutamista rivitaloista säteittäisten teiden varrella.³⁹⁵ Yhdestä pisteestä lähteviä säteittäisiä teitä ja niihin liittyviä kehäteitä ei voidakaan nähdä yksinomaan puutarhakaupunkien tunnuspiirteenä. Unwinin mukaan jo keskiaikaiset epäsäännölliset tieverkostot olivat muodostuneet ytimen, kuten kirkon tai päätorin ympärille orgaanisesti. Myöhemmin tähän oli alettu pyrkiä tietoisesti, jolloin syntyi erilaisia kehä- ja säteittäisten teiden verkostoja.³⁹⁶

Yhtenä tärkeimmistä jalostetuista kehä- ja sädemalleista Unwin mainitsee teoreettisen hämähäkinverkkomallin. Kuvaavasti nimetyn mallin kehätiet eivät ole puutarhakaupunkikaavion tavoin kaarevia, vaan kulmikkaita. Tämä mahdollisti Unwinin mukaan kehäteiden liittymisen säteittäisiin teihin oikeassa kulmassa, mistä liikenne hyötyisi.³⁹⁷ Teiden risteämisen ongelma oli runsaasti keskusteltu aihe niin käytännölliseltä kuin esteettiseltäkin puoleltaan 1900-luvun vaihteen kaupunkisuunnittelupiireissä. Sigurd Frosteruksen artikkeli *Stadsplanekonst in engelsk belysning* raottaa hyvin risteyskeskustelun tilannetta vuoden 1909 lopulla. Artikkelin lähtökohtana oli kirja-arvostelu aiemmin samana vuonna ilmestyneestä Raymond Unwinin teoksesta *Town Planning in Practice*, jonka Frosterus tulkitsi hyökkäykseksi

³⁹¹ Ks. *Munkkiniemi-Hagan korkeussuhteet*, Saarinen MHS 1915, [76b].

³⁹² Saarinen MHS 1915, 80.

³⁹³ MIKKOLA 1984a, 65.

³⁹⁴ Ks. *Ward and Centre [Diagram] N°3*, in Howard 1902, [22B].

³⁹⁵ Ks. liite 1 ja *Haagan huvila-asutusta. Kirkkomäki ja Haagan-puisto. Valokuva mallista*, [Kuvaliite] MHS 1915, [139].

³⁹⁶ Unwin 1909, 235–236. Unwin viittaa mm. kaupunkisuunnittelija Josef Stübberin teokseen *Der Städtebau* (1907), joka kertoo 30-vuotisen sodan (1618–1648) jälkeen Saksaan rakennetuista uusista kaupungeista. Nämä kaupungit muodostettiin usein keskuselementin, kuten linnan ympärille erittäin säännöllisen ja suoran mallin mukaan säteittäisine katuineen, ks. Unwin 1909, 69.

³⁹⁷ Unwin 1909, 235–236. Unwinin mukaan Moskova oli selkeä esimerkki hämähäkkiverkkomallin mukaan järjestetystä kaupungista.

saksalaista koulukuntaa vastaan, varsinkin, mitä liikenteelliseen puoleen tuli.³⁹⁸ Sitte oli laatinut teostaan *Der Städte-Bau* varten risteysten törmäyspisteitä esittäviä kuvaajia. Mitä harvempi tie risteäisi keskenään, sitä helpompi risteykseen oli saavuttaa suljetun näkymän tuntua, mikä oli Sitten tärkeimpiä esteettisiä periaatteita. Kuvaajien esittämien tarkoituksena oli osoittaa ruutukaavan olevan paitsi esteettisesti, myös liikenteellisesti huono ratkaisu.³⁹⁹ Kaupunkisuunnittelija Josef Stübberin ja Raymond Unwinin myöhemmät esimerkit kuitenkin osoittivat Sitten kuvaajien olleen näiden näkemysten mukaan väärässä: verrattaessa neljän tien risteykseen, oli kolmen tien risteyksessä suurempi törmäysriski, mikä johtui useammista muutoksista autojen ajosuunnissa.⁴⁰⁰

Unwinin ja Eliel Saarisen myöhempien kommenttien mukaan Sitten epäonnistunut liikenteen huomiointi johtui lähinnä siitä, ettei Sitte ollut osannut ennakoina liikenteen räjähdysmäistä kasvua.⁴⁰¹ ”Men det största ofullständigheten hos diagrammen består i att det mänskliga elementet icke är representerat”, syyttää Frosterus. Frosteruksen mukaan sekä Sitte että Stübber olivat epäonnistuneet todellisuuden huomioimisessa kuvaajia laatiessaan.⁴⁰² Kun ihminen ohjasi kulkuneuvoa, ei liikenne sujunut teoreettisten kuvaajien mukaan, vaan inhimillisiin virheisiin oli varauduttava. Suomalaisista puheenvuoroista huokuikin ajatus mahdollisimman harvoista risteyksistä törmäysriskin vähentämiseksi. Eliel Saarinen kehotti vuoden 1912 Budapestin yleiskaavalautunnossaan suunnittelemaan pääkadut mahdollisimman harvoin risteyksin, jotta ruuhkautuminen vältettäisiin.⁴⁰³ Myös Sitte oli puhunut vähien risteyksien puolesta joutuisamman liikenteen takaamiseksi.⁴⁰⁴ Koska liikenne oli kasvanut nopeasti ja liikennemuodot moninaistuneet, oli tärkeää huomioida eri nopeuksilla liikkuvat kulkuneuvot. Varaamalla nopealle liikenteelle omat kaistat, lisättiin paitsi sujuvuutta, myös liikenneturvallisuutta.⁴⁰⁵

³⁹⁸ Ks. Frosterus 1909, 169–182.

³⁹⁹ Sitte (1889) 2001, 97–100.

⁴⁰⁰ Unwin 1909, 237–239.

⁴⁰¹ TUOMI 2007, 71; Unwin 1909, 204. Unwinin mukaan Sitten osoittamat risteykset toimivat lähinnä hevoskärryliikenteessä.

⁴⁰² Frosterus 1909, 174.

⁴⁰³ MIKKOLA 1984a, 40.

⁴⁰⁴ Sitte (1889) 2001, 99.

⁴⁰⁵ Saarinen MHS 1915, 78; Unwin 1909, 241–242. Unwinin mukaan esim. Letchworthissa raitiovaunut kulkivat autoteiden ja jalkakäytävien välissä omalla kaistallaan, mikä lisäsi turvallisuutta etenkin kyytiin ja pois noustessa. Ks. *Illust. 176 – Designs for Broadway, Garden City, Letchworth*, Unwin 1909, 242. Ks. myös Jung 1911, 97. Jungin mukaan tasoristeysongelmista Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmaa arvostellessaan, ks. Jung 1915, 90, 92.

3.1.2. Aukiot asumista ja liikkumista varten

Vielä varsinaisia risteyskohtia enemmän Sitteä puhutti aukiot, joiden arvokkuus oli hänen mukaansa mennyt, kun niistä oli tullut lähinnä risteävien liikennereittien solmukohtia. Varhaisimmat liikenteen valtaamat aukiot olivat Sitten mukaan Pariisissa.⁴⁰⁶ Myös Strengell mainitsee Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman historiallista kaupunkisuunnittelua kuvaavassa luvussa pariisilaiset risteysten muodostamat torit. Tällaisia ”useampien katujen yhteen ja samaan pisteeseen leikkaamisella” syntyneitä paikkoja kutsuttiin kuvaavasti tähtitoriksi.⁴⁰⁷ Strengell näkee niiden olleen ominaisia jo barokille, mutta nousseen Haussmannin uudelleenjärjestelyjen myötä uudelleen tietoisuuteen.⁴⁰⁸ Pariisin suurin tähtitori Place de l’Etoile oli noussut paitsi ihailuksi, myös kritisoiduksi juuri mittakaavansa vuoksi.⁴⁰⁹ Frosteruksen kritisoima Sitte ei ottanut niinkään vahvasti kantaa tähtitorien liikenteellisiin kysymyksiin, vaan inhimilliseen puoleen. Sitte kuvaili, kuinka ”[m]uokaluksena voi tällaisessa aisteja hämäävässä karuselli-aukiossa kääntyä vain kerran ja heti suunnat ovat hukassa”.⁴¹⁰ Tähtitorin esteettisen puolen kritisoinnin lisäksi pyrki Sitte saamaan ihmiset puolelleen vetoamalla näiden turvallisuudentunteeseen:

Jalankulkijalle tällainen paikka on suorastaan vaarallinen, ja hänen pahinta hätäänsä autetaan aukion keskelle perustetulla pyöreällä jalkakäytävän kaistaleella. Tämän saarekkeen keskelle, vaunumeren loiskuavilta aalloilta pelastavaksi majakaksi pystytetään sopusuhtainen siro kaasukynttilä [- -] Kaikista näistä turvatoimenpiteistä huolimatta on ajoradan ylitys suositeltavaa ainoastaan rivakoille henkilöille. Vanhat ja raihnaiset valitsevat mieluummin kiertotien.⁴¹¹

Kuten Sitte kuvailee, ei tähtitorien keskelle lisätty saareke juuri lisännyt jalankulkijoiden turvallisuutta monista eri suunnista sinkoilevien kulkuneuvojen joukossa. Tähtitorit ja muun malliset risteystorit olivat osoittautuneet myös liikenteellisesti erittäin sekaviksi järjestelmiksi ja niiden uudelleenjärjestely nousi keskustelun aiheeksi 1900-luvulle tultaessa – myös vielä vähäliikenteisessä Suomessa. Miten yhtäaikaiset esteettisyyden ja käytännön vaatimukset näkyivät Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa suunniteltaessa täysin uusia risteyskohtia ja aukioita? Miten

⁴⁰⁶ Sitte (1889) 2001, 100–102.

⁴⁰⁷ Strengell MHS 1915, 21. Risteävät kadut muodostavat ikään kuin tähden sakarat, mistä nimitys tähtitori johtuu. Risteyskohtien nimitys on erityisen helppo ymmärtää ilmakuviista ja kaavakartoista. Ks. esim. *Kuvio 80. Pariisi: Place de l’Etoile [Stübgen]*, Sitte (1889) 2001, 102.

⁴⁰⁸ Strengell MHS 1915, 21.

⁴⁰⁹ Place de l’Etoile oli saanut alkunsa jo Napoleon I:n (1769–1821) aikana, mutta sitä uudistettiin runsaalla kädellä Haussmannin aikana; (ransk.) *étoile* = (suom.) *tähti*.

⁴¹⁰ Sitte (1889) 2001, 101.

⁴¹¹ Sitte (1889) 2001, 100.

uudenlaiset käyttötarkoitukset vaikuttivat aukiokäsitteen ymmärtämiseen ja määrittämiseen?

Tunnetuin risteystorin uudistaja ja puolestapuhuja oli niin Frosteruksen, Strengellin kuin Unwininkin esittelemä ranskalainen arkkitehti Eugène Hénard.⁴¹² Hénard lähestyi risteystorien ongelmaa uudesta näkökulmasta: sujuvan ja jatkuvan liikenteen takaamiseksi tuli risteävät tiet poistaa. Erityisen vilkkaisiin risteyskiin Hénard esitti ratkaisuksi pyöreää tilaa, jossa liikenne kulkisi vain yhteen suuntaan.⁴¹³ Hénardin *Carrefour a giration* -kaaviossa esittämä teoreettinen malli liikenneympyrästä levisi nopeasti kaupunkisuunnittelijoiden tietoisuuteen ja liikenteellisesti sekavia aukioita alettiin järjestää uudelleen kiertoperiaatteen pohjalta.⁴¹⁴

Kiertoperiaatteen mukaan suunniteltiin myös täysin uusia risteyskiä jopa Suomessa, vaikka Frosteruksen mielestä liikenne olikin maassamme niin pientä, että käytännön sovelluskohteita oli vaikea löytää.⁴¹⁵ Rantaradan eteläpuolisen Haagan Länsiymyrä – jonka MIKKOLA ja SUNDMAN näkevät lähestulkoon identtiseksi yksityiskohdaksi Haussmannin Pariisista – oli järjestetty puhtaasti kiertoperiaatteen mukaan. Usein liikennemäärien kasvun ennakoimisen puolesta argumentoinut Eliel Saarinen perusteli kiertoperiaatetta noudattavaa risteystä tällä kertaa kuitenkin toisista lähtökohdista käsin: suunnittelualueen topografialla.⁴¹⁶ Länsiymyrää ei voidakaan kutsua pelkästään haussmannilaiseksi sen tähteä muistuttavan muodon vuoksi. Ennen kaikkea on huomioitava, että vaikka Haagan Länsiymyrä ympäristöineen toisti vahvaa aksiaalisuutta Pariisin tavoin, ei Pariisille ominainen tarkka geometrisuus ja symmetrisyys toistuneet sellaisenaan Länsiymyrässä, jossa täydellinen säännönmukaisuus antoi periksi maastonmuodoille ja tarpeelle muodostaa järkevän kokoisia tontteja. Unwinin mukaan katuverkoston symmetrisyys tai säännöllisyys ei ollutkaan tärkeää, sillä sitä ei voinut havaita sellaisenaan paikan päällä, vaan pelkästään paperilla.⁴¹⁷ Unwin korosti myös maastonmuotojen huomioimista ja ymmärtämistä

⁴¹² Ks. Frosterus 1909, 169–182; Strengell MHS 1915, 21; Unwin 1909, 240–241.

⁴¹³ Unwin 1909, 240–241.

⁴¹⁴ Hénardin käyttämä ranskankielinen termi *giration* eri kielissä 1900-luvun alussa: Frosterus käyttää ruotsinkielistä termiä *gyration*, Unwin englanninkielistä termiä *circulation* ja Saarinen suomeksi *gyratsioni*- l. *hyrräperiaatetta*. Nykysuomeksi sana kääntyy kiertoliikkeeksi tai fyziikan termiksi hyrräliike. Jatkossa käytän termiä kierto, kiertoliike ja -periaate. *Carrefour a giration* -kaavio, ks. esim. Frosterus 1909, 170 ja Unwin 1909, 240. Alkuper. kaavio, ks. Hénard, Eugène: *Études sur les transformations de Paris et autres écrits sur l'urbanisme* (1903). Uudelleen järjestettyjä liikennetoreja, ks. esim. Piccadilly Circus ja Oxford Circus, Frosterus 1909, 171.

⁴¹⁵ Frosterus 1909, 176.

⁴¹⁶ Saarinen MHS 1915, 80; MIKKOLA 1984a, 65; SUNDMAN 1991, 78.

⁴¹⁷ Unwin 1909, 237. Vrt. Frosteruksen kommenttiin teoksesta Schelcher, André & Omer-Décugis, Albert: *Paris vu en Ballon et ses environs*. Hachette & Co., Paris 1909. Frosteruksen mielestä ilmakuvat

pääkatuverkkoja suunniteltaessa. Erityisesti epätasaiselle maalle oli hänen mukaansa parasta suunnitella mahdollisimman yksinkertainen katuverkko.⁴¹⁸ Toisin kuin Sitte, Unwin ei korostanut orgaanisuutta pelkästään esteettisyyden vuoksi, vaan myös liikenteellisen helppouden takia. Mitä paremmin kadut sopivat maastonmuotoihin, sitä helppokulkuisempia ne olivat.

Länsiymyrä seurasi maaston ja liikenteen asettamien vaatimusten lisäksi myös esteettisiä periaatteita. Kun Hénard oli esittänyt alikulkutunnelia jalankulkijoiden turvallisuuden huomioimiseksi liikenneaukioilla, jäi aiemmin kävelijöiden turvaksi tarkoitettu keskikoroke lähinnä liikenteenohjaukseen ja monumenttien paikaksi.⁴¹⁹ Koska Länsiymyrä ja sen liikennemäärät olivat suunnitellulta mittakaavaltaan huomattavasti Pariisin suuria liikenneaukioita pienempiä, oli Länsiymyrän keskikoroke myös jalankulkijoiden saavutettavissa, toisin kuin Pariisissa. Korokkeen reunalta johti kunkin bulevardin suunnasta kävelijöille tarkoitettu polku aukion keskellä sijaitsevan obeliskin luo.⁴²⁰ Täysin aukion keskelle sijoitettu monumentti ei ollut Sitten näkemysten mukainen ratkaisu, mutta aukion luonteen mukainen.⁴²¹ Pienimmän pahan periaatetta noudattaen ja liikenteen ensisijaisuuden huomioiden myös Unwin korosti keskuskorokkeen monumenttien merkitystä:

The Place de l'Etoile, in Paris, may serve as a good instance of this arrangement, and here the Arc de Triomphe forms a central feature. Probably such central feature, to be entirely satisfactory, should be in the form of an obelisk or circular building, so that it might look its best from whatever point of view it might be seen, and so that it would form a fitting terminal feature to all the streets leading up to the open space.⁴²²

Unwinin esimerkki keskuskorokkeen monumentista ja sen roolista terminaaliasteena kuvaa Pariisin Place de l'Etoilen Riemukaarta. Koska Riemukaarta ei ollut suunniteltu katsottavaksi kahdeltatoista erisuunnasta tulevalta bulevardilta päin, ei se toiminut

havainnollistivat sanoja ja suunnitelmia selvemmin säännönmukaisuuden merkityksen suurkaupunkien suunnittelulle. Frosteruksen mukaan maan tasalla hukkuu helposti muuhun elämään, kun taas ilmassa ajatukset lähtivät liikkeelle ja asioita oli helpompi pohtia, ks. Frosterus 1909, 171–172. Säännöllisestä ja säännöttömyydestä käytiin runsaasti keskustelua. Yksi ehdottoman säännöllisyyden puolestapuhujista oli teoksen *Grundlagen und Entwicklung der Architektur* (1908) kirjoittanut hollantilainen arkkitehti Henrick Petrus Berlage (1856–1934). Berlagen mukaan arkkitehtonisen tyylin tuli perustua vahvasti geometriaan, käyttää vain geometrisia muotoja ja välttää kokonaan aiempien tyylien kopiointia, ks. Brunila 1909, 4.

⁴¹⁸ Unwin 1909, 237.

⁴¹⁹ Strengell MHS 1915, 21; Unwin 1909, 241.

⁴²⁰ Ks. *Näköala Haagasta. Länsi-ymyrä ja Länsi-istutukset. Valokuva mallista*, [Kuvaliite], MHS 1915, [136].

⁴²¹ Ks. erit. Sitte (1889) 2001, 18–27 (*I. Rakennusten, monumenttien ja aukoiden väliset suhteet*), 28–39 (*II. Aukion keskiosan tyhjänä pitäminen*).

⁴²² Unwin 1909, 241.

parhaalla mahdollisella tavalla terminaalipisteenä tai edes monumenttina.⁴²³ Unwin ehdottaakin paremmaksi ratkaisuksi obeliskia tai pyöreää rakennusta, joka näyttäisi joka suunnasta samalta.⁴²⁴ Onnistuneistakin terminaalipisteistä huolimatta liikenneaukio oli aina avoimin mahdollinen, kuten Frosterus ja Unwin huomauttavat.⁴²⁵

Aukioiden avoimuus ja sulkeutuneisuus oli ollut suuren keskustelun aiheena viimeisten vuosikymmenten aikana ennen Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman tekoa. Orgaaniseen muodostumiseen ja kasvuun pohjautuvien esteettisten käsitysten sanansaattajana Camillo Sitte hyökkäsi Pariisiin kaltaista uudelleenjärjestelyä, vanhojen rakenteiden alas repimistä ja niiden tilalle muodostettuja geometrisia aukioita ja bulevardeja vastaan.⁴²⁶ Sitte pyrki palauttamaan vanhat aukioiden muodostamiseen liittyvät säännöt ja korjaamaan aukio-käsitteen merkitystä:

keskikaupungin vapaasta tilasta tulee aukio varsinaisesti vasta sulkeutumisen kautta. Nykyään kutsutaan aukioksi pelkkää tyhjää tilaa, joka syntyy kun neljän kadun reunustama alue jätetään rakentamatta.⁴²⁷

Avoin aukio ei ollut Sitten mukaan aukio ollenkaan, vaan sen muodostivat vasta huolellisesti sen ympärille asetellut rakennukset. Strengell laskeekin Sitten ansioksi, ”että hän on uudelleen selvittänyt toriaukiokäsitteen, joka Haussmannin koulun tähtitori-laitteiden vaikutuksesta oli kokonaan väärentynyt”.⁴²⁸ Strengell ei kuitenkaan seurannut sokeasti Sitteä ja tämän aukiokäsityksiä, vaan huomautti, että aukiokäsitteen voitiin myös ajatella laajentaneen merkitystään – aiempien suljettujen juhla- ja asuntoaukioiden lisäksi oli tullut myös uusi, avoimempi liikenneaukio.⁴²⁹ Haussmannin vahvasti korostamat liikenteelliset seikat ja Sitten yksinomaan esteettisyyteen perustuvat aukiokäsitykset olivat monipuolistuneet 1900-luvun ensimmäisen kymmenyksen lopulle tultaessa.⁴³⁰ Avainajatuksiksi nousi aukioiden tarkoituksen huomioiminen suunnittelussa: erilaisille toiminnoille tuli suunnitella erilaiset aukiot.

⁴²³ Terminaalipisteellä tarkoitetaan suuria patsaita, pylväitä tai julkisia rakennuksia, jotka – Pariisin tapauksessa – oli sijoitettu ainakin bulevardin toiseen päähän. Terminaalipisteiden käyttämisestä katseen ohjaamisessa, ks. MARCUS 1999, 40.

⁴²⁴ Unwin 1909, 241. Ks. myös Frosterus 1909, 176. Riemukaaren rakentaminen oli aloitettu jo Napoleon I:n aikana vuonna 1806 portiksi Pariisin rajalle. Vasta Napoleon III:n ja Haussmannin myötä Riemukaari sai ympärilleen kaikki kaksitoista bulevardia. Vaikka aikalaiskommentit viittaavat obeliskien osalta vahvasti Pariisiin, olivat ne olleet tärkeitä elementtejä jo uuden ajan alun Roomassa. Obeliskien aksiaaliseen asettelemiseen 1500–1600-lukujen Roomassa, ks. esim. KRAUTHEIMER 1985, 64, 88–89, 118.

⁴²⁵ Frosterus 1909, 176; Unwin 1909, 241.

⁴²⁶ ANDERSSON 2002a, 90.

⁴²⁷ Sitte (1889) 2001, 40.

⁴²⁸ Strengell MHS 1915, 22. Harvennus alkuperäinen. Unwin oli Strengellin kanssa samaa mieltä kerrattessaan, kuinka paikan todellinen merkitys oli hävinnyt haussmannisaation seurauksena, ks. Unwin 1909, 194.

⁴²⁹ Strengell MHS 1915, 21.

⁴³⁰ Esim. JORDAN korostaa Haussmannin esteettisen käsityksen puutetta, ks. JORDAN 2004, 107.

Vaikka Unwin seurasi monin paikoin tiukasti Sitteä kannattaen sulkeutuneisuutta ja ympäröivien rakennusten merkitystä aukioille, huomautti hän, että liikenteellisten aukoiden ensisijaisena tehtävänä oli aina toimia liikenteellisesti ja vasta toissijaisesti muodostaa paikka rakennuksille.⁴³¹ Frosterus hyökkäsi huomattavasti vahvemmin paitsi Sitteä, myös Stübbenia vastaan yhdistäen nämä saksalaiseksi koulukunnaksi. Sitteläis-stübbenilainen *platz* – mallinaan antiikin agorat ja forumit – ei huomionnut Frosteruksen mukaan todellista liikennettä:⁴³²

strävan att återuppliva denna vackra typ gick för långt, den sköt över målet, då den samtidigt utslungade sitt anatema över de moderna storstädernas trafikuppsamlare. Här nå vi den egentliga kritiken.⁴³³

Frosterus näki, ettei sitteläis-stübbenilainen aukiomalli huomionnut modernien suurkaupunkien liikenteellisiä oloja, vaan oli uhrannut ne kauneuden saavuttamiseksi. Kiertoperiaatteella toteutettu englantilainen *circus* ja uusranskalainen *place* olivatkin Frosteruksen mukaan aivan toista luokkaa, ja erityisen sopivia todellisille suurkaupungeille, kuten Lontoolle ja Pariisille.⁴³⁴ Aukioiden tarkoituksen – liikenne ja asuminen – ohella suomalaiset kaupunkisuunnittelijat, kuten Frosterus, pyrkivätkin painottamaan mittakaavallisia kysymyksiä:

Man har ej med tillräcklig skärpa betonat skilnaden mellan storstad och småstad, affärscentrum och villastad med alla däremellan liggande nyanser.⁴³⁵

Vaikka Helsingistä puhuttiin suurkaupunkina tai ainakin tulevana sellaisena, oli suuruusluokka huomattavan erilainen todellisiin eurooppalaisiin suurkaupunkeihin verrattuna.⁴³⁶ Tämän mittakaavallisen eron ymmärtäminen kaupunkisuunnittelun saralla oli erittäin tärkeää. Se, mikä toimi Pariisin vilkkaimmalla kadulla, ei sopinut välttämättä sellaisenaan Helsingin keskustaan.⁴³⁷ Kuten Frosterus näkee, sitteläinen ja

⁴³¹ Unwin 1909, 235, 241. Vastaavasti Unwin esitti myös, että vaikka asuinalueilla saattoi olla vaikea saavuttaa suljetun tilan tuntua, ei niitä tullut koskaan suunnitella käytännöllisyyden kustannuksella, ks. Unwin 1909, 293.

⁴³² Frosterus 1909, 172.

⁴³³ Frosterus 1909, 174.

⁴³⁴ Frosterus 1909, 172, 174.

⁴³⁵ Frosterus 1909, 179.

⁴³⁶ Vaikka Helsinki kasvoi 1900-luvun taitteessa nopeasti, oli se silti väkiluvultaan varsin pieni muihin Euroopan pääkaupunkeihin verrattuna. Vaikka vertailu oli ongelmallista ja jopa epäedullista, tehtiin sitä siltä, koska Helsinki ei toisaalta ollut enää pikkukaupunkikään. Koska Helsinki ei ollut varsinaisesti pikku- tai suurkaupunki, ratkaistiin ongelma usein kutsumalla Helsinkiä ”melkein suurkaupungiksi” tai ”tulevaksi suurkaupungiksi”, ks. LAINE 2011, 65–66.

⁴³⁷ Mittakaavallisista ongelmista liittyen vähäliikenteisiin kaupunkeihin ja niihin suunniteltuihin liian suuriin katuihin, ks. esim. Brunila 1913, 100 ja Strengell MHS 1915, 22.

haussmannilainen käsitys kaupungista ja sen suunnittelusta eivät välttämättä kilpailleet keskenään, sillä niillä oli eri sovelluskohteensa.⁴³⁸

Tämä näkemys tulee selvästi esiin myös Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa. Selvin esimerkki pelkästään liikenteelle tarkoitettusta ja suunnitellusta aukioista on Tervon ympyrä aivan Munkkiniemen länsiosassa. Tervon ympyrä järjestettiin kiertoperiaatteen mukaan viisisakaraiseksi tähtitoriksi. Aukio oli sommitelmaltaan täysin avoin, sillä lähimmät rakennukset oli suunniteltu vasta muutaman korttelin päähän nurmikenttien taa. Rakennuksia ei ollut sommiteltu kyseistä aukiota ajatellen, vaan niiden julkisivut olivat toiseen suuntaan.⁴³⁹ Vaikka aukio muistuttaakin muodoltaan ja tarkoitukseltaan pariisilaisia aukioita, ei se missään nimessä ollut suora kopio Haussmannin aikaisista tähtitoreista, kuten esimerkiksi SUNDMAN väittää.⁴⁴⁰ Aukio oli mittakaavaltaan merkittävästi pienempi ja sen puistomainen luonne eroaa huomattavasti ympäriinsä rakennetuista pariisilaisaukioista.⁴⁴¹ On myös huomioitava, että vaikka tähtitorit ja niiden uudelleenjärjestäminen kiertoperiaatteen mukaan yhdistetäänkin usein juuri Pariisiin, oli samankaltaisia järjestelyjä sovellettu muuallakin.⁴⁴² HAUSENin mukaan Pietarin esimerkillisyys Saariselle, mitä muun muassa säteittäiseen katuverkkoon tulee, oli merkittävä.⁴⁴³ Pietari olikin Saariselle pitkän ajan takaa tuttu kaupunki, sillä hän oli viettänyt siellä aikaa perheensä kanssa jo lapsena. Myös monet Saarisen arkkitehtikollegat tunsivat kaupungin hyvin – esimerkiksi Herman Gesellius oli työskennellyt Pietarissa ennen arkkitehtuuriopintojensa aloittamista.⁴⁴⁴

Liikenteellisten aukoiden lisäksi suunnitelmassa oli myös selvästi pelkästään asumiselle ja virkistymiselle tarkoitettuja aukioita. Näistä tyypillisimmät oli suunniteltu sijaitseväksi Munkkiniemen huvilakaupunginosassa Ison Puistotien varrella.⁴⁴⁵ Kolmelta sivulta suljettuja asuntoaukioita, Neliötä ja Nelikulmaa, leimasi MIKKOLAN mukaan vahva sitteläis-unwinilaisuus.⁴⁴⁶ Sitten ihannoimat kolmelta syrjältä suljetut,

⁴³⁸ Frosterus 1909, 180; ks. myös Strengell MHS 1915, 23–24.

⁴³⁹ Ks. liite 1.

⁴⁴⁰ SUNDMAN 1991, 78.

⁴⁴¹ Ks. liite 1.

⁴⁴² Jung huomauttaa, kuinka etenkin Pietari unohdettiin usein, vaikka sen ansiot kaupunkisuunnittelun ja arkkitehtuurin saralla olivat jopa Pariisia suuremmat, ks. Jung 1915, 74; ANDERSSON puolestaan korostaa Pariisin esikuvallisuutta 1900-luvun alun kaupunkisuunnittelulle. Hänen mukaansa pariisilaisia piirteitä oli helposti löydettävissä esim. Suur-Berliinin suunnitelmasta (Bruno Schmitz 1909–1910), ANDERSSON 2002c, 51.

⁴⁴³ HAUSEN 1984a, 12, 14; ks. myös MIKKOLA 1984a, 36.

⁴⁴⁴ TUOMI 2007, 15–17, 25.

⁴⁴⁵ Ks. liite 1.

⁴⁴⁶ MIKKOLA 1984a, 65.

intiimit aukiot, olivat saaneet hampsteadilaisen leiman niitä reunustavista rivitaloista.⁴⁴⁷ Neljänneltä syrjältä aukioita sulkee Isoa Puistotietä reunustavat puuistutukset. Vaikka aukioiden eri tarkoituksista ja luonteista puhuttiin paljon, oli Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa havaittavissa monia yhdistelmäaukioita, joissa myös eri suunnitteluperiaatteet tulivat samaan aikaan näkyviin. MIKKOLA viittaa Saarisen kykyyn yhdistää haussmannilaista aksiaalisuutta ja sitteläistä suljettua tilaa, mikä tulee erityisen hyvin näkyviin Haagan Länsiympyrässä.⁴⁴⁸ Kiertoperiaatetta noudattava tähtitorimalli ja bulevardit sen sakaroina korostavat liikenteen ensisijaisuutta ja vahvaa aksiaalisuutta. Koska Haagan liikenne oli ajateltu huomattavasti suurkaupunkeja pienemmäksi, yhdistettiin Länsiympyrään myös suljetun tilan periaatetta noudattavan asuin aukion piirteitä.⁴⁴⁹ Peilaten Jungin arvioihin, osoittautui Länsiympyrä poikkeuksellisen hyvin onnistuneeksi eri toimintoja yhdistäväksi aukioksi toisin kuin muutamat muut, joiden ongelmista Jung huomautti suunnitelman valmistuttua. Jung kritisoi erityisesti Munkkiniemessä Ison Puistotien länsipäädystä sijaitsevaa Alberga-aukiota ja Pohjois-Haagassa Kiertotien länsilaidalla sijaitsevaa Sillböle-aukiota. Jungin mukaan kyseisille aukioille kasautui liikaa diagonaaliliikennettä, eikä liikenne ollut täten sujuvaa.⁴⁵⁰ Syynä oli paitsi aukioiden erikoiset katulinjaukset, myös niiden todellisen luonteen puuttuminen. Aukiot eivät olleet selvästi avoimia liikenneaukioita, mutta eivät toisaalta suljettuja asuin aukioitakaan. Molempia kritisoituja aukioita reunusti muutama julkinen rakennus, pari huvilaa ja rivitaloa löyhästi aseteltuina.⁴⁵¹ Voidaan nähdä, etteivät aukiot täten täyttäneet toisaalta käytännöllisiä, mutta myöskään esteettisiä vaatimuksia. Jungin näkemyksen mukaan keskittyminen toiseen nosti myös toisen arvoa:

Ett sorgfälligt studium kan dock i de flesta fall avvinna även det konstigaste granitkonglomerat både ändamålsenlighet och skönhet och även här varsnar man stundom med förvåning att den mest praktiska lösningen sist och slutligen även var den vackraste.⁴⁵²

Esifunktionaalinen ajatus siitä, että kauneus oli seurausta käytännöllisyyden selvittämisestä, oli noussut esiin jo vuonna 1896 amerikkalaisen arkkitehdin Louis

⁴⁴⁷ Ks. Sitte (1889) 2001, erit. 82–85. Rivitalojen reunustamista hampsteadilaisista aukioista, ks. esim. Unwin 1909, 331, 354.

⁴⁴⁸ MIKKOLA 1984a, 48.

⁴⁴⁹ Ks. liite 1 ja erit. *Näköala Haagasta. Länsi-ymyrä ja Länsi-istutukset. Valokuva mallista, [Kuvaliite]* MHS 1915, [136]. Myös Pariisin Place de l'Etoilea ympäröi asuintalojen piiri. Vaikutelmaa ei kuitenkaan voida nähdä Länsiympyrän tavoin suljetuksi, sillä aukion mittakaava oli huomattavasti suurempi ja tilaa liikenteelle oli enemmän. Sulkeutuneisuuteen vaikutti myös se, että Länsiympyrän asuinkortteleita jakoi vain seitsemän bulevardia, kun taas Place de l'Etoilea kaksitoista bulevardia. Suurempi bulevardien määrä teki tilasta rikkonaisemman oloisen. Ks. kuva Place de l'Etoilesta, esim. Sitte (1889) 2001, 102.

⁴⁵⁰ Jung 1915, 90.

⁴⁵¹ Ks. liite 1.

⁴⁵² Jung 1915, 90.

Sullivanin (1856–1924) ajatuksesta ”tarkoitus sanelee muodon”.⁴⁵³ Ajatus muodon johtamisesta tarkoituksenmukaisuuden pohjalta alkoi vahvistua 1920-lukua lähestyessä. Vanhat kertaustyyliä pyrittiin viimeistään tällöin unohtamaan ja turhat koristellut rakennusten julkisivuista poistamaan. Vaikka funktionalismi ei merkinnytkään kaikilla tasoilla suurta muutosta aiempiin tyyliin verrattuna, meni se purismissaan pidemmälle. Julkisivut muuttuivat yhä yksinkertaisemmiksi, sileämmiksi, vaaleammiksi ja monin paikoin täysin koristeettomiksi. Tämä ei suinkaan merkinnyt esteettisyyden unohtamista, vaan käsitteen ja esteettisten periaatteiden muutosta. Rationalisoimisen ja tarkoituksenmukaisuuden ohella funktionalismi pyrki ennen kaikkea kauniimman arkiympäristön luomiseen.⁴⁵⁴

3.2. Monumentaalisuuden soveltaminen ja fasadikysymykset

Yhdysvalloista lähtöisin oleva *The City Beautiful Movement* kehitettiin 1890-luvulla konservatiiviseksi nähtynä vastavetona nopeasti muuttuville kaupungeille – teollisuuden ja kaupan seurauksena syntyneet uudet maamerkit, rautatiet ja pilvenpiirtäjät, uhkasivat perinteistä kaupunkihierarkiaa kirkontorneineen ja monumentaalirakennuksineen. Teollisuuden ja kaupan seurauksena kaupunkiin tuli myös suuri joukko työläisiä ja näille tehtyjä asumuksia. Vallinneen rakennushierarkia ohella myös sosiaaliset järjestelmät joutuivat koetukselle. Liikkeeseen kuului olennaisena osana erityisesti kaupunkien julkisten keskusten uudistaminen klassismin periaatteita noudattaen. Liikkeen tavoitteena ei ollut niinkään luoda kauneutta itsensä vuoksi, vaan kauneuden nähtiin toimivan välineenä paremman moraalin saavuttamiseksi kaupunkiväestön keskuudessa.⁴⁵⁵ Pariisissakin asunut amerikkalainen taiteilija ja taidekriitikko James William Pattison (1844–1915) kuvasi kauneuskäsitysten tilannetta Yhdysvalloissa arvioidessaan Chicagon kaupunki-uudistussuunnitelmia vuonna 1913. Pattisonin mukaan ”Chicago Beautiful” ajatuksena oli absurdi, sillä karrikoiden sanottuna, Yhdysvalloissa oli paljon ihmisiä, jotka eivät edes tieneet *beautiful*-sanan merkitystä. Monet näkivät,

⁴⁵³ Louis Sullivanin kuuluisa lausahdus (“form following function”) on esseestä *The Tall Office Building Artistically Considered* (1896).

⁴⁵⁴ SAARIKANGAS 2002, 232–233.

⁴⁵⁵ BLUESTONE 1988, 245–246, 249, 255. Vrt. Ebenezer Howardin puutarhakaupunki-ideologia, johon kuului olennaisena osana paremman ympäristön – niin terveydellisesti kuin moraalisesti – luominen, ks. Howard 1902, 84–85, 105.

ettei *beauty* ja *business* voineet esiintyä rinnakkain, ja että kauneus traditioineen kuului selvästi Eurooppaan ja liiketoiminta Yhdysvaltoihin.⁴⁵⁶

Pattisonin ajatuksella siitä, ettei yhdysvaltalaisilla ollut käsitystä kauneudesta, oli vastineensa myös Euroopassa, jossa valitettiin vahvojen tyyli-suuntien puutteesta. Camillo Sitten mukaan aiempien vahvojen tyylikausien aikana kaupungit olivat rakentuneet kuin itsestään yhtenäisesti, kun taas 1800-luvun lopulle tultaessa hajanaisuus oli alkanut leimata kaupunkirakennetta ja -kuvaa.⁴⁵⁷ Aiemmille aikakausille tyypillisten kaupunkikuvaa yhtenäistävien tyyli-suuntien merkitys ja niiden puute huomioitiin myös Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa:

Mitään yhtenäistä rakennustyyliä ei enää ole olemassa, käytettävissä olevat rakennustarveaineet ovat laadultaan mitä sekalaisimpia, ja kansan suuren enemmistön joukossa on kauneuden ja sopusoinnun tunne rakennustaiteen alalla miltei sammunut.⁴⁵⁸

Toisin kuin Yhdysvalloissa, joissa Pattisonin mukaan kansalla ei ollut tietoaakaan kauneuden merkityksestä, oli se Euroopassa Gustaf Strengellin mukaan kadonnut. Eliel Saarinen kuvaa kauneuskäsityksen kadonneiden merkitysten aiheuttamaa tilannetta kaupunkisuunnittelun ja rakentamisen alalla mielivaltaiseksi ja subjektivismin valtaamaksi: ”jokainen, rakennuttaja niinkuin arkkitehtikin, ajattelee vain itseään: mistään naapurien keskeisestä rakennustaiteellisesta yksituumaisuudesta ei kukaan välitä”.⁴⁵⁹ Yhteistä Chicagon ja Munkkiniemi-Haagan tilanteelle oli oletus kauneuskäsityksen ymmärtävästä ydinjoukosta, jonka tulisi toimia ja johdattaa loppu kansa kauneuden juurille, kuten Pattison asian ilmaisee.⁴⁶⁰ Kun ihmiset olisivat jälleen sisäistäneet kauneuskäsityksen, voitaisiin Saarisen mukaan valta rakentamisessa antaa takaisin kansalle.⁴⁶¹ Miten tähän pyrittiin ja mihin toimiin ryhdyttiin? Miksi yhtenäisten tyyli-suuntien puute ja tämän seurauksena vinoutunut kauneuskäsitys nähtiin perimmäiseksi kysymykseksi kaupunkisuunnittelun saralla 1900-luvun alkuvuosikymmeninä? Lähestyn kysymyksiä pohtimalla ensin standardoinnin merkitystä esteettiselle ja taloudelliselle suunnittelulle. Lopuksi avaan kaupungin kontrollointia monumentaalisuuden erilaisista ilmenemismuodoista käsin. Standardeista huolimatta suunnittelijoilla oli eri käsitykset yhtenäistämisen tarkoituksista – tuliko säätelyllä luoda taustaa monumenteille vai monumentaalisuutta itsessään?

⁴⁵⁶ Pattison 1913, 643.

⁴⁵⁷ Sitte (1889) 2001, 167–168.

⁴⁵⁸ Strengell MHS 1915, 17.

⁴⁵⁹ Saarinen MHS 1915, 101.

⁴⁶⁰ Pattison 1913, 643.

⁴⁶¹ Saarinen MHS 1915, 102.

3.2.1. Standardit – yhtenäistäminen julkisivuja kontrolloimalla

Yhtenäistävän tyyliuunnan puuttuessa oltiin tultu vähitellen tilanteeseen, jossa arkkitehdit ja näiden asiakkaat ajattelivat vain sitä, kuinka yksilölliseksi ja merkittäväksi he voisivat kunkin yksittäisen talon rakentaa.⁴⁶² Laaja-alainen suunnittelemattomuus ja välinpitämättömyys muita rakennuksia, ympäristöä ja kokonaisvaltaisuutta kohtaan oli Saarisen mukaan johtanut siihen, että ”nousukasmainen kerskailu ja korearyyisyinen kirjavuus” olivat alkaneet hallita eurooppalaisia repaleiseksi ja sekaviksi muodostuneita kaupunkikuvia.⁴⁶³ Camillo Sitteen kirjoitusten myötä ajatus aiempien aikakausien – Suomessa etenkin Sitteen yhdistetyn keskiajan – kaupunkien yhtenäisestä kaupunkikuvasta oli noussut esiin 1900-luvulle tultaessa. Sitteen mukaan yhtenäisyyden puute johtui yksinomaan selvän tyylin puutteesta, mutta Strengell huomioi myös muuttuneet ammattikäsitteet.⁴⁶⁴ 1900-luvun alussa yhä selvenvä ja eriytyvä jako suunnittelijoihin eli arkkitehteihin ja toteuttajiin eli rakennustyöläisiin oli Strengellin mukaan keskiajalla vielä tuntematon.⁴⁶⁵

Keskiajan rakennusammattikuntien jäsenet olivat samalla kertaa taiteellisesti luovia ja teknillisesti suorittavia voimia; näyttää siltä kuin ei olisi yleensä rakennettu tarkkojen yksityiskohtaisten piirustusten mukaan, vaan suureksi osaksi vapaasti sepitelty vaikutuskeinoja työn kuluessa.⁴⁶⁶

Kun luovuus ja teknisyys, sekä suunnitteleminen ja toteuttaminen oli erotettu toisistaan, oli taiteellisuus ja sen kautta ymmärretty yhtenäisyys Strengellin näkemyksen mukaan kadonnut kaupunkirakentamisesta.⁴⁶⁷

Oli tultu tilanteeseen, jossa eriytyvät ammatit, monenlaiset kauneuskäsitteet ja kasvava tekijöiden joukko vaati koossapitäviä ja yhtenäistäviä voimia. Ajan yhteiskuntaa leimannut teknistyminen ja tieteellistyminen johtivat myös kaupunkisuunnittelun alalla standardoinnin ja valvomisen vaateisiin. Vaikka Sitte muiden kulturalistien tavoin vastusti ANDERSSONin mukaan kaikenlaisia standardointeja, näytti Sitte kuitenkin ymmärtäneen ajan muuttuneet vaatimukset.⁴⁶⁸ Sitte vannoi kiistämättömästi epäsäännöllisyyksien ja organisuuden nimiin, mutta huomautti, että ilman asemakaavoja ja norveja 1800-lukulaiset kaupungit olisivat olleet

⁴⁶² Ks. esim. Saarinen MHS 1915, 102; Unwin 1909, 363.

⁴⁶³ Saarinen MHS 1915, 102.

⁴⁶⁴ Sitte (1889) 2001, 129.

⁴⁶⁵ Strengell MHS 1915, 6. Strengellin ajatuksista poiketen, KÄLLSTRÖMin mukaan jo keskiajalla, esimerkiksi 500-luvulta, oltiin tietoisia jaosta käsityöläisiin eli käytännöntyöntekijöihin ja arkkitehteihin eli suunnittelijoihin, ks. KÄLLSTRÖM 2000, 188.

⁴⁶⁶ Strengell MHS 1915, 6.

⁴⁶⁷ Strengell MHS 1915, 6.

⁴⁶⁸ ANDERSSON 2002b, 90.

sekavia.⁴⁶⁹ Saarinen huomautti, että vaikka keskiajalle ominainen rakennustraditio oli luonut yhtenäistä kaupunkikuvaa, ei siihen voitu enää palata. Pariisissa yhtenäisyys oli puolestaan ”hallitsijain mahtisanan luoma vaatimus, jota rakennuttajain oli pakko noudattaa”, kuten Saarinen ilmaisi.⁴⁷⁰ Käsitystä tai ei, NIKULAN mukaan jo klassismin ajan yhtenäisyysvaateeseen kuului voimakas julkisivukontrollin ihannointi.⁴⁷¹ Haussmannin ajan Pariisia leimasivatkin paitsi yhtenäiset katulinjat, myös suorat ja kontrolloidut julkisivulinjaukset, jotka saavutettiin määrittelemällä rakennuskorkeudet suhteessa kadun leveyteen. Yhtenäisyysvaatimusten voidaan kuitenkin nähdä vaikuttaneen Pariisissa suunnitteluun jopa liiaksi – etenkin 1900-luvun alun esifunktionalistien näkökulmasta –, sillä katuja ja rakennuksia saatettiin rakentaa vain siksi, että optinen illuusio yhtenäisyydestä säilyisi.⁴⁷² Käsitykset esteettisyydestä olivat siis muuttuvia. Miten standardeilla pyrittiin saavuttamaan esteettisesti mielekäästä tilaa? Miten standardoimiseen suhtauduttiin Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman yhteydessä?

Koska Suomessa ei ollut yhtenäistä rakennusperinnettä, oli standardointien ja valvonnan kasvava vaade selvä.⁴⁷³ Suomessa rakentamista ei ollut säädelty ennen aivan 1800-luvun loppua, jolloin Helsingin keskusta alkoi tiivistyä ja hissien rakentaminen yleistyä. Rakennuskorkeuden määrittely etenkin keskustan alueella nähtiin tärkeäksi, ja siitä annettiin ensimmäistä kertaa määräys vuoden 1895 rakennusjärjestyksessä.⁴⁷⁴ Määräykset koettiin kuitenkin riittämättömiksi. Pelkän rakennuskorkeuden määrittämisen lisäksi yleisesti toivottiin myös muita standardeja julkisivujen ilmeen yhtenäistämiseksi.⁴⁷⁵ Bertel Jung ja Gustaf Nyström alkoivat kehittää vuonna 1907 perustetun asemakaavatoimikunnan puitteissa julkisivujen kontrollijärjestelmää – esimerkiksi Saksan ja Ruotsin tapaan – yhtenäisen kaupunkikuvan saavuttamiseksi. Ajatus jäi puolitiehen toteutumisesta, sillä Helsingin kaupunginhallinto antoi asemakaavatoimikunnalle tehtäväksi pelkän julkisivujen tarkastamisen. Ajatus julkisivukaavioista, jotka toimisivat rakennusjärjestyksen lailla ja estäisivät täten liiallista yksilöllisyyttä katukuvassa, sai odottaa käyttöönottoaan aina 1920-luvulle saakka.⁴⁷⁶

⁴⁶⁹ Sitte (1889) 2001, 129. Toisaalta Sitte myös korostaa paikan ja tilan vahvaa ymmärrystä standardoinnin ohella, ks. esim. Sitte (1889) 2001, 56.

⁴⁷⁰ Saarinen MHS 1915, 100.

⁴⁷¹ NIKULA 1981, 10–11; ks. myös LAINE 2011, 87.

⁴⁷² Ks. esim. JORDAN 2004, 89.

⁴⁷³ Saarinen MHS 1915, 101.

⁴⁷⁴ LAINE 2011, 84. Helsingin kaupungin rakennusjärjestys vahvistettiin 3.5.1895.

⁴⁷⁵ Ks. esim. NIKULA 1981, 158–159.

⁴⁷⁶ MUSTONEN 2010, 25; NIKULA 1981, 159; NIKULA 1988, 17–18.

Samoihin aikoihin asemakaavatoimikunnan kanssa heräsi myös ajatus rakennusjärjestyksen uudistamisesta. Helsingin kaupunginvaltuusto asetti ensimmäisen komitean uudistamista varten toukokuussa 1905. Todellinen työ sai odottaa vielä neljä vuotta alkuaan. Rakennusjärjestyksestä pyydettiin useita kommentteja niin arkkitehti- kuin insinöörikunnaltakin. Tällöin virisi myös vilkas, julkinen keskustelu kaupunkikuvan esteettisen puolen tiukemman säätelyn ja valvomisen järjestämisestä.⁴⁷⁷ Valvontaa syytettiin *Arkitektenin* sivuilla paitsi puutteelliseksi, myös puolueelliseksi sekä epäjohtonmukaiseksi.⁴⁷⁸ Yksi merkittävimmistä keskustelun virittäjistä oli arkkitehti Waldemar Wileniuksen *Arkitektenissa* marraskuussa 1912 julkaistu ja samaan aikaan Arkkitehtiklubissa pitämä esitelmä *Om byggnadsöverstyrelsens granskning av fasadritningar*. Wilenius kuvaa pitkällisesti ja värikkäin sanoin epäkohtia, joita oli itse Helsingissä kohdannut sekä työskentelevänä arkkitehtina että havainnoitsijana. Mielipiteet olivat vahvoja ja hyökkääviä, mistä kertoo myös *Arkitektenin* toimituksen kommentti artikkelista:

Red.[aktionen] som icke i allo kan omfatta föredragarens uttalanden, kan dock icke ansett sig kunna utöva någon censur, varför artikeln i sin helhet får ingå på författarens ansvar.⁴⁷⁹

Artikkelia seurasi kuukausia kestänyt mielipidevirta *Arkitektenin* sivuilla, kun kaupungin virkamiehet ja arkkitehdit vastasivat toisiaan kohtaan esitettyihin syytöksiin.⁴⁸⁰ Huhtikuun 1913 numerossa *Arkitektenin* toimitus ilmoitti, ettei julkaise enää aiheeseen liittyvää poleemista kirjoittelua. Syyksi ilmoitettiin sivujen loppuminen ja keskustelun valuminen pois aiheen ytimestä.⁴⁸¹

Lisää pontta julkisivukontrollin kehittämiseen saatiin samanaikaisesta eurooppalaisesta julkisivuja koskevasta keskustelusta, kuten Raymond Unwinin kannanotoista julkisen rakennusvalvonnan puolesta. Unwinin mukaan rakennusten ulkoisella muodolla, kuten julkisivulla, oli huomattavasti enemmän merkitystä suurelle yleisölle kuin yksilöille, minkä vuoksi jonkin julkisen tahon tulisi valvoa rakennusten ulkoisia muotoseikkoja.

⁴⁷⁷ NIKULA 1981, 156–158. Senaatti hyväksyi uuden rakennusjärjestyksen lopulta vasta vuonna 1917.

⁴⁷⁸ Ks. esim. *Om granskning av fasadritningar och om enhetligt byggnadssätt*, 1912, 111–113; Wilenius 1912, erit. 125, 133.

⁴⁷⁹ Toimituksen lisäämä alanootti, ks. Wilenius 1912, 123.

⁴⁸⁰ Ahrenberg, Jac.: *Till Redaktionen för tidskriften Arkitekten*, i *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst*, 1912, 139; Shjerfbeck, M.: *Till Hr W. Wilenius*, i *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst*, 1912, 139–140; Bök, Arne: *Genmäle*, i *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst*, 1912, 140–142; Wilenius, Wald.: *Byggnadsöverstyrelsens granskning av fasadritningar – Till Redaktionen av tidskriften Arkitekten*, i *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst*, 1913, 12–16; Shjerfbeck, M.: *Till Redaktionen*, i *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst*, 1913, 32.

⁴⁸¹ *Byggnadsöverstyrelsens granskning av fasadritningar*, 1913, 65.

Unwin ehdotti ratkaisuksi yhtenäisen suunnittelun takaavia minimistandardeja, jotka voitaisiin asettaa ehdotusten ja valvonnan avulla. Tämänkaltaiset standardit koskisivat esimerkiksi rakennusten julkisivujen materiaalivalintoja sekä kattolinjojen korkeuksia ja kulmia.⁴⁸² Teknisten seikkojen lisäksi Saarinen muistutti myös taiteellisuuden huomioimisesta osana julkisivukontrollia ja rakentamista.⁴⁸³ Tämä ei sinänsä ollut ihme, sillä kuten TUOMI huomauttaa, oli Saarinen opiskellut arkkitehtuuria osana muita taidemuotoja ja saanut koulutuksen julkisivujen klassiseen sommitteluun.⁴⁸⁴ Teknillisten ja taiteellisten puolien sekä yksittäisen rakennuksen ja kokonaisuuksien huomioiminen samanaikaisesti yhden henkilön toimesta oli kuitenkin vaikeaa. Saarinen näki ratkaisuksi muodostaa ”taiteellisen huolenpidon leimaama ja yksityisen rakennuksen parasta samoin kuin kokonaisuudenkin etuja katsova ammattimainen rakennustoiminnan johto”.⁴⁸⁵ Myös rakennusjärjestyksen uudistuskomitean sihteerinä toimineen John Ugglan mukaan tälle elimelle – Munkkiniemi-Haagan rakennuslautakunnalle – oli määrä antaa laaja toimivalta sisältäen muun muassa alueella suoritettavat mittaustyöt ja rakennustoiminnan valvonta.⁴⁸⁶ Myös Unwin oli korostanut valvontaelimen muodostamisen ja valinnan tärkeyttä. Kokonaiskuvan ymmärtämiseksi ja vaalimiseksi valvojan tulisi olla Unwinin mukaan joko itse alueen suunnittelija tai joku, joka oli sisäistänyt suunnittelijan tavoitteet. Unwin katsoikin, että jos rakennukset toteutettaisiin yksittäisen omistajan tai yhtiön toimesta – kuten esimerkiksi Hampsteadissa ja Munkkiniemi-Haagassa – oli yhtiöllä paitsi oikeus, myös velvollisuus valvoa suunnitelman toteuttamista.⁴⁸⁷ Kuten olen aiemmin esittänyt, mahdollisti yhtiömuotoinen järjestäytyminen suunnitelmien kokonaisvaltaisen kehityksen.⁴⁸⁸ Lisättäessä tähän velvollisuus valvoa myös toteuttamista muodostui yhtiöistä todella kokonaisvaltainen toimija.

Kuten on käynyt ilmi, pyrittiin julkisivukontrollilla ja kokonaisvaltaisella suunnittelulla saavuttamaan esteettisesti mielekäästä, yhtenäistä kaupunkikuvaa. Vaikka yhtenäisyyden vaade oli rakennus- ja suunnittelutoimintaa harjoittaville maayhtiöille tärkeää, tarjosi se samalla mahdollisuuden taloudellisuuteen. Useiden samanlaisten rakennusten

⁴⁸² Unwin 1909, 364, 368.

⁴⁸³ Saarinen MHS 1915, 101.

⁴⁸⁴ TUOMI 2007, 70. Vaikka klassismi nähdään säännönmukaiseksi ja julkisivujen kannalta kontrolloiduksi tyyliuunnaksi, ei se poista tyyliuunnin taiteellisuutta tai koristeellisuutta, ks. JORDAN 2004, 92.

⁴⁸⁵ Saarinen MHS 1915, 101.

⁴⁸⁶ Ugglan MHS 1915, 105. Ugglan mukaan tuleva lautakunta oli Helsingin oloissa poikkeuksellinen laajan toimintakenttensä vuoksi, ks. Ugglan MHS 1915, 105. Munkkiniemi-Haagan rakennuslautakunta muodostettiin vuonna 1917 ja Eliel Saarinen valittiin sen jäseneksi.

⁴⁸⁷ Unwin 1909, 364. Saarisella samansuuntaisia ajatuksia, ks. Saarinen MHS 1915, 77.

⁴⁸⁸ Ks. 2.2.2. *Osakeyhtiöt ideologioiden airuina ja kokonaisvaltaisuuden mahdollistajina.*

rakentaminen yhden, hieman itseään varioivan suunnitelman pohjalta samanaikaisesti tuli huomattavasti edullisemmaksi kuin erilaisten talojen suunnittelu ja niiden eriaikainen rakentaminen.⁴⁸⁹ Klassismin aikana talojen rakentamista yhteen perusteltiin juuri käytännöllisillä syillä – taloudellisuudella ja asutuksen tiivistämisellä.⁴⁹⁰ Pariisia lukuun ottamatta yhtenäisyydestä ei usein ollut puhuttakaan. Toisiinsa kiinnirakennetut talot olivat vaihtelevia tyyliään, rakennusmateriaaleiltaan, väreiltään ja korkeudeltaan, mikä oli MARCUKSEN mukaan seurausta useasta eri rakentajasta ja yksilöllisyyden tavoittelusta.⁴⁹¹ 1900-luvulle tultaessa vastauksena sekavuudelle alettiin noudattaa yhtenäistä tyyliä ja rakennuskorkeutta, kuten käy ilmi esimerkiksi Chicagon vuoden 1909 suunnitelmasta.⁴⁹² Vaikka katukuva näytti rakennuskorkeuden osalta varsin yhtenäiseltä, ei suunnitelmassa kuitenkaan ollut huomioitu merkittävintä yhtenäisyyttä rikkovaa seikkaa, josta Camillo Sitte oli moittinut Chicagoo jo 1880-luvulla – lohkorakentamista.⁴⁹³

Moderni sommittelu noudattaa [keskiaikaiseen yhtenäisyyteen verrattuna] päinvastaista pyrkimystä yksittäisiin paloiteltuihin lohkoihin: talolohko, aukiolohko, puutarhalohko. Kutakin lohkoa rajaavat katulinjat.⁴⁹⁴

Pääasiassa ruutukaavasuunnittelun myötä lohkoihin jakautuneista kaupungeista puuttui Sitten mukaan tärkein yhtenäisyyteen vaikuttava seikka eli katulinjojen sulkeutuneisuus. Katuja leikkasivat jatkuvasti leveät poikkikadut, joiden ”molemmilla puolilla on vain riveittäin eristettyjä rakennusblokkeja”, minkä vuoksi yhtenäisen katukuvan muodostuminen oli mahdotonta.⁴⁹⁵ Ruutukaavan muodostamaa rikkonaista linjaa korosti Chicagossa vielä entisestään lyhyet korttelivälit ja leveät kadut, jolloin rakennusryhmät olivat pieniä ja kaukana toisistaan.⁴⁹⁶

Syvälle juurtunut ajatus ruutukaavasta, lohkorakentamisesta ja yksilöllisyydestä osoittautui myös Suomessa kohtalokkaaksi. Parjatuimpana esimerkkinä oli Helsinginniemen eli nykyisen Eiran alueelle suunniteltu huvilakaupunki. SUNDMANin mukaan alueelle oli tarjottu hyvät lähtökohdat kehittyä yhtenäiseksi ja onnistuneeksi huvilakaupunginosaksi. Kaikille tonteille oli määrätty maksimirakennuskorkeus, minkä

⁴⁸⁹ Ks. esim. Saarinen MHS 1915, 91, 94–95; Strengell MHS 1915, 12.

⁴⁹⁰ MARCUS 1999, 94.

⁴⁹¹ MARCUS 1999, 94, 99. Esimerkki epäyhtenäisyydestä, ks. *Figure 16*, MARCUS 1999, 99.

⁴⁹² Ks. *Plan of boulevard to connect the North and South sides of the river, view looking North from Washington Street – Painting by Jules Guerin*, Pattison 1913, [642].

⁴⁹³ Sitte (1889) 2001, 108.

⁴⁹⁴ Sitte (1889) 2001, 108.

⁴⁹⁵ Sitte (1889) 2001, 90.

⁴⁹⁶ Ks. *Plan of boulevard to connect the North and South sides of the river, view looking North from Washington Street – Painting by Jules Guerin*, Pattison 1913, [642]. Myös Brunila huomioi vahvan ruutukaavan olleen Chicagossa vallitseva, ks. Brunila 1912, 153.

lisäksi alueelle oli tehty yksityiskohtainen rakennusjärjestys, jonka avulla oli mahdollista kontrolloida niin julkisivuja, seiniä, tonttien maisemointia kuin rakennusten etäisyyksiä toisiinsa.⁴⁹⁷ Toteutus ei kuitenkaan onnistunut, kuten Saarisen ja Strengellin huomiot Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa aiheeseen liittyvä kuvitus tukeaan osoittavat.⁴⁹⁸ Saarinen näki epäonnistumisen syyksi Helsingin kaupungin tonttipolitiikan, jonka seurauksena tonttien hinnat olivat nousseet, ja alueelle aiotut huvilat muuttuneet ”naamioiduksi vuokrakasarmeiksi”.⁴⁹⁹ Tonttijako ja rakennusjärjestys määräisivät rakennukset sijaitsemaan neljän metrin välein toisistaan, jolloin syntyi

palokujan kaltaisia kapeita aukkoja [- -] joita on vaikea pitää siistissä kunnossa, ja että rakennukset näyttävät peräkkäin ladotuilta vailla riittävää keskinäistä välimatkaa ja samalla ilman yhtenäisyyttä, ikäänkuin huonekalut huonekalumyymälässä.⁵⁰⁰

Rakennusten väliin jätetty riittämätön avoin tilaa tuotti hajanaista ja rumaa kaupunkikuvaa, kuten Strengellkin huomioi.⁵⁰¹ Saarinen ja Strengell eivät kuitenkaan parjanneet Helsinginniemen rakennussotkuja parhaamisen vuoksi, vaan käyttivät sitä varoittavana esimerkkinä. Asian esiin ottamisella Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa pyrittiin osoittamaan, että vaikka huvilakaupungin rakentaminen epäonnistui toisaalla, voisi se pienillä parannuksilla onnistua muualla. Yllättävää kyllä, riittämättömän avoimen tilan ongelmaa ei suinkaan pyritty ratkaisemaan tontteja suurentamalla, vaan muokkaamalla niiden muotoa. Saarisen mukaan tonttien muokkaaminen pidemmiksi, mutta kapeammiksi olisi pakottanut rakennukset kiinni toisiinsa muodostaen näin rivitaloja.⁵⁰² Helsinginniemen erillään seisovat, ”naamioidut vuokrakasarmit” toimivat hyvänä esimerkkinä siitä, kuinka hajanaiselta kaupunkikuva saattoi näyttää. Tällä pyrittiin tuomaan rivitalojärjestelmää parempaan valoon ja varteenotettavaksi vaihtoehdoksi. Samaa päämäärää ajoi myös Strengellin huomio siitä, kuinka melko harvaanasutussa Englannissa ”yksityiset huvilat rakennustaiteellisista syistä (lujemman kokonaisvaikutuksen vuoksi) ovat yleensä yhdistetyt, osaksi kaksi- tai useampitaloisiksi ryhmiä, osaksi varsinaisesti yhtäjaksoisiin riveihin”.⁵⁰³ Rivitalojärjestelmän perusteet

⁴⁹⁷ SUNDMAN 1991, 74.

⁴⁹⁸ Ks. Saarinen MHS 1915, 92–95; Strengell MHS 1915, 18.

⁴⁹⁹ Saarinen MHS 1915, 92.

⁵⁰⁰ Saarinen MHS 1915, 92.

⁵⁰¹ Strengell MHS 1915, 18. Wilenius ottanut kantaa etenkin kujia vasten rakennettujen paloseinien rumuudesta suunnittelemattomuuden ja valvomattomuuden seurauksena, ks. Wilenius 1912, 134–136.

⁵⁰² Saarinen MHS 1915, 92.

⁵⁰³ Strengell MHS 1915, 18.

eivät siis olleet yksinomaan käytännölliset – kuten asutuksen tiivistäminen kasvavan väestön johdosta – vaan myös estetiikkaan perustuvat.

Pyrkimys vaikuttaa hajanaisuuteen ja taloudelliseen rakentamiseen oli johtanut toisaalla ylimenoihin, kuten Saarisen kommentti rivitalojen surullisista toteutuksista osoittaa:

Ei kukaan Englannissa matkustanut ole sikäläisissä suurissa kaupungeissa voinut olla huomaamatta noita pitkissä jonoissa olevia yhdenperheentaloja – jotka kaikki ovat täsmälleen yhdennäköisiä niin pitkältä kuin katua riittää: lohduttoman yksitoikkoinen näky. Ne ovat rivitaloja kaikkein proosallisimmassa ilmenemismuodossaan, joka tuskin pystyy herättämään katsojassa myötätuntoa järjestelmää kohtaan.⁵⁰⁴

Saarinen huomioi rivitalojen kalskahtavan monien aikalaisten korvaan yksitoikkoisen antiesteettiseltä, minkä vuoksi kyseinen asutusmuoto ei ollut saavuttanut suosiota Suomessa. Vaatimus taloudellisuuteen ja yhtenäisyyteen oli johtanut monin paikoin kaivatun harmonian sijaan monotoniaan. Saarinen asettui kommentillaan kaupunkiasujan puolelle todeten itsekin rivitalot sellaisenaan epämiellyttäväiksi. Yrityksessään saavuttaa suunnitelman lukijan myötätunto puolelleen, pyrki Saarinen pohjustamaan rivitalojärjestelmän hyvien puolien esittelyä ja aiemmin kohdattujen ongelmien poistamista. Saarinen ja Strengell kertaavatkin Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa selvästi englantilaisia, myös Unwinin esittelemiä ajatuksia rivitaloasutuksen järjestämisestä.⁵⁰⁵ Vaikka esteettisyyden vaade korostuu kommenteissa, pyrittiin niillä myös osoittamaan, kuinka esteettisyys ja taloudellisuus eivät välttämättä olleet toisiaan poissulkevia, vaan taloudellinen toteutus saattoi toisinaan jopa olla seurausta esteettisestä toteutusmallista. Saarinen korostaa, kuinka esteettisesti miellyttävän ympäristön rakentaminen ei välttämättä ollut kallista, vaan ”[p]ikemminkin on laita päinvastoin. Sillä yksinkertainen on säännöllisesti kauneinta”.⁵⁰⁶

Monotonian lisäksi ongelmana olikin yhä sekavuus. Strengell toteaa Suomessa, Ruotsissa ja Saksassa olleen vielä 1910-luvulla useita esimerkkejä siitä, kuinka huvilakaupunginosat olivat täynnä materiaaleiltaan, väreiltään ja muodoiltaan erilaisia huviloita, mikä oli johtanut monotonian sijaan toiseen ääripäähän eli sekavuuteen. Strengell korostaa, kuinka kauneus voitiin saavuttaa paitsi tiukalla yhtenäisyydellä,

⁵⁰⁴ Saarinen MHS 1915, 91.

⁵⁰⁵ Ks. esim. Strengell MHS 1915, 12.

⁵⁰⁶ Saarinen MHS 1915, 102.

myös yhteensopivuudella.⁵⁰⁷ Saarinen kertaa lähestulkoon suoraan Unwinia todetessaan, kuinka ”[p]ääasiana ovat hyvät suhteet ja kaunis väri, mutta hyvät suhteet eivät tule kalliimmaksi kuin huonot, eikä miellyttävä väriyhdistys maksa enempää kuin mauton ja raaka”.⁵⁰⁸ Esteettisen harmonian ja taloudellisuuden yhtäaikaiseen saavuttamiseen pyrittiin vaikuttamaan Saarisen mainitsemilla elementeillä, eli materiaalivalinnoilla, rakennusten hyvillä suhteilla ja sopusointuisella, mutta mielenkiintoisella värityksellä.⁵⁰⁹ Materiaalivalinnoista ja etenkin niiden paikallisuudesta käytiin runsaasti keskustelu 1900-luvun alussa.⁵¹⁰ Paikallisten materiaalien käyttö oli usein taloudellisesti järkevää ja johti samalla esteettisesti arvostettuun harmoniaan.⁵¹¹ Rakennusmateriaalien yhtenäisyyden lisäksi korostettiin värivalintoja. Yhden värin käyttö johti helposti monotoniaan, kun taas useampi väri samassa naapurustossa sekavuuteen. Strengell antaa esimerkin onnistuneesta värien ja materiaalien käytöstä Hampsteadissa, jossa

äro variationer i färgen skickligt införda; rappade fasader, i olika toner af grått och gult, med röda tegelfasader, men icke på en slump, såsom vanligen är fallet, utan bestämdt och regleradt af en högt skolad smak.⁵¹²

Eri värisävyjen taitava ja harkittu yhdistäminen johti siis sekavuuden sijaan mielenkiintoiseen, mutta harmoniseen rakennettuun ympäristöön. Hampsteadissa värityksen takana oli todennäköisesti värikartat, joiden merkitystä Unwin korosti.⁵¹³ Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa ja esimerkiksi siihen sisältyvissä rivitalomallipiirroksissa ei kuitenkaan mennä värisuunnitelmien tasolle, sillä kuten Saarinen huomauttaa, olivat rivitalomallit vain kaavamaisia luonnoksia. Vaikka suoria sitovia ohjeita ei annettukaan, totesi Saarinen ”miellyttävien väriyhdistysten” merkityksen ”korearyysyistä kirjavuutta” huomattavasti tärkeämmäksi.⁵¹⁴ Oli paitsi taloudellista, myös taiteelliselta kannalta parempi suunnitella kerralla paljon.⁵¹⁵ Ääripäiden monotonian ja sekavuuden sijaan Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa argumentoitiin vahvasti harmonian merkityksen puolesta paitsi esteettisenä, myös taloudellisesti kannattavana ratkaisuna.

⁵⁰⁷ Strengell 1911, 10.

⁵⁰⁸ Saarinen MHS 1915, 102. Ks. Unwin 1909, 364; ks. myös Saarinen MHS 1915, 84.

⁵⁰⁹ Saarinen MHS 1915, 84.

⁵¹⁰ Ks. esim. MILLER LANE 2000, 172.

⁵¹¹ Ks. esim. Strengell 1903, 626, 628, 630; Unwin 1909, 360.

⁵¹² Strengell 1911, 10.

⁵¹³ Unwin 1909, 364.

⁵¹⁴ Saarinen MHS 1915, 93, 102. Kaikki suunnitelman rakennuspiirustukset ovat mustavalkoisia.

⁵¹⁵ Strengell 1908, 85.

3.2.2. Monenmoinen monumentaalisuus

Materiaali- ja värivalintojen lisäksi rakennusten sisäiset, mutta myös ulkoiset suhteet toisiinsa nähden eli sommittelu oli olennaista niin yhtenäisyydelle kuin taloudellisuudelle. Rakennusten järjestäminen rivitalomallin mukaan pienensi rakennuskustannuksia, mutta mahdollisti myös yhtenäisen julkisivulinjan muodostamisen.⁵¹⁶ Suoraa julkisivulinjaa erityisesti suorien katujen varsilla kritisoitiin paitsi monotonian vuoksi, myös ilmansaannin ja valonpuutteen takia.⁵¹⁷ Ratkaisuna molempiin alettiin rakennuslinjaa rikkoa asettamalla osa asuntojen julkisivuista hieman viereistä taemmas, jolloin julkisivusta muodostui hammasrattaan reunaa muistuttava kuvio.⁵¹⁸ Näin oli mahdollista rikkoa monotoniaa ja antaa rivitalojen keskimmäisille asunnoille tilava etupiha, ja täten enemmän valoa ja ilmaa.⁵¹⁹ Toteutus ja todellisuus eivät kuitenkaan olleet välttämättä aina periaatteen mukaisia, kuten käy ilmi Unwinin tiivistämistä Hénardin huomioista:

[T]he frequent repetition of equal buildings and spaces would hardly lessen the monotony and might destroy that sense of dignity and repose which often redeems a straight, uninteresting street from meanness. It is an occasional contrast to the street lines that breaks or forecourts are so welcome.⁵²⁰

Liian säännöllinen rakennuslinjan rikkominen tuotti siis itsessään jälleen monotoniaa, jota vastaan sitä alun perin oli suunniteltu. Ratkaisuksi voitiin nähdä niin kutsuttu kontrolloitu säännöttömyys eli satunnaiset, mutta tietoiset rakennuslinjan rikkomiset. WÄREen kuvailun perusteella tämä oli todennäköisesti tilanne Bournvillessä ja pohjoismaisissa suunnitelmissa, kuten ruotsalaisessa Lidingössä ja Bertel Jungin vuoden 1911 Helsingin Karjalankadun huvilakaupunginosasuunnitelmassa. WÄRE kuvailee jälkimmäisen edustaneen uudenlaista suunnittelua, jossa rakennusten rajat oli tarkoin määritelty yhtenäisyyden saavuttamiseksi ja rivitalot *polveilivat* tonteilla.⁵²¹ Tiukka rajojen määrittely näennäisesti säännöttömän, maalauksellisenkin maiseman luomiseksi

⁵¹⁶ Taloudellisuudesta ks. esim. Saarinen MHS 1915, 94–95.

⁵¹⁷ Ks. esim. Unwin 1909, 349.

⁵¹⁸ Unwin 1909, 254, 349; ks. myös *Illust. 191. – Plan and sketch of street showing on one side the uninteresting vanishing perspective of the unbroken building line, and on the other the more picturesque result of breaks*, Unwin 1909, 259. Kevyesti rikottua rivitalolinjaa Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa esim. Gert Skyttentien ja Ison puistotien kulmauksen kortteleissa, ks. Saarinen MHS 1915, [93].

⁵¹⁹ Unwin 1909, 254, 349.

⁵²⁰ Unwin 1909, 254.

⁵²¹ WÄRE 1988, 65. Rakennusrajojen määrittämisestä ks. myös Jung ARK 1911, 35–36. Rakennusten sijoittelusta, ks. Strengell MHS 1915, 12. WÄREen mainitseman Bournvillen lisäksi oli Strengellin mukaan myös Hampsteadissa rakennuslinjaa rikkomalla saavutettu *miellyttävä rytmi*, ks. Strengell 1911, 10. Sitte korostaa, ettei pelkkä *polveilevuus* riittänyt, jos talot seisovivat yksittäin toisistaan erillään, ks. Sitte (1889) 2001, 91. Polveilevaa asutusrakennetta Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa esim. Laajalahden rannalla, ks. [Kuvaliite] MHS 1915, [137].

viittaa kontrolloituun säännöttömyyteen. Millä eri tavoin monumentaalisuutta tuotiin läsnä olevaksi Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa? Mikä monumentaalisuuden suhde oli kokonaisuuksiin ja yksityiskohtiin?

Tietyn asteinen monotonia – tai ”hyvin harkittu yksitoikkoisuus”, kuten Strengell ilmaisee – saatiin nähdä myös hyväksi.⁵²² Määrätyn alueen julkisivujen keskinäinen harmonia saattoi olla itsessään visuaalisesti niin vakuuttava, että muodosti alueelle laajan monumentaalisen tekijän.⁵²³ Usein rivitalomallisella rakennustavalla pyrittiin kuitenkin muodostamaan ennemminkin seesteistä taustaa yksittäisille monumenteille, jotka pääsisivät sitä vasten oikeuksiinsa. Ajatus rauhallisesta taustasta korostamassa yhden yksittäisen tekijän koristeellisuutta ja täten kokonaisuuden mahtavuutta, esiintyi myös muussa aikalaisajattelussa, kuten sisustustaiteen roolissa. Sigurd Frosterus analysoi vuoden 1910 artikkelissaan *Det dekorativa måleriets förhållande till interiören* sisäseinien värityksen merkitystä muun muassa valonsaannille ja täten asukkaille. Frosteruksen mukaan seinien tuli muodostaa miellyttävä tausta koristeellisillekin esineille, jotka pääsivät täten paremmin oikeuksiinsa.⁵²⁴ Ajatus on nähtävissä sellaisenaan myös julkisivujen ja monumenttien välistä suhdetta kuvattaessa. Kuten on käynyt ilmi, tuli julkisivut asetella niin, että valonsaanti olisi taattu kaikille asukkaille. Toisaalta tuli myös huomioida julkisivujen selkeä asettelu rauhallisen taustan muodostamiseksi. Saarisen näkemyksen mukaan

[k]eskiaikaisten kaupunkien viehäytys perustuu suureksi osaksi siihen, että niissä asuintalot ovat yksinkertaisesti ja vaatimattomasti rakennetut, jotavastoin runsas arkkitehtoninen koristelu on keskitetty visseihin monumentaalisiin rakennuksiin, kuten katedraaleihin ja raatihuoneisiin.⁵²⁵

Asuinrakennusten hillitty arkkitehtuuri korosti paitsi yhtenäisyyttä, oli myös taloudellinen ratkaisu. Rauhallista asuinympäristöä ja taloudellisuutta ajatellen oli järkevää panostaa koristelemaan ainoastaan muutama monumentaalinen rakennus, jotka sitten antaisivat leimansa koko kadulle tai muulle alueelle. Unwinin mukaan tällainen järjestely oli onnistunut erinomaisesti Pariisissa, jossa suorat kadut niitä reunustavine suorine ja rauhallisine julkisivuineen eivät muodostaneet vain taustaa ja kehystä monumentaalirakennuksille, vaan

⁵²² Strengell MHS 1915, 8.

⁵²³ Ks. esim. Strengell 1911, 7.

⁵²⁴ Frosterus 1910, 41–46.

⁵²⁵ Saarinen MHS 1915, 100.

they extended the effect of such building over a far wider area than could otherwise be influenced by them, so that the streets of whole districts seem to acquire dignity from the monument which is seen at the end of them.⁵²⁶

Pariisiin osalta Unwin viittaa katujen päihin asetettuihin terminaalipisteen muodostaviin monumentteihin, jotka näkyivät kaikkialta kadulta katsottaessa ja loivat sille monumentaalisen leiman ja omanlaisensa luonteen.⁵²⁷ Strengellin mielestä Pariisiin monumentaalisuuden tuntu ja kokonaisten kadunvarsien rakentaminen yhtenäiseen tyylin mukaisesti oli peräisin jo barokista. Strengellin mukaan tässä

ilmenee jälleen barokin mieltymys voimakkaihin vastakohtiin, sikäli kuin näin menetellen tahdottiin joko saada neutraalista taustaa levollista seinämää vasten sitä vaikuttavammin esiintyvälle muistomerkillä [- -] tai tällaisella hyvin harkitulla yksitoikkoisuudella saattaa jokin läheinen monumentaalirakennus astumaan enemmän huomioon.⁵²⁸

Kun Unwin näki yksinkertaisen ja yhtenäisen julkisivulinjan muodostavan yksittäisten monumenttien kanssa kerrannaisvaikutuksia leimaten koko aluetta ja nostaa sen merkitystä kokonaisuudessaan, viittasi Strengell puolestaan siihen, kuinka monotonian auttoi nostamaan erillisiä monumentteja esiin. Mielipiteitä ja näkemyksiä on monia, vaikka esimerkit olisivat samoja, kuten JORDANin huomio Pariisiin muuttuvasta rakennuskannasta osoittaa. JORDANin mukaan Haussmannin luomaan yhtenäiseen Pariisiin rakennettiin 1900-luvun alkuvuosikymmeninä runsaasti uusia, erikoisiakin rakennuksia. Nämä rakennukset eivät kuitenkaan muuttaneet Pariisiin haussmannilaista leimaa, sillä ne *upposivat* muiden monumenttien tavoin yhtenäisesti rakennettuun taustaan.⁵²⁹

Keskustelu yhtenäisien julkisivujen ja monumentaalisuuden suhteesta ei rajoittunut pelkästään Pariisiin, vaan se oli esillä 1900-luvun alussa myös esimerkiksi Saksassa ja siellä järjestetyissä kaupunkisuunnitteluun keskittyvissä näyttelyissä. Birger Brunila kuvaa artikkelissaan vuonna 1913 Leipzigissa järjestettyä rakennustaidetta ja -tekniikkaa esittelevää näyttelyä. Katujen päihin asetetut terminaalipisteet olivat Brunilan mukaan tärkeitä ja hän antoikin esimerkin Leipzigin näyttelyn pääkadulta, *Straße des 18. Oktoberilta*, jonka päässä Völkerschlachtdenkmalin muistomerkki

⁵²⁶ Unwin 1909, 254, 259.

⁵²⁷ Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa esim. Sillbölen aukealta etelään päin katsottaessa Göran Boijen -mäki muodostaa monumentaalisen terminaalipisteen Haagan kiertotien päähän tien varren talojen ollessa arkkitehtuuriltaan hillittyjä ja yhtenäisiä, ks. [*Kuvaliite*] MHS 1915, [138].

⁵²⁸ Strengell MHS 1915, 8.

⁵²⁹ JORDAN 2004, 93.

sijaiti.⁵³⁰ Hyvää suunnitelmaa ei kuitenkaan ollut Brunilan mielestä viety täysin loppuun, vaan voimakkaasti aluetta ja katuja dominoiva keskeinen vaikutin puuttui. Vaikka Brunila näkikin Völkerschlachtdenkmalin eräänlaiseksi terminaalipisteeksi, jäi se hänen mielestään taustaelementiksi, eikä noussut varsinaiseksi hallitsevaksi monumentiksi. Yksittäisten rakennusten arkkitehtoninen ilme oli Brunilan mukaan puolestaan onnistunut.

Formerna äro antikiserande med mycket sparsamma detaljer. Den enhetliga grå färgen – som kanske kunnat vara varmare i nyans – bidrager till att binda ihop de särskilda komplexerna och mildrar därigenom det splittrade intryck totalanläggningen giver.⁵³¹

Vaikka rakennukset olivat muodoiltaan ja tyyleiltään erilaisia, muodostui niille Brunilan mukaan yhtenäinen ilme yhtenäisen värinkäytön johdosta. Saman päämäärän saavuttamisessa auttoi varmasti myös kokonaisuudessaan säästeliäs yksityiskohtien käyttö julkisivuissa. Itävaltalainen arkkitehti Otto Wagner (1841–1918) oli todennut jo vuonna 1895 ilmestyneessä teoksessaan *Moderne Architektur*, kuinka moderni silmä oli menettänyt kyvyn tajuta asioita pienessä mittakaavassa ja tottunut täten yksitoikkoisiin ja yhtenäisiin linjoihin. Vuonna 1914 otetusta teoksen uusintapainoksesta mahdollisesti inspiroituneena saksalainen arkkitehti Peter Behrens (1868–1940) kirjoitti Deutsche Werkbundin vuosikirjaan artikkelin liittyen muuttuneeseen ja muuttuvaan havainnointikykyyn. Koska liikenne oli 1910-luvulle tultaessa muuttunut nopeaksi, ei Behrensin mukaan ehditty enää havaita rakennusten yksityiskohtia. Katuja reunustavien rakennusten arkkitehtuurin tulikin olla mahdollisimman yhtenäistä luoden rauhallista taustaa nopealle liikenteelle.⁵³² Esifunktionalistisena toimena yksityiskohtia karsittiin myös toisessa uuden monumentaalisuuden mallimaassa eli Yhdysvalloissa. James Pattisonin kommentti Chicagon uudistamissuunnitelman siltojen koristelusta kuvaa tilannetta myös laaja-alaisemmin.

By artistic bridges it is not necessary to understand highly decorated forms. Carvings and statuary may certainly be used, if we like, but a perfectly plain bridge, if artistic proportion, and charming in line, may be seriously artistic.⁵³³

⁵³⁰ Brunila 1913, 100. Hahmotelma muistomerkin siluetista ja sen asemasta terminaalipisteenä, ks. Brunila 1913, 99.

⁵³¹ Brunila 1913, 100.

⁵³² STANDERTSKJÖLD 1988, 83. Rautatiematkustamisen seurauksena kasvanut matkustusnopeus muutti ihmisen suhdetta ympäröivään tilaan 1800-luvulla, ks. erit. SCHIVELBUSCH 1996, 38, 50–52, 55–59, 64; silmien rasittumisesta ja mahdottomuudesta havaita yksityiskohtia, ks. erit. SCHIVELBUSCH 1996, 53, 60.

⁵³³ Pattison 1913, 653.

Pattison korosti, että rakenteiden muodot itsessään saattoivat olla kauniita, eikä aina tarvinnut turvautua runsaisiin koristeisiin. Klassismiin ja Suomessa erityisesti kansallisromanttiseen arkkitehtuuriin olennaisena osana kuulunut runsas ornamenttiikka ja koristelu alkoivat väistyä uuden, yksinkertaisemman monumentaalisuuden alta.⁵³⁴ SUNDMAN näkee erityisesti Berliinin ja wagnerilaisen Wienin inspiroineen Bertel Jungia ja Birger Brunilaa näiden monumentaalisuuspyrkimyksissään.⁵³⁵ Saarisen kohdalla TUOMI puolestaan toteaa uuden monumentaalisuuden olleen omaksuttu laajemmin saksalaiselta alueelta. TUOMI esittää Saarisen suunnittelijatyössä tapahtuneen siirtymän kansallisromanttisesta muotokielestä pelkistetympään monumentaalisuuteen tapahtuneen Helsingin rautatieaseman suunnittelun myötä. Erityinen merkitys oli siihen liittyvällä Eliel ja Loja Saarisen vuonna 1904 muun muassa Saksaan suuntautuneella asemarakennusten arkkitehtuuria tutkivalla matkalla. Kysymyksessä ei varmastikaan ollut yhden matkan aikaansaama murrosmainen muutos suunnittelussa, sillä kuten TUOMI huomauttaa, oli Saarisilla jatkuvat yhteydet Saksaan – olihan Loja Saarinen sukujuuriltaan saksalainen.⁵³⁶ Selvien murrosten ja suorien vaikutussuhteiden selvittäminen on monessa tapauksessa mahdotonta, mutta myös turhaa, kuten esimerkiksi STANDERTSKJÖLDin ja SUNDMANin mielipiteiden ristiriita osoittaa. Kun SUNDMAN korostaa Berliinin ja Wienin merkitystä Jungin monumentaalisuudentajun synnylle ja kehittymiselle, näkee STANDERTSKJÖLD puolestaan yhdysvaltalaisen kaupunkisuunnittelun merkityksellisenä.⁵³⁷ On tärkeää muistaa tiedonkulun ylijärjestyminen. 1900-luvun alussa tiedonkulku oli lisäksi jo nopeaa – yhdistykset ja yksityiset henkilöt saattoivat tilata ulkomaalaisia sanoma- ja aikakauslehtiä toiselta puolen maailmaa, kansainvälisiä kongresseja ja näyttelyitä järjestettiin ja sähkösanomat kulkivat nopeasti jopa mantereiden välillä.⁵³⁸

Vaikka maailma kansainvälistyi ja verkostoitui yhä nopeammin, ei se tarkoittanut kansallisaatteen poistumista, päinvastoin.⁵³⁹ Kansallisromanttinen arkkitehtuuri nähdään kansallisaatetta ja valtion omia saavutuksia korostavana arkkitehtuurin tyyli- ja suunta-ajatuksena. Suomea ja *suomalaista* arkkitehtuuri- ja taidekenttää ajateltaessa esimerkkinä käytetään – ja käytettiin jo 1900-luvun alkupuolella – usein Jean Sibeliusia

⁵³⁴ MILLER LANE viittaa arkkitehtien palanneen Pohjoismaissa vähitellen 1910-luvun lopun lähestyessä maidensa uusklassisiin traditioihin. Tälle ”pohjoismaiselle klassisismille” oli ominaista yksinkertaiset, geometriset muodot, ks. MILLER LANE 2000, 281.

⁵³⁵ SUNDMAN 1991, 76.

⁵³⁶ TUOMI 2007, 64.

⁵³⁷ STANDERTSKJÖLD 1988, 79; SUNDMAN 1991, 76.

⁵³⁸ Pysyvä lennätinkaapeliyhteys Atlantin poikki jo vuonna 1866, ks. lennätin merkityksestä tiedonkululle esim. MCNEILL & MCNEILL 2006, 319–322.

⁵³⁹ Ks. MCNEILL & MCNEILL 2006, 335–338.

(1865–1957), Akseli Gallen-Kallelaa (1865–1931) ja Pariisin vuoden 1900 maailmannäyttelyn Suomen paviljonkia. Arkkitehtuurin tuli olla suomalaista, minkä vuoksi ideoita haettiin Kalevalasta ja perinteisestä karjalaisesta rakennustaiteesta.⁵⁴⁰ Vaikka kansallisromantiikalle ominaisia ornamentteja ja muita koristeista alettiinkin 1900-luvun edetessä kritisoida vanhahtavana arkkitehtuurityylinä ja pyrittiin yhä pelkistetympään ja monumentaalisempaan muotoon, ei kansallisaate ollut kadonnut. Tyyli muuttui ja ulkomaisia kaupunkisuunnittelun ja arkkitehtuurin uutuuksia ja oivalluksia ihailtiin aiempaa avoimemmin, mutta samalla niitä pyrittiin soveltamaan paikallisiin oloihin sopiviksi.⁵⁴¹ Kansallista mahtavuutta ilmaistiin yhä arkkitehtuurin kautta – ornamentit olivat muuttuneet pelkistetyimmiksi, mutta yhä vaikuttavammiksi monumenteiksi ja monumentaalirakennuksiksi.⁵⁴² Täytyy myös huomioda, että vaikka kansallisromantiikka nähtiin arkkitehtien keskuudessa vanhentuneena arkkitehtuurimuotona, oli se yhä ajankohtainen useimmille kaupunkilaisille – esimerkiksi kansallisromantiikan kultakaudella suunniteltu Kansallismuseo avattiin yleisölle vasta vuonna 1916.

Kun Euroopassa jo luovuttiin kansallisromantiikasta ja alettiin katsoa kohti tulevaa, oli klassismilla vielä merkittävä rooli yhdysvaltalaisessa kaupunkisuunnittelussa ja arkkitehtuurissa.⁵⁴³ Siihen sisältyi myös vahvasti ajatus patriotismin esittämisestä arkkitehtuurin kautta. Monumentaaliaukoiden patriottinen voima tulee selvästi esiin Pattisonin kuvauksessa Chicagoon suunnitellun keskusaukion merkityksestä:

To cultivate patriotism, the love of the city because it is ours, there must be something impressive about the arrangement of its parts; to have some imposing spots awakens pride in all men. Therefore, it is the consensus of opinion, of all architects and students of the subject, that every city should

⁵⁴⁰ Ks. esim. Strengell 1903, 634–646.

⁵⁴¹ Kansallisromantiikka arkkitehtuurin pääsuuntana oli MILLER LANEN mukaan vallalla Saksassa ja Pohjoismaissa 1890–1920-luvuilla. Ko. maiden arkkitehdit käyttivät esihistoriallisia ja keskiaikaisia esimerkkejä, joiden pohjalta he loivat uutta ja uudelle yleisölle mielekästä rakennettua ympäristöä. Kansallisromanttisen kauden jälkeen nousi moderni, kansainvälisempään tyyliin perustuva arkkitehtuurin kausi – Pohjoismaissa nimellä funktionalismi, Saksassa uusi arkkitehtuuri. Funktionalismin johtohahmot olivat MILLER LANEN mukaan samat kuin kansallisromanttisen kauden oppilaat – Suomessa mm. Saarinen, Lindgren ja Sonck, ks. MILLER LANE 2000, 1–2; ulkomaalaisten innovaatioiden omaksumisesta ja soveltamisesta, ks. Saarinen MHS 1915, 90–91; Strengell 1903, 647, 650.

⁵⁴² LAINEEN mukaan monumentaalirakennuksista oli tullut jo Napoleonin sotien – ja muuttuneen poliittisen tilanteen – myötä merkittävä osa kansallisvaltioiden rakentamista ja valtioiden keskinäistä kilpailua, ks. LAINE 2011, 102.

⁵⁴³ WILSON 1983, 69, 72. Esim. City Beautiful -liikkeen vahva yhteys klassismiin, ks. BLUESTONE 1988, 245. Chicagon v. 1893 maailmannäyttelyn yhteydessä kritisoitiin Yhdysvaltojen näyttäytyvän Italian renessanssin jatkumona. Klassisen arkkitehtuurin käyttämistä maailmannäyttelyssä perusteltiin sillä, ettei Yhdysvalloilla ollut omaa tyyliperinnettä, mutta eurooppalaista menneisyyttä kohtaan haluttiin näyttää arvostusta, WILSON 1983, 69, 81. SYRJÄMAAN mukaan mantereen näennäistä nuoruutta paikattiin hakemalla uskottavuutta antiikista ja renessanssista. Antiikkiin pohjautuva klassinen tyyli nähtiin läntisen sivistyksen symbolina, SYRJÄMAA 2007, 50, 52.

have a "Civic Centre," a public plaza around which imposing public buildings may be arranged, a capitol building of imposing appearance which people may see and become proud of.⁵⁴⁴

Pattison korostaa, kuinka kaikilla kaupungeilla tuli olla monumentaalisten julkisten rakennusten ympäröimä aukio, josta kaupunkilaiset saattoivat olla ylpeitä ja saada voimaa sen vaikuttavuudesta.⁵⁴⁵ Chicagosta ja patriotismista puhuttaessa tulee huomioida kaupungin maine. Birger Brunilan mukaan chicagolaisten paikallispatiotismi oli maailmankuulua. Hän antaa esimerkin chicagolaisesta, joka kuolemansa jälkeen heräsi helvetistä huudahtaen ”Märkvärdigt, så det mångomtalade paradiset påminner om mitt kära gamla Chicago”. Brunila korostaa chicagolaisten olleen erittäin sopeutumiskykyisiä, mutta myös pöyhkeileviä.⁵⁴⁶ Tähän sopii myös sanavalinnat, joita MIKKOLA käyttää rinnastaessaan *pateettisen* Civic Centerin Munkkiniemeen suunniteltuun Keskusvuoreen.⁵⁴⁷ Rinnastuksia tehtäessä on erityisen tärkeää huomioida, että toisin kuin Chicagon suunnitelmaa, Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmaa ei argumentoitu nationalismiin keinoin, vaan kansainvälisten esimerkkien avulla. MIKKOLA vaikuttaakin huomioineen rinnastuksissaan lähinnä kaupunkien fyysisen samankaltaisuuden.

Pelkkää asemakaavakarttaa tuijottaessa samankaltaisuus näyttääkin ilmeiseltä: aukiolle ja sen päädyssä sijaitsevalle monumentaaliseksi rakennukseksi johtaa suora pitkä katu, monumenttirakennuksen eteen jäävä aukio on pitkänomainen ja vasta aukion takalaita kaareva siitä lähtevine säteittäisine teineen.⁵⁴⁸ Huomioitaessa Munkkiniemi-Haagasta tehty pienoismalli ja siitä otetut kuvat, alkaa eroavaisuuksia nähdä helpommin. Vaikka aukioiden pääelementit – Civic Centerin kupolein koristeltu kaupungintalo ja Keskusvuoren monumentaalirakennus – muistuttavatkin taivasta kohti kurkottavilla muodoillaan toisiaan ja molempien eteen jäävää suorakaiteen muotoista aukiota reunustaa niiden pitkiltä sivuilta julkiset rakennukset, on tunnelma aukioilla huomattavan erilainen. Keskusvuori on mittakaavaltaan pienempi, mutta ennen kaikkea selkeästi suljettumpi luonteeltaan. Keskusvuoren taakse säteittäisesti linjatuilta asuntokaduilta ei ole pääsyä aukiolle toisin kuin liikenneväylien merkitystä korostavalla Civic Centerillä. Suljettua tuntua Keskusvuorella luovat myös aukion eteen asetetut

⁵⁴⁴ Pattison 1913, 645.

⁵⁴⁵ Pattison 1913, 645.

⁵⁴⁶ Brunila 1912, 151.

⁵⁴⁷ MIKKOLA 1984a, 65.

⁵⁴⁸ Ks. liite 1; *View looking West of the proposed Civic Center plaza and buildings showing it as the center of the system of arteries of circulation and of the surrounding country – from painting by Jules Guerin*, Pattison 1913, 655.

umpikorttelimallin mukaan järjestetyt rakennukset. Civic Centerillä aukio jatkuu suoraan leveänä katuna, kun taas Keskusvuorella rakennuskorttelit muodostavat selvän esteen ennen Laajavuorentien alkamista.⁵⁴⁹

Olennaista suljetun tilan tunnulle on myös se, että Keskusvuoren monumentaalirakennus peittää leveydellään näkymän aukion taakse ulottaen päätynsä edessään olevien julkisten rakennusten taa. Civic Centeriä ei puolestaan voisi hyvällä tahdollakaan kutsua suljetuksi aukioksi, sillä vaikka kaupungintalo on suunniteltu sijaitseväksi aukion takalaidassa, on se silti keskellä tietä, joka jatkuu suuntaansa muuttamatta ja kaupungintalosta välittämättä. Sulkeutuneisuuden tuntu ja rakennusten monumentaalisuus liittyvät myös rakennusten mittakaavallisiin eroihin. Vaikka Chicagon Civic Centerin kaupungintalo on absoluuttiselta kooltaan Munkkiniemen Keskusvuoren monumentaalirakennusta huomattavasti suurempi, vaikuttaa se suhteellisesti huomattavasti pienemmältä.⁵⁵⁰

Camillo Sitte selittää mittakaavan huomioimisen merkitystä aukioita suunniteltaessa: liian pieni aukio ei päästä monumentaalirakennuksia täysiin oikeuksiinsa, kun taas valtavilla aukioilla suurimmatkin rakennukset vaikuttavat kutistuvan tavallisen kokoisiksi.⁵⁵¹ Aukioiden koon suhteuttaminen sitä vallitsevan monumentaalirakennuksen kokoon oli siis olennaista paitsi suljetun tilan tunnun luomiselle, myös sille, millaisen vaikutuksen aukio ja monumentaalirakennus saivat aikaan. Tarpeeksi pieni ja intiimi aukio sai pienehkönkin monumentaalirakennuksen näyttämään suurelta ja merkittävältä. Jotta monumentaalirakennus nousi esiin aukion muiden rakennusten joukosta, oli aukioilla noudatettava samaa logiikkaa kuin katujen varsilla: yhtenäisesti rakennetut julkisivut loivat seesteistä ympäristöä ja mahdollistivat yksittäisen rakennuksen esiin nousemisen.⁵⁵² Saarinen antaa kuvitetun esimerkin

⁵⁴⁹ Ks. *Munkkiniemen Keskusvuori. Ryhmä julkisia rakennuksia. Valokuva mallista*, MHS 1915, 111; *View looking West of the proposed Civic Center plaza and buildings showing it as the center of the system of arteries of circulation and of the surrounding country – from painting by Jules Guerin*, Pattison 1913, 655. Mitä säteittäisiin aukiolta lähteviin katuihin tulee, muistuttaa Munkkiniemen Keskusaukea huomattavasti Keskusvuorta enemmän Civic Centeriä. Keskusaukea on kuitenkin malliltaan huomattavan erilainen (kaareva suorakaiteen sijaan), vaikkakin avoimelta tilaltaan laajempi Civic Centerin tapaan. Vaikka Keskusaukea on avoimen tilan osalta laaja, on tuntu silti selvästi suljettu. Suljettua tuntua korostaa yhtenäisen rakennuslinjan lisäksi pylväistä ja kaarista koottu käytävä, joka sulkee näkymää Keskusaukean ja Keskusistutusten välillä, ks. *Munkkiniemi. Keskus-aukea ja Keskus-istutukset. Valokuva mallista, [Kuvaliite]* MHS 1915, [135] ja liite 1.

⁵⁵⁰ Ks. *Munkkiniemen Keskusvuori. Ryhmä julkisia rakennuksia. Valokuva mallista*, MHS 1915, 111; *The Proposed Civic Center, Chicago Showing the Group of Surrounding Buildings Crowned by the Central Dome*, Pattison 1913, 644.

⁵⁵¹ Sitte (1889) 2001, 49–51. Ks. myös Sitte (1889) 2001, 52–54; Unwin 1909, 207–208.

⁵⁵² Saarinen MHS 1915, 100.

Nancyn *Place de la Carrière* -asuntoaukiosta, jonka kokee onnistuneeksi esimerkiksi hyvin järjestetystä aukiosta:

Yksinkertaiset, koristelemattomat asuintalot vastakohtaisuudellaan kohottavat perällä olevan palatsin juhlallista ryhdikkyyttä samoin kuin kirkonkin ylvästä gotiikkaa. Terveen arkkitehtonisen ekonomian näyte.⁵⁵³

Aukioita suunniteltaessa oli siis tarpeen huomioida paitsi rakennusten ja aukean tilan mittasuhteelliset erot, myös rakennusten välinen vastakohtaisuus. Samoin kuin pienet aukiot kasvattivat rakennusten merkitystä, korostivat yhtenäisesti rakennetut ja vähäkoristeiset rakennukset monumentaalirakennuksen vaikutusta. Yhtenäisyyteen ei pyritty pelkästään julkisivujen samankaltaisella käsittelyllä, vaan rakennusten ryhmittely oli tärkeää rivitalojärjestelmän mukaan rakennettujen kadunvarsien lisäksi myös aukioilla. Toisin kuin Civic Center kaupungintaloiheen, noudatti Munkkiniemen Keskusvuori rakennusten ryhmittelyllään selvästi sitteläistä ajatusmaailmaa:

Näin avoimesti sijoitettu rakennus pysyy ikuisesti kakkuna konditorian esittelylautasella. Elämäntäyteinen orgaaninen kasvaminen ympäristön myötä estyy alun alkaen; samoin onnistunut perspektiivivaikutelman korostuminen, jota varten tarvitaan takatila, teatterin näyttämön tapaan muodostettu aukio, jonka taustalle tulisi sijoittaa katsottavaksi tarkoitettu julkisivu.⁵⁵⁴

Sitten ajatuksiin on helppo yhdistää esimerkkitapauksemme: Civic Centerin kaupungintalo on asetettu suunnitelmassa yksittäiseksi saarekkeeksi aukion takalaitaan, kun taas Keskusvuoren monumentaalirakennus on selvästi fyysisesti yhteydessä aukion muihin rakennuksiin.⁵⁵⁵ Lukuun ottamatta tähtitoreja, oli kaikki Munkkiniemi-Haagan monumentit ja monumentaalirakennukset suunniteltu sijoitettavaksi Sitten ohjeita mukaillen aukion takalaitaan kiinteäksi osaksi muuta aukiorakennetta. MIKKOLAN mukaan klassistiseen ajattelutapaan – joka tulee selkeästi näkyviin esimerkiksi Pariisissa ja Chicagossa – kuului julkisten rakennusten sijoittaminen itsenäisinä elementteinä kaupunkikuvaan. Ajatus oli selvästi ristiriidassa Saarisen kaupunkikuvallisen ajattelutavan kanssa. MIKKOLA siteeraa Strengelliä, jonka mukaan Saarinen näki monumentaalirakennukset mieluummin suurempien ja todellisten rakennustaiteellisten sommitelmien eli arkkitehtuuriaukioiden osina kuin yksittäisinä

⁵⁵³ Saarinen MHS 1915, 102.

⁵⁵⁴ Sitte (1889) 2001, 36.

⁵⁵⁵ *Munkkiniemen Keskusvuori. Ryhmä julkisia rakennuksia. Valokuva mallista*, MHS 1915, 111; *View looking West of the proposed Civic Center plaza and buildings showing it as the center of the system of arteries of circulation and of the surrounding country – from painting by Jules Guerin*, Pattison 1913, 655.

elementteinä.⁵⁵⁶ Myös Unwin ja Sitte korostivat sitä, kuinka rakennusten ryhmittelyllä suhteessa avoimeen tilaan on suuri merkitys järkevän tilantunnon, aukoiden vaikuttavuuden ja kauneuden saavuttamiselle. Kuten Sitte ilmaisi, kuuluivat rakennusten ja monumenttien esteettisyys yhteen niiden oikean sijoittelun kanssa. Yhtenäisesti toisiinsa istuvista elementeistä muodostui kokonaisvaikutus, jonka taiteellinen arvo ylitti kunkin yksittäisen osan merkityksen.⁵⁵⁷

Rakennusten ryhmittely aukeiden paikkojen ympärille oli Strengellin kaupunkisuunnittelun historiaa kuvaavan osuuden mukaan vanhaa perua. Kreikkalaisten agorien monumentaalisuus oli seurausta ryhmämuodostelmista eli rakennusten ryhmittelystä tiiviisti aukoiden ympärille. Strengellin mukaan tämänkaltainen järjestely pysyi vallalla 1800-luvun lopulle saakka, ja esimerkiksi barokkia leimasi ”kaikkien rakennusten pakonomainen järjestäminen aukean paikan ympärille”.⁵⁵⁸ Verrattuna esimerkiksi Saarisen ja Unwinin esittämään ajatukseen siitä, että yhtenäiset ja rauhalliset julkisivut antaisivat yksittäisten monumentaalirakennusten loistaa, on hieman paradoksaalista, että samaan aikaan oli esillä ajatus monumentaalirakennusten keskittämisestä saman aukion ympärille, kuten Strengell esittää:

[Ryhmittelyyn perustuva monumentaalisuus] vaatii rakennusalan voimakohtien (monumentaalirakennusten) kokoamista ryhmittäin määrätyle alalle, sensijaan että ne tasaisesti siroteltaisiin yli kaupungin.⁵⁵⁹

Myös Unwin huomioi, kuinka – yhtenäisistä ja seesteisistä julkisivuista huolimatta – oli tärkeää ryhmitellä myös julkiset, usein täten monumentaalisetkin rakennukset aukoiden ympärille, eikä ripotella niitä pitkin kaupunkia. Unwin perustelee ryhmittelyä sillä, että kaupungeilla tuli olla keskeisiä paikkoja ja määriteltyjä, eriarvoisia keskuksia. Merkittävimmät julkiset rakennukset reunustaisivat pääaukiota, jonka lisäksi olisi erilaisia alisteisia aukioita, kuten koulukeskittymiä.⁵⁶⁰ Munkkiniemi-Haagan pienoismallista otettujen aukiokuvien tekstityksissä on yksittäisiä mainintoja aukioita ympäröivistä rakennuksista, jotka kuvaavat keskittymien luonnetta. Keskusaukeaa ”ympäröi ryhmä julkisia rakennuksia (kirjastoja, museoita, kunnallisia rakennuksia ja virastoja)”, kun taas Keskusvuoren kohdalla puhutaan yleisemmin vain julkisista rakennuksista. Eräänlainen koulukeskittymä vaikuttaa puolestaan olleen Länsi-

⁵⁵⁶ MIKKOLA 1984a, 62. MIKKOLA viittaa Strengellin artikkeliin, jossa tämä selosti Saarisen tekemää Chicagon ranta-alueiden suunnitelmaa 1920-luvulta, ks. Strengell, Gustaf: *Eliel Saarisen ehdotus Lake Front -alueen uudelleen järjestelyksi Chicagossa*, julkaisussa *Arkitekten* 1924, 15–28, 31–41.

⁵⁵⁷ Sitte (1889) 2001, 69, 82–83; Unwin 1909, 164, 293.

⁵⁵⁸ Strengell MHS 1915, 3–4, 8.

⁵⁵⁹ Strengell MHS 1915, 4.

⁵⁶⁰ Unwin 1909, 176.

istutusten päädyssä.⁵⁶¹ Julkisten rakennusten ryhmittely aukoiden ympärille ei ollut uutta Suomessa. Strengell korostaa, kuinka Ehrenströmin ja Engelin työn seurauksena Helsinki oli ”muuttunut kaupungiksi, jossa oli palatsimaisia rakennuksia leveiden, suorien katujen ja valtaviin, säännöllisesti muodostettujen torien varsilla”.⁵⁶² Aukoiden tyyli ja mittakaava poikkesivat kuitenkin huomattavasti Munkkiniemi-Haagan suljetuista aukioista, vaikka tietynasteinen ajatus mahtipontisuudesta olikin molemmissa läsnä. Unwin korosti rakennusten ryhmittelyä paitsi eri tarkoituksiin suunniteltujen keskittymien vuoksi, myös esteettisten näkökulmien huomioimiseksi. Koska julkiset monumentaalirakennukset olivat vaikeasti nähtävillä tavallisilta kaduilta, oli kokonaisvaikutus puutteellinen, toisin kuin jos rakennukset olisi ryhmitelty keskusaukoiden ympärille.⁵⁶³ Toisaalta pelkkä monumentaalisten rakennusten sijoittaminen aukion ympärille ei riittänyt, kuten MARCUS osoittaa. Olivatpa aukion rakennukset millaisia tahansa, tuli niiden muodostaa yhtenäinen rakennusryhmä yhtenäisellä rakennuslinjalla ja jaetuilla reunoillaan.⁵⁶⁴ Monumentaalisuutta voitiinkin luoda eri tavoin – sekä yhtenäisyyden mahdollistamalla yhden rakennuksen esiinnousulla että monumentaalirakennusryhmän muodostamalla kerrannaisvaikutuksella.

Monumentaalisuuden luomiseen kerrannaisvaikutukset huomioiden liittyy olennaisesti myös maastonmuotojen hyväksikäyttö suunnittelussa ja rakennusten massoitelussa eli niiden ulkomuodon kolmiulotteisessa sommittelussa. Monet aikalaisarkkitehdit Bertel Jung etunokassaan korostivat paitsi Eliel Saarisen monumentaalista tajuua, myös esteettisesti onnistunutta ja vaikuttavaa massoitelua Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa.⁵⁶⁵ Kaupungin korkeimpien kohtien korostamisella oli Strengellin mukaan pitkä historiansa. Unwin kuvaa, kuinka jo kreikkalaiset olivat valmiita luopumaan tiukasta säännönmukaisuudesta korostaakseen kukkuloille rakennettavien temppelien ja muiden rakennusten suuruutta ja valtaa.⁵⁶⁶ Strengell nostaa lisäksi barokin esikuvalliseksi modernille kaupunkisuunnittelulle ja korostaa, kuinka barokin puutarhataide – erityisesti Versailles – merkitsi ”renessanssin kaksisuuntaisen,

⁵⁶¹ Ugglan MHS 1915, 107; Stenius MHS 1915, 111–112.

⁵⁶² Strengell MHS 1915, 28.

⁵⁶³ Unwin 1909, 176, 293.

⁵⁶⁴ MARCUS 1999, 95. MARCUS viittaa lähinnä asuntoarkkitehtuuriin, mutta yhtenäisyyden perusvaatimukset olivat samat myös monumentaaliaukoiden kohdalla.

⁵⁶⁵ Jung korosti, kuinka Saarilla oli taito tehdä monumentaalista ja kuinka maastonmuodot oli huomioitu esteettisesti katsoen hienosti Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa. Jung kuitenkin kritisoi, ettei esimerkiksi sadevesikaivojen ja katulinjauksien suhdetta ollut pohdittu tarpeeksi maastonmuotojen kannalta, ks. Jung 1915, 89.

⁵⁶⁶ Unwin 1909, 28; Strengell MHS 1915, 4. Esimerkkeinä Ateenan Akropolis ja muut kreikkalaiset linnakukkulat.

tasapinnalla pysyttelevän taiteen rikastuttamista kolmannella mittasuunnalla: korkeudella”.⁵⁶⁷ Korkeuskäsitykset alkoivat siirtyä katedraalien ja muiden mahtipontisten monumentaalirakennelmien lisäksi myös asuinrakentamiseen.⁵⁶⁸ Esimerkiksi Pariisiin kohosi 1820–1840-luvuilla tyypillisesti 6–8-kerroksisia asuinrakennuksia. Korkeiden ja koristeellistenkin kerrostalojen ryhmittymät muodostivat kaupunkikuvaan merkittävää monumentaalista vaikutusta.⁵⁶⁹ Vaikka Saarinen oli moneen otteeseen korostanut rakennusten maksimikorkeuksien määrittämistä, tuli korkeusrajoitusten hänen mielestään olla paikoin joustavia, jos se oli monumentaalisuuden kannalta merkityksellistä, eikä aiheuttaisi haittaa käytännöllisyydelle.⁵⁷⁰

Korkeat talot ovat kuitenkin kaupunginrakentajan parhaimpia välikappaleita maaperän muovailussa, ja vaikka hänen onkin mahdollista ryhmittämällä rakennukset vaihtelevasti pihojen, puistikkojen ja torien ympärille aikaansaada tasapinnassa kauniita kaupunkikuvia, tulee hänellä sitä paitsi olla tilaisuutta rakennusten korkeuden vaihtelulla elävöittää kaupungin-siluettia.⁵⁷¹

Pelkkä rakennusten yhtenäinen korkeus – Pariisin tapaan – ei siis ollut riittävä tavoite, vaan Saarinen korosti rakennusten korkeuden merkitystä vaihtelevan ja mielenkiintoisen kaupunkisiluetin luomiselle. Suomen valtiollista rakentamista – Venäjän vaikutuksen seurauksena – oli 1800-luvulla hallinnut uusklassinen horisontaalisuus ja säännöllisyys.⁵⁷² Kansallisromantiikkaan olennaisesti kuuluvien tornielementtien myötä vertikaalisuus alkoi korostua myös suomalaisessa kaupunkirakentamisessa ja katseet kohdistuivat kaupungin siluettiin.⁵⁷³ Kaupunkisiluetti oli jo 1890-luvulla vakiintunut visuaalinen kategoria, joka oli vahvasti symbolisesti

⁵⁶⁷ Strengell MHS 1915, 8.

⁵⁶⁸ LAINEEN mukaan tornit olivat pitkään olleet osa kirkollista arkkitehtuuria, mutta Saksassa torneja alettiin rakentaa 1800-luvun keskiaikainnostuksen seurauksena myös yksityisiin rakennuksiin, ks. LAINE 2011, 103.

⁵⁶⁹ MARCUS 1999, 19, 28. On kuitenkin huomioitava, että esimerkiksi juuri Pariisissa, klassismin kehdossa, korkeatkin rakennukset olivat massoitteeltaan vahvasti horisontaalisia, eikä yksittäisiä, korkeita elementtejä täten esiintynyt. Kuten LAINE huomauttaa, eivät vertikaalisesti suuntautuneet rakennukset kuuluneet antiikin arkkitehtuuriin ja siihen pohjautuvaan klassismiin, ks. LAINE 2011, 101.

⁵⁷⁰ Saarinen MHS 1915, 89.

⁵⁷¹ Saarinen MHS 1915, 89. Saarinen totesikin myöhemmin 1920-luvulla (see: Johns, Orrick: *Finnish Architect Prescribes for US*, in *New York Times Magazine*, 17.5.1925), kuinka ”tarvitsemme uuden termin kuvaamaan asemakaavoitusta. Tiukasti ottaen on asemakaava kaksiulotteinen, mutta arkkitehtuuri kolmiulotteista. Ehkäpä kaupunkirakentaminen olisi parempi termi”, ks. MIKKOLA 1984a, 103.

⁵⁷² LAINE 2011, 101–102.

⁵⁷³ LAINE 2011, 106–108. LAINE tiivistää tornien yleistyneen suomalaisessa rakentamisessa 1900-luvun taitteessa, mutta ilmiön jääneen kuitenkin melko lyhytikäiseksi. Vaiheen ajalliseen lyhyteen vaikutti kansallisromanttisen tyyli suunnan muuttuminen epämuodikkaaksi ja vanhahtavaksi, ks. LAINE 2011, 116.

latautunut ja sisälsi ajatuksen visuaalisesta järjestyksestä ja hierarkiasta. Siluetista oli tullut tapa demonstroida valtaa ja esittää sitä kaupunkikuvallisesti.⁵⁷⁴

Valtaa, voimaa ja mahtavuutta voitiin korostaa kaupunkisiluettissa lisäämällä poikkeuksellisen vahvaa vertikaalisuutta muuten horisontaaliseen massaan. LAINEen mukaan esimerkiksi korkealle kohoavat kirkon tornit kertoivat kirkollisten instituutioiden vallasta.⁵⁷⁵ CHRIST-JANER kuvaa vertikaalisen liikkeen ja horisontaalisen massan balansoimisen askarruttaneen Eliel Saarista. Saarinen käytti suunnittelutöissään runsaasti vertikaalisuutta niin vapaina elementteinä kuin horisontaaliseen massaan sidottuina.⁵⁷⁶ Vertikaalisuus oli vahvasti läsnä myös Munkkiniemi-Haagassa, johon oli SUNDMANin mukaan suunniteltu neljäkymmentä monumentaalista tornia kaupunkimaisen siluetin luomiseksi.⁵⁷⁷ Saarinen ei kuitenkaan pyrkinyt monumentaalisuuteen pelkästään rakennusten vertikaalisuutta korostamalla, vaan maastonmuotojen tarkalla hyödyntämisellä.⁵⁷⁸ Kun Unwin oli sitä mieltä, että arkkitehdin tuli pyrkiä vähentämään kattolinjan rikkonaisuutta ryhmittelemällä rinnerakentamisessa matalimmat rakennukset korkeimmalle kohdalle ja vastaavasti korkeimmat rakennukset matalimmalle kohdalle, toimi Saarinen juuri päinvastoin.⁵⁷⁹ Saarinen pyrki korostamaan kaupunkien korkeimpia kohtia ja niiden muotoja suurilla rakennusmassoilla ikään kuin muodostaakseen niille todellisen kruunun, joka näkyisi pitkien matkojen päähän.⁵⁸⁰ Toteutuessaan Saarisen suunnitelmat Budapestin linnavuoresta ja Suomen uudesta eduskuntatalosta olisivat muodostaneet kaupunkien siluetteihin voimakkaat valtaelementit.⁵⁸¹

⁵⁷⁴ LAINE 2011, 47–48. LAINE korostaa kaupunkisiluettiin sisältyvää vallan monikerroksista ilmenemistä liittyen näkymiseen, katsomiseen ja julkisen tilan representaatioon. LAINE esittelee myös Sharon L. Hirschin ajatuksen, jonka mukaan siluettiin kohdentava katse oli vastaisku kaoottisille moderneille kaupungeille: meluton, hajuton, etäinen ja kontrolloitu tapa katsoa kaupunkia, ks. LAINE 2011, 47–48.

⁵⁷⁵ LAINE 2011, 100–101.

⁵⁷⁶ CHRIST-JANER (1948) 1951, 69–70.

⁵⁷⁷ SUNDMAN 1991, 78. Saarinen ei ollut ainoa Munkkiniemi-Haagan suunnittelijoista, joka huomioi siluettien merkityksen, vaan esimerkiksi Strengelliltä ilmestyi 1920-luvun puolella merkittäviä kirjoituksia kaupunkisiluettiin liittyen, ks. esim. Strengell, Gustaf: *Staden som konstvärk. En inblick i historisk stadsbyggnadskonst*, Albert Bonniers Förlag, Stockholm 1922. Teos on omistettu Eliel Saariselle. Tutkimusta Strengellin 1920-luvulla julkaistuista teoksista, ks. SARJE 2008, 106–110.

⁵⁷⁸ HAUSEN 1984b, 114; SUNDMAN 1991, 78.

⁵⁷⁹ Unwin 1909, 368, 371. Silti Frosterus huomauttaa Unwinin korostaneen siluetin huomioimista, pelkkä horisontaalinen suunnittelu ei voinut tuottaa kauneutta, ks. Frosterus 1909, 178.

⁵⁸⁰ Kruunu-termin käytöstä, ks. esim. Stenius MHS 1915, 117. Helsingin seutu on topografisesti melko vaihteleva, mikä mahdollisti pohdinnan maastonmuotojen hyödyntämisestä, ks. esim. Nyström 1906, 5. Saksalainen arkkitehti Bruno Taut (1880–1938) käyttää samaa kruunu-terminologiaa vuonna 1919 julkaistussa *Die Stadtkrone* -teoksessaan. Myös Tautin ajatukseen kuului luoda keskeinen rakennus – kruunu – joka näkyisi pitkälle kaupungin ulkopuolelle. Tautin ajatukset olivat vahvemmin yhteydessä ideaaliin keskiaikaan ja uuden hengellisen keskuksen luomiseen, ks. erit. KÄLLSTRÖM 2000, 179, 183.

⁵⁸¹ Eduskuntatalosta, ks. CHRIST-JANER (1948) 1951, 55; HAUSEN 1984b, 114. Linnavuoresta, ks. MIKKOLA 1984a, 40.

Valtiollisten elementtien ohella maastonmuotoja hyödyntävää monumentaalisuutta käytettiin Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa myös asuinrakennuksia suunniteltaessa. Esimerkiksi muuten matalarakenteiseen Haagan kaupunginosaan oli suunniteltu Haagan-mäelle ”kukkulan kruununa ryhmä korkeita rakennuksia”.⁵⁸² Kruunumaista asetelmaa pyrittiin korostamaan ryhmittelemällä rakennukset umpipihan ympärille heksagonin eli kuusikulmion muotoon – muistuttaen kaavamaista piirustusta kuninkaan kruunusta.⁵⁸³ Vaikka vertikaalisuutta haluttiin korostaa, toimivat asteittain madaltuvat asuinrakennukset ”paikoitellen loivana siirtymäkohtana korkeiden talojen alueilta huvilaseuduille”.⁵⁸⁴ Vaikka Haagan-mäkeä kuvattiinkin kruunuksi, jäi se silti selvästi merenrantaan suunnitellun Laajalahdenlinnan jalkoihin suuruusluokassaan.⁵⁸⁵

Tämä „Linna”, jonka muodostavat yhdenmukaiset, korkeat rakennukset (esimerkiksi 10-kerroksiset), synnyttäisi yhteisvaikutuksessa maiseman kanssa mahtavan siluetin ja esiintyisi hallitsevana massana, näkyen pitkien matkojen päähän joka taholle.⁵⁸⁶

Paitsi että rakennusten tuli soveltua ympäröivään rakennettuun ympäristöön, muodostuivat ne myös osaksi maisemaa joko sulautuen tai muokaten vallinnutta maisemaa. Laajalahdenlinnan tapauksessa oli kyse vahvasti maisemaa muokkaavasta elementistä, kuten Saarisen kuvauksesta käy ilmi. Linnamaisesti umpipihamalliin järjestetyt korkeat rakennukset ja valtava sisäpiha olisivat toteutuessaan muodostaneet maisemaa hallitsevan vaikuttavan massan.⁵⁸⁷ Hallitsevana ja korkeana elementtinä rakennukset saattoivat myös muodostaa näköesteen ja varjostaa ympäristöään. Tätä puolta ei kuitenkaan käsitelty Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa – kenties sen aluetta markkinoivan luonteen vuoksi – mutta ei myöskään aikalaisten suunnitelmaa arvioivissa kirjoituksissa.⁵⁸⁸ LAINEEN tutkimus kuitenkin todistaa näköesteiden ja erityisesti näkymien muutosten olleen keskustelun keskiössä myöhemmin 1920-luvun Helsingissä. Engelin aikainen monumentaalisuus oli muodostunut kaupunkia leimaavaksi maisemaksi ja suunnitelmat näkymien muutoksista aiheuttivat runsaasti vastustusta.⁵⁸⁹ Suljettujen ja avoimien katunäkymien ohella Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa keskityttiin lähinnä siihen, millaiset maisemat ja näköalat kustakin asuinrakennuksen

⁵⁸² Uggla MHS 1915, 117.

⁵⁸³ Ks. *Haagan-mäki. Matalalatoisessa kaupunginosassa on kukkulan kruununa ryhmä korkeita rakennuksia* (vrt. tekstiä siv. 90). Valokuva mallista, MHS 1915, 117.

⁵⁸⁴ Saarinen MHS 1915, 90.

⁵⁸⁵ Ks. *Laajalahdenlinna. Perspektiivikuva, [Kuvaliite]* MHS 1915, [132]; *Munkkiniemi. Huvila-asutus Laajalahden rannalla. Valokuva mallista, [Kuvaliite]* MHS 1915, [137].

⁵⁸⁶ Saarinen MHS 1915, 89–90.

⁵⁸⁷ Saarinen MHS 1915, 90.

⁵⁸⁸ Varjostus kuitenkin esillä muissa aikalaisteksteissä, kuten Wileniuksen poleemisessa esityksessä, ks. Wilenius 1912, 125, sekä esim. Hampstead-yhtiön perustamisjulistuksessa, ks. Brunius (1911) 1917, 104.

⁵⁸⁹ LAINE 2011, 271–273.

ikkunasta avautuisivat.⁵⁹⁰ Sama ajatus oli näkyvissä jo Hampstead-yhtiön perustamisjulistuksessa, jossa todettiin olevan tärkeää, ”että joka suunnalta tarjoutuu vapaa näköala tai vilahtelee etäinen asutus”.⁵⁹¹

* * *

Arkkitehtien ottaessa yhä enemmän osaa kaupunkisuunnitteluun, nousi myös vaade suunnittelun esteettisten puolten huomioimiseen. Menneestä haettiin inspiraatiota kauniiksi, mutta myös toimiviksi mielletyille malleille. Esifunktionaalinen ajatus käytännön tarpeiden määräämästä muodosta ja ulkoasusta nousi esiin. Kauneutta ei siis tavoiteltu pelkästään kauneuden vuoksi, vaan estetiikan tuli vastata käytännön vaatimuksiin. Kauneus ei ollut katsojan silmässä, vaan – kuten esimerkiksi julkisivukaaviot todistavat – esteettisyys oli kontrolloitua ja raameihin järjestettyä.

⁵⁹⁰ Avoimista ja suljetuista näkymistä, ks. esim. Saarinen MHS 1915, 81; Strengell MHS 1915, 23; maiseman kuvailua, ks. esim. Saarinen MHS 1915, 90.

⁵⁹¹ Brunius (1911) 1917, 104.

4. Loppuluku

Johdannossa esitettiin Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman mukaiset asutuksen järjestämisen päämäärät – tarkoituksenmukaisuus, taloudellisuus, terveellisyys ja esteettisyys. Nämä ovat olleet myös tutkimuksen kantavia voimia. Mitä esteettisyyteen tulee, osoittautui Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmaa tutkiessa, ettei se ollut pelkkää kauneuden tavoittelua. Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmasta nousee vahvasti ajatus, ettei esteettisyys sulkenut pois samanaikaista käytännöllisyyden tavoittelua. Tämä ajatus vahvistui entisestään 1920-luvun lähestyessä ja funktionalismin noustessa vallitsevaksi tyyli-suunnaksi. Myös varhainen jako arkkitehteihin ja insinööreihin – taiteilijoihin ja tekniikoihin – on mielenkiintoinen esteettisyyden kannalta. Arkkitehtien tullessa pysyvästi osaksi kaupunkisuunnittelun kenttää, ei suunnittelu muuttunut pelkästään taiteellisemmaksi, vaan myös esteettisyys käytännöllisemmäksi. Kauneutta standardoitiin ja asetettiin julkisivukaavioiden raameihin. Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa korostettiin myös kaupunkien mittakaavallisten erojen huomioimista: se mikä vaikutti kauniilta Pariisissa, ei välttämättä soveltunut sellaisenaan Helsinkiin. Kauneus oli paitsi paikasta, myös ajasta riippuvaista. Esimerkiksi liikenteen muuttuvat muodot vaikuttivat oleellisesti havaitsemiseen. Se, mitä pystyttiin havaitsemaan auton ikkunan läpi, poikkesi huomattavasti kävellessä liikkuneen kaupunkilaisen näköpiiristä.

Liikenteen muutokset vaikuttavat myös osaltaan siihen, että desentralisaatio valittiin uuden asuinalueen toteuttamismuodoksi. Vaikka Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa oli selviä ideologisia puolia, olivat sen lähtökohdat esimerkiksi Ebenezer Howardin puutarhakaupunki-ideologiaan verrattuna huomattavasti käytännöllisemmät. Stenius-yhtiöllä oli jo lähes valmiina koko Munkkiniemi-Haagan alue hallussaan. Lisäksi aluetta halkova, Helsingistä Turkuun jatkuva Karjaan rata oli avattu vuonna 1903. Desentralisaation ajatus toimi täten mahdollisuutena hyödyntää alueen potentiaali. Onkin huomattava, etteivät taloudellinen hyöty ja ideologiat olleet suoraan toisiaan poissulkevia tekijöitä. Suunnitelman markkinallista luonnetta ei kuitenkaan voi korostaa liikaa. Vaikka esimerkiksi Helsingin kaupungin toimeliaisuus asutokysymyksissä oli vähäistä 1910-luvulla, käytettiin sitä suhteettoman runsaasti argumentoinnin välineenä Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa. Kaupungin toimien runsas eksplisiittinen kritisointi toimi vahvana argumentoinnin keinona Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman tarpeellisuuden todistamisessa. Samaan päämäärään viittaa myös runsaasti sivuja saanut Helsingin vertailu eurooppalaisiin suurkaupunkeihin. Tilastojen ja kuvien runsas käyttö argumentoinnin yhteydessä toi sille uskottavuutta ja herätti mielikuvan siitä, että

argumentointi perustui todellisuuteen. Suunnitelma sisälsi myös huomattavan paljon suoraan Munkkiniemi-Haagaan liittymätöntä materiaalia, kuten laajan kuvauksen eurooppalaisen kaupunkisuunnittelun kehityshistoriasta. Menneisyyden rooli Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmalle oli vahva niin inspiraation lähteenä kuin suunnitelmaa legitimoivana tekijänä. Myös terveelliseksi nähtyjen tekijöiden, kuten puhtaan ilman määrän, esittäminen Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa on mahdollista nähdä markkinoinnin apuvälineenä. Terveellinen ympäristö toimi vetovoimatekijänä, jolla mahdollisia asukkaita saataisiin houkuteltua kaupungeista Munkkiniemi-Haagaan.

Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmaa on lähestytty aiemmista tutkimuksista poikkeavista näkökulmista. Vaikutushistoriallinen tutkimus on korostanut sitä, kuinka aikakaudelle ominaiset kansainväliset ideaalit omaksuttiin sellaisenaan osaksi suomalaisia suunnitelmia. 1900-luvun vaihteessa tiedonkulun nopeus ja liikkeen monisuuntaisuus oli kuitenkin jo merkittävä osa myös kaupunkisuunnittelukenttää ja sen toimia. Näennäisesti samojen ajatusten moninkertainen risteäminen muutti alkuperäisen ajatuksen muotoa joka kohtaamisessa. Kohtaamisten moninkertaista verkkoa yleistäen voidaan antaa esimerkki Munkkiniemi-Haagan yhteyksistä Haussmannin ajan Pariisiin. Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman tekijät, esimerkiksi Eliel Saarinen ja Gustaf Strengell, olivat törmänneet Pariisiin muun muassa *Arkitektenin* sivuilla. Tämän lisäksi molemmat olivat vierailleet kaupungissa fyysisesti. Myös Raymond Unwin oli käsitellyt teoksessaan vuonna 1909 Pariisia sekä Camillo Sitten kirjoituksia. Sitte puolestaan oli käsitellyt Pariisia jo 1880-luvulla ensi kertaa ilmestyneessä teoksessaan. Saarinen ja Strengell muiden muassa olivat lukeneet näitä teoksia ja mitä todennäköisimmin keskustelleet niistä paitsi Suomen suunnittelupiireissä, myös kansainvälisemmän joukon kesken. Oleellista ei niinkään ole se, millainen todellisuus Pariisin uudistamisen aikana oli. Tärkeää on ymmärtää se, mitä 1910-luvun suomalaiset kaupunkisuunnittelijat käsittivät Haussmannin Pariisilla.

Näkemykseen muuttuvista ajatuksista ja risteävistä historioista liittyy oleellisesti myös suurmieshistoriallisen näkökulman hylkääminen. Tutkimuksessani olen pyrkinyt muuttamaan käsitystä Eliel Saarisesta Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman yksinäisenä tekijänä. Suunnitelman tekoon suoraan ja välillisesti osallistuneiden henkilöiden määrä ja työpanos oli valtava. Eliel Saarinen mainitsee jo suunnitelman esipuheessa yhdeksän muun henkilön vahvasta panoksesta suunnitelman teossa. Yksinäisen arkkitehdin tekemänä suunnitelman lopputulos olisi ollut huomattavan erilainen. Lisäksi on

muistettava Stenius-yhtiön tarjoamat puitteet, joita ilman suunnitelma olisi jäänyt vaille taloudellista turvaa, mutta myös käytännön kohdetta eli Munkkiniemeä ja Haagaa.

Monitoimijuuden esiintuominen on ollut tärkeä osa tätä tutkimusta, vaikkei se sellaisenaan olekaan kuulunut tutkimuskysymyksiini. Toimijuus on noussut tutkimuksen edetessä kysymyksenä, jonka tutkiminen nyt käytetyn alkuperäismateriaalin pohjalta on mahdotonta. Kun otetaan tutkimuksen pohjoletukseksi se, etteivät arkkitehdit ole tehneet suunnitelmiaan yksin, avautuu uusia mielenkiintoisia näkökulmia kaupunkisuunnittelun tutkimukseen. Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman kohdalla toimijuuden tutkimisen tekee osaltaan vaikeaksi se, että Eliel Saarinen oli harvasanainen ja harvoin yhteyttä pitävä kirjetoveri. Hän ei tietävästi pitänyt myöskään päiväkirjaa. Painetun Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman esipuhetta lukuun ottamatta Saarinen ei juuri tuo muita toimijoita esille saati analysoi yhteistyön merkitystä suunnitelmalle. Munkkiniemi-Haagan suunnitteluun ilmeisen vahvasti osallistuneet arkkitehdit Gustaf Strengell ja Bertel Jung olivat puolestaan kirjallisesti tuotteliaita. Esimerkiksi näiden kirjeisiin perehtymällä voisi olla mahdollista hahmottaa laajemmin Munkkiniemi-Haagan suunnitteluun liittynyttä toimijaverkostoa.

Sitä, että suunnitelma henkilöityi vahvasti juuri Saarisen hahmon ympärille, ei todennäköisesti kyseenalaistettu aikanaan. Arkkitehdit olivat kaupunkisuunnittelun johtohahmoja, ja suunnitelman ilmoittaminen näiden nimissä oli ajalle ominaista. Samankaltainen yhteistyönäkökulma koskee arkkitehtien ja kaupunkisuunnittelun tutkimuksen ohella yhtäläisesti myös muita aloja. Kaikki muistavat kuussa kävelleen Neil Armstrongin, mutta kuka muistaa ryhmän muita jäseniä ja kuumatkan vaatimaa valtaisaa taustakoneistoa? Asioiden merkityksellistäminen, ymmärtäminen ja muistaminen johtohahmoiksi leimautuneiden henkilöiden kautta on suurmieshistorian ohella yhä myös arkiajattelua leimaavaa. Ihmiset antavat kasvonsa tietyille uutisille, tapahtumille, jopa sairauksille sekä poliittisesti värittyneille kaskuille.

Suunnitelmien tekeminen ja julkaiseminen johtavien arkkitehtien nimen alaisena on yhä yleistä. Se ei silti tarkoita sitä, ettei suunnitteluprosessia voisi – ja tulisi – tutkia laajemmin monitoimijuuden näkökulmasta: ryhmätyönä kohti yhteistä päämäärää.

Lähteet

a. Arkistoaineisto

Suomen arkkitehtuurimuseon arkisto [SAMA]

Saarinen Suomessa – Munkkiniemi-Haaga -kansio

Ab M. G. Steniuksen kirjeistöä. Kopioita ja muistiinpanoja Helsingin kaupunginarkistosta.

Eliel Saarisen lasku Ab M. G. Steniukselle, helmik. 1916

Johtokunnan kokousten pöytäkirjat 1910–1923, käsinkirjoitettu

Yhtiökokousten pöytäkirjat liitteineen

Johtokunnan kokousten pöytäkirjat 1910–1923, koneella kirjoitettu

Ab M. G. Stenius. Kopioita ja muistiinpanoja Helsingin maistraatin kaupparekisteristä.

Aktiebolaget M. G. Stenius, 1/2

Aktiebolaget M. G. Stenius, 2/2

Munkkiniemi-Haaga *Hufvudstadsbladetissa*, koneella kirjoitettu

Suomen arkkitehtuurimuseon kirjasto [SAMK]

Saarinen 6 -kansio

Eliel Saarisen kirje Heikki Reenpälle 16.3.1949

b. Painettu alkuperäisaineisto

Saarinen, Eliel: *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki – Tutkimuksia ja ehdotuksia kaupunkijärjestelyn alalta*. Osakeyhtiö M. G. Stenius, Helsinki 1915. [MHS]

Saarinen, Eliel: [*Esipuhe*], [i–ii]

Strengell, Gustaf: *Kaupungin järjestelytaide. Historiallinen katsaus*, 1–24.

Strengell, Gustaf: *Helsinki – Ennenkuin siitä tuli suurkaupunki*, 25–33.

Saarinen, Eliel: *Helsingin kehitys*, 34–63.

Saarinen, Eliel: *Suur-Helsinki*, 64–75.

Saarinen, Eliel: *Munkkiniemi-Haaga*, 76–102.

Uggla, John: *Munkkiniemen rakennusjärjestys ja sen oikeusvaikutukset*, 103–109.

Stenius, Sigurd: *Munkkiniemen ja Haagan kunnallisia kysymyksiä*, 110–123.

[*Kuvaliite*], [124–152]

Luettelo kuvista, jotka ovat lainatut muista teoksista, 165.

c. Aikalaiskirjallisuus

Bang, Gustav: *Nyky aika – Aikamme yhteiskunta- ja sivistyselämä, Ensimmäinen nidos*. Suom. Gunnar Lindström. WSOY, Porvoo 1908. Tanskankielinen alkuteos *Vor Tid 1. Det modern samfunds- og kulturliv I fortællinger for folket*. Guldendalske Boghandel Nordusk Forlag, København 1908.

Bang, Gustav: *Nyky aika – Aikamme yhteiskunta- ja sivistyselämä, Toinen nidos*. Suom. Gunnar Lindström. WSOY, Porvoo 1909. Tanskankielinen alkuteos *Vor Tid 2. Det modern samfunds- og kulturliv I fortællinger for folket*. Guldendalske Boghandel Nordusk Forlag, København 1908.

Brunila, Birger: *Huru kunna byggnadskostnaderna för mindre bostäder lämpligen nedbringas?* i *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst*, IV/1910, 47–58.

Brunila, Birger: *Utställningen för byggnadskonst och -teknik i Leipzig*, i *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst*, VI/1913, 99–100.

Brunius, August: *Koti ja kontu – Ruotsalaisen huvilan ja huvilakaupungin tutkielmia*. Suom. Adèle Asp. Ruotsinkielinen alkuteos *Hus och hem* (1911). Rakentajain kustannusosakeyhtiö, Lahti 1917.

Byggnadsöverstyrelsens granskning av fasadritningar, i *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst*, IV/1913, 65.

Frosterus, Sigurd: *Det dekorativa måleriets förhållande till interiören*, i *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst*, IV/1910, 41–46.

Frosterus, Sigurd: *Stadsplanekonst i engelsk belysning*, i *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst*, IX/1909, 169–182.

Företeckning över nyare arkitekturlitteratur, i *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst*, XI/1912, 106.

Helsingfors stads bostadsinspektör om arbetarebostadsförhållandena, i *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst*, I/1914, 8–10.

Howard, Ebenezer: *Garden Cities of To-Morrow*. Swan Sonnenschein & Co., London 1902.

Jung, Bertel: *Allgemeine Städtebau-Ausstellung in Berlin 1910*, i *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst*, V/1910, 89–92.

Jung, Bertel: *Der Städtebau – Nach den Ergebnissen der Allgemeinen Städtebau-Ausstellung in Berlin von dr Werner Hegemann*, i *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst*, V/1912, 83–85.

Jung, Bertel: *Munksnäs-Haga och Stor-Helsingfors. I*, i *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst*, VI/1915 (1915a), 73–77.

Jung, Bertel: *Munksnäs-Haga och Stor-Helsingfors. II*, i *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst*, VII/1915 (1915b), 89–92.

Jung, Bertel: *Några nya kommunikationsleder i Helsingfors*, i *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst*, IV/1905, 35–39.

Jung, Bertel: *Stor-Helsingfors*, i *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst*, VI/1911, 90–100.

Jung, Bertel: *Två små villastads anläggningar I Helsingfors*, i *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst*, III/1911, 35–36.

Nyström, Gustaf: *Bostadsfrågan och Helsingfors stadsplan*, i *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst*, I/1906, 1–6.

Palmqvist, W. G.: *Hos Firman Krupp i Essen vid Ruhr. Ett intryck*, i *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst*, IX/1908, 124–130.

Pattison, James: "The Chicago Plan": *To Make Chicago Beautiful*, in *Fine Arts Journal*, Vol. 29/No. 5, November 1913, [642], 643–646, 648–666, 668.

Ruskin, John: *Fundamental Laws of Sculpture* (1872), in *Historical and Philosophical Issues in the Conservation of Cultural Heritage*, ed. Nicholas Stanley Price, M. Kirby Talley Jr. & Alessandra Melucco Vaccaro. The Getty Conservation Institute, Los Angeles, CA 1996, 108–109.

Sitte, Camillo: *Kaupunkirakentamisen taide*. Suom. Jarmo Kalanti. Saksankielinen alkuteos *Der Städte-Bau nach seinen künstlerischen Grundsätzen Ein Beitrag zur Lösung moderner Fragen der Architektur und monumentaler Plastik unter besonder Beziehung auf Wien* (1889). Kustantajat Sarmala Oy/Rakennusalan Kustantajat RAK, Helsinki 2001.

Stenius, Sigurd: *Byggnadsverksamhetens ordnande enligt N. Förordningen av den 15 juni 1898 angående ordnande i särskilda fall av samhällen på landsbygden med sammanträngd befolkning*, i *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst*, I/1911, 11–15.

Strengell, Gustaf: *Billiga enfamiljshus för medelklassen*, i *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst*, VI/1908, 84–86.

Strengell, Gustaf: *Egnahem-studier i en engelsk trädgårdsstad*, i *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst*, IX/1910, 137–141.

Strengell, Gustaf: *Egnahem-studier i en engelsk trädgårdsstad. II*, i *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst*, I/1911, 5–10.

Unwin, Raymond: *Town Planning in Practice: An Introduction to the Art of Designing Cities and Suburbs*. T. Fisher Unwin, London 1909.

Wasastjerna, Nils: *Arkitekten 10 år – En återblick*, i *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst*, IV/1913, 51–58.

Wilenius, Wald.: *Litet om boningshusets utveckling hos oss*, i *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst*, IX/1904, 99–103.

d. Tutkimuskirjallisuus

ANDERSSON, Harri, *Huvilakaupunki*, teoksessa *Näkymätön kaupunki – Toteutumattomia suunnitelmia 1900-luvun Turusta*. Toim. Susanna Hujala ja Päivi Kiiski-Finel. Väinö Aaltosen museon julkaisuja nro 34. Turku 2002 (2002a), 66–88.

ANDERSSON, Harri: *Monumentaalisten rakennusten ympäristösuunnitelmat*, teoksessa *Näkymätön kaupunki – Toteutumattomia suunnitelmia 1900-luvun Turusta*. Toim. Susanna Hujala ja Päivi Kiiski-Finel. Väinö Aaltosen museon julkaisuja nro 34. Turku 2002 (2002b), 90–108.

ANDERSSON, Harri: *Turun läntisten osien ja suomalaisen yliopiston asemakaavaehdotukset 1920-luvulla*, teoksessa *Näkymätön kaupunki – Toteutumattomia suunnitelmia 1900-luvun Turusta*. Toim. Susanna Hujala ja Päivi Kiiski-Finel. Väinö Aaltosen museon julkaisuja nro 34. Turku 2002 (2002c), 50–64.

ANDERSSON, Harri: *Kaupunkisuunnittelun luennot*. Julkaisematon opintomateriaali. Turun yliopisto/Maantieteen laitos, Turku 2009.

ANTTILA, Anu-Hanna; KAURANEN, Ralf; LÖYTTY, Olli; POLLARI, Mikko; RANTANEN, Pekka & RUUSKA, Petri: *Suurlakkoaika ja kansapuheen variaatiot*, teoksessa *Kuriton kansa – Poliittinen mielikuviutus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa*. Toim. Anu-Hanna Anttila, Ralf Kauranen, Olli Löytty, Mikko Pollari, Pekka Rantanen ja Petri Ruuska. Osuuskunta Vastapaino, Tampere 2009, 9–32.

ARMSTRONG, John: *Transport*, in *The English Urban Landscape*. Ed. Philip Waller. Oxford University Press, New York 2000, 209–232.

BENIGER, James R. & ROBYN, Dorothy: *Quantitative Graphics in Statistics: A Brief History*, in *The American Statistician*, Vol. 32/No. 1 1978, 1–11.

- BESSANT, Kenneth C. & MACPHERSON, Eric D.: *Thoughts on the Origins, Concepts, and Pedagogy of Statistics as a "Separate Discipline"*, in *The American Statistician*, Vol. 56/No. 1 2002, 22–28.
- BLUESTONE, Daniel M.: *Detroit's City Beautiful and the Problem of Commerce*, in *Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol. 47/No. 3. University of California Press 1988, 245–262.
- BOLLERY, Franziska & HARTMANN, Kristiana: *A patriarchal utopia: the garden city and housing reform in Germany at the turn of the century*, in *The Rise of Modern Urban Planning 1800–1914*. Ed. Anthony Sutcliffe. Mansell, London 1980, 135–164.
- BORSAY, Peter: *Early Modern Urban Landscapes, 1540–1800*, in *The English Urban Landscape*. Ed. Philip Waller. Oxford University Press, New York 2000, 99–124.
- BREITLING, Peter: *Chapter 3: The role of the competition in the genesis of urban planning: Germany and Austria in the nineteenth century*, in *The Rise of Modern Urban Planning 1800–1914*. Ed. Anthony Sutcliffe. Mansell Publishing, London 1980, 31–54.
- CHOAY, Françoise: *La città. Utopie e realtà*. Trad. Paola Ponis. Ransankielinen alkuteos *Lúrbanisme. Utopies et réalités* (1965). Giulio Einaudi, Torino 2000.
- CHRIST-JANER, Albert: *Eliel Saarinen*. Toim. Marius af Schultén; suom. Kaarina Ruhtula. Englanninkielinen alkuteos *Eliel Saarinen – Finnish-American Architect and Educator* (1948). Otava, Helsinki 1951.
- CLARK, Peter & JAUHAINEN, Jussi S.: *Introduction*, in *European City and Green Space – London, Stockholm, Helsinki and St Petersburg, 1850–2000*. Ed. Peter Clark. Ashgate, Aldershot 2006, 1–29.
- DAVIS, John: *Modern London*, in *The English Urban Landscape*. Ed. Philip Waller. Oxford University Press, New York 2000, 125–150.
- EKSTRÖM, Anders: *Den utställda världen – Stockholmsutställningen 1897 och 1800-talets världsutställningar*. Nordiska museets Handlingar 119, Stockholm 1994.
- EKSTRÖM, Anders: *Seeing From Above: A Particular History of the General Observer*, in *Nineteenth-Century Contexts*, Vol. 31/No. 3. Routledge/Taylor & Francis Group 2009, 185–207.
- FISHMAN, Robert: *Urban Utopias in the Twentieth Century*. Basic Books Inc. New York 1977.
- GANDY, Matthew: *The Paris Sewers and the Rationalization of Urban Space*, in *Transactions of the Institute of British Geographers*, Vol. 24, No. 1. Blackwell Publishing 1999, 23–44.
- HARDY, Dennis: *From Garden Cities to New Town – Campaigning for Town and Country Planning, 1899–1946*. Chapman & Hall, London 1991.

HAUSEN, Marika: *Kansallisesta kansainväliseen – Piirteitä Eliel Saarisen henkilöhistoriasta ja suunnittelutyöstä*, näyttelyoppaassa *Saarinen Suomessa – Gesellius, Lindgren, Saarinen 1896–1907; Saarinen 1907–1923*. Suunn. Markku Komonen ja Kimmo Friman. Suomen rakennustaiteen museo, Helsinki 1984 (1984a), 10–87.

HAUSEN, Marika: *Kolme suurta rakennussuunnitelmaa – Eliel Saarisen viimeiset vuodet Suomessa*, näyttelyoppaassa *Saarinen Suomessa – Gesellius, Lindgren, Saarinen 1896–1907; Saarinen 1907–1923*. Suunn. Markku Komonen ja Kimmo Friman. Suomen rakennustaiteen museo, Helsinki 1984 (1984b), 114–118.

HAUSEN, Marika: *Saarinen Suomessa*, teoksessa AMBERG, Anna-Lisa; HAUSEN, Marika; MIKKOLA, Kirmo ja VALTO, Tytti: *Eliel Saarinen – Suomen aika*. Suomen rakennustaiteen museo, Helsinki 1990, 7–82.

HEINONEN, Raija-Liisa: *Uuteen arkkitehtuuriin – Ulkomainen arkkitehtuurikirjallisuus Suomessa 1920–1930-luvulla*, teoksessa *Taidehistoriallisia tutkimuksia 2*. Toim. Aimo Reitala. Taidehistorian seura, Helsinki 1976, 13–32.

HOVI, Päivi: *Mainoskuva Suomessa – Kehitys ja vaikutteet 1890-luvulta 1930-luvun alkuun*. Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja A8, Helsinki 1990.

HOVI-WASASTJERNA, Päivi: *Vitträskin villat – Huvilakulttuuria ja taiteilijaelämää 1900-luvun alussa*. Päivi Hovi-Wasastjerna, Kauniainen 2005.

HÄRÖ, Merja: *Arkkitehdiksi koulua käymällä – Arkkitehtikoulutuksen vaiheista Suomessa*, teoksessa *Arkkitehdin työ – Suomen arkkitehtiliitto 1892–1992, Finlands arkitektförbund – Arkitektens arbete*. Toim. Pekka Korvenmaa. Rakennustieto Oy, Helsinki 1992, 211–231.

HÄYRYNEN, Maunu: *Kaupunkipuistot historiallisen kaupunkiympäristön osana*, julkaisussa *Agricolan tietosanomat 4/1998*. <http://agricola.utu.fi/tietosanomat/numero4-98/puistot.html> [10.4.2012]

JORDAN, David P.: *Haussmann and Haussmannisation: The Legacy for Paris*, in *French Historical Studies*, Vol. 27/No. 1. Duke University Press, Durham 2004, 87–113.

KAARTINEN, Marjo: *Metropolin illat – Kaupunki, maaseutu ja uuden ajan alun naisten sfäärit*, teoksessa *Kaupunkikuvia ajassa*. Toim. Timo Joutsivuo ja Markku Kekäläinen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2005, 96–123.

KOLBE, Laura: *Kaupunki, metsäkaupunki, puu ja puutarha – esikaupunki innovaationa ja identiteettinä*, teoksessa *Kaupunkikuvia ajassa*. Toim. Timo Joutsivuo ja Markku Kekäläinen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2005, 337–350.

KOLBE, Laura: *Kulosaari – unelma paremmasta tulevaisuudesta*. Kulosaaren kotiseuturahaston säätiö, Helsinki 1988.

KRAUTHEIMER, Richard: *The Rome of Alexander VII, 1655–1667*. Princeton University Press, Princeton 1985.

KÄLLSTRÖM, Staffan: *Framtidens katedral – Medeltidsdröm och utopisk modernism*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 2000.

LAINEN, Silja: *Pilvenpiirtäjäkysymys. Urbaani mielikuviutus ja 1920-luvun Helsingin ääriiivat*. k&h, kulttuurihistoria, Turun yliopisto. Turku 2011.

LAWRENCE, Henry W.: *The Greening of the Squares of London: Transformation of Urban Landscapes and Ideals*, in *Annals of Association of American Geographers*, Vol. 83/No.1. Taylor & Francis Ltd., 1993, 90–118.

MARCUS, Sharon: *Apartment Stories – City and Home in Nineteenth-Century Paris and London*. The Regents of the University of California, Berkeley 1999.

MATTILA, Hanna: *Puutarhakaupunki utopiana – Esimerkkinä Tapiola*, teoksessa *Paradokseja paratiiseissa – Näkökulmia urbaanin luonnon kysymyksiin*. Toim. Arto Haapala ja Mia Kunnaskari. KSEI, Helsinki 2006, 133–156.

MAURANEN, Tapani: *Satavuotias autoilija – Suomalaisen autonkäytön historiaa*, teoksessa *Viettelyksen vaunu – Autoilukulttuurin muutos Suomessa*. Toim. Kalle Toiskallio. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001, 33–63.

MCNEILL, J. R. & MCNEILL, William H.: *Verkottunut ihmiskunta – Yleiskatsaus maailmanhistoriaan*. Suom. Natasha Vilokkinen. Alkuper. *The Human Web. A Bird's-Eye View of World History* (2003). Osuuskunta Vastapaino, Tampere 2006.

MIKKOLA, Kirmo: *Eliel Saarinen aikansa kaupunkisuunnittelunäkemyksen tulkkinä – Suomen aika*. Yhdyskuntasuunnittelun jatkokoulutuskeskuksen julkaisuja A 14. YJK/Helsingin teknillinen korkeakoulu, Espoo 1984 (1984a). Julkaistu myös teoksessa AMBERG, Anna-Lisa; HAUSEN, Marika; MIKKOLA, Kirmo ja VALTO, Tytti: *Eliel Saarinen – Suomen aika*. Suomen rakennustaiteen museo, Helsinki 1990, 187–220.

MIKKOLA, Kirmo: *Eliel Saarisen kaupunkisuunnittelun juuret*, julkaisussa *Saarinen Suomessa – Gesellius, Lindgren, Saarinen 1896–1907; Saarinen 1907–1923*. Suomen rakennustaiteen museo, Helsinki 1984 (1984b), 88–113.

MIKKOLA, Kirmo: *Rationalismin perinne* (1972), artikkelikokoelmassa *Arkkitehtuurilinjoja – Kirmo Mikkolan kirjoituksia*. Toim. Jorma Mukala. Rakennustieto Oy, Helsinki 2009, 111–128.

MILLER LANE, Barbara: *National romanticism and Modern Architecture in Germany and the Scandinavian Countries*. Cambridge University Press, Cambridge 2000.

MORRIS, R.J.: *The Industrial Town*, in *The English Urban Landscape*. Ed. Philip Waller. Oxford University Press, New York 2000, 175–208.

MUSTONEN, Pertti: *Kaupungin sielua etsimässä – kertomus Helsingin kaupunkisuunnittelusta Bertel Jungista nykyaikaan*. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto, Helsinki 2010.

NELSON TARN, John: *Housing reform and the emergence of town planning in Britain before 1914*, in *The Rise of Modern Urban Planning 1800–1914*. Ed. Anthony Sutcliffe. Mansell, London 1980, 71–97.

NIKULA, Riitta: *Bertel Jung modernin kaupunkisuunnittelun käynnistäjänä Helsingissä*, teoksessa *Bertel Jung – Suurkaupungin hahmottaja*. Toim. Mikael Schalin ja Mona Sundman. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto, Helsinki 1988, 9–41.

NIKULA, Riitta: *Camillo Sitte and Finland*, in *Focus on Finnish 20th century architecture and town planning*. Ed. Riitta Nikula. Helsinki University Press, Helsinki 2006a, 69–82.

NIKULA, Riitta: *Good Nature, Evil City* (1990), in *Focus on Finnish 20th century architecture and town planning*. Ed. Riitta Nikula. Helsinki University Press, Helsinki 2006b, 29–39.

NIKULA, Riitta: *Harmonious cityscape by law: Finland 1919–1931* (1997), in *Focus on Finnish 20th century architecture and town planning*. University of Helsinki, Helsinki 2006c, 83–93.

NIKULA, Riitta: *Yhtenäinen kaupunkikuva 1910–1930: suomalaisen kaupunkirakentamisen ihanteista ja päämääristä, esimerkkeinä Helsingin Etu-Töölö ja uusi Vallila*. Societa Scientiarum Fennica, Helsinki 1981.

NIVARI, Kristiina: *Arkkitehti-lehti – Ammattikuvan ja työn heijastajana*, teoksessa *Arkkitehdin työ – Suomen arkkitehtiliitto 1892–1992, Finlands arkitektförbund – Arkitektens arbete*. Toim. Pekka Korvenmaa. Rakennustieto Oy, Helsinki 1992, 255–267.

NYBERG, Patrik: *Suomen arkkitehtiliitto 1892–1992, Arkitektklubben 1892–1992*, teoksessa *Arkkitehdin työ – Suomen arkkitehtiliitto 1892–1992, Finlands arkitektförbund – Arkitektens arbete*. Toim. Pekka Korvenmaa. Rakennustieto Oy, Helsinki 1992, 303–339.

NYSTRÖM, Per: *Munkkiniemen vaiheita – Kaksitoista lukua erään Helsingin esikaupungin asutushistoriaa*. Suom. Juho Tervonen. Ruotsinkielinen alkuteos *Tolv kapitel om Munksnäs* (1945). Oy Suomen kirja, Helsinki 1946.

PICARD, Liza: *Victorian London – The Life of a City 1840–1870*. Weidenfeld & Nicolson, London 2005.

RANTANEN, Pekka & RUUSKA, Petri: *Alistetun viisaus*, teoksessa *Kuriton kansa – Poliittinen mielikuvitus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa*. Toim. Anu-Hanna Anttila, Ralf Kauranen, Olli Löytty, Mikko Pollari, Pekka Rantanen ja Petri Ruuska. Osuuskunta Vastapaino, Tampere 2009, 33–56.

RODGER, Richard: *Slum and Suburb – The Persistence of Residential Apartheid*, in *The English Urban Landscape*. Ed. Philip Waller. Oxford University Press, New York 2000, 233–268.

SAARIKANGAS, Kirsi: *Asunnon muodonmuutoksia – Puhtauden estetiikka ja sukupuoli modernissa arkkitehtuurissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2002.

SARJE, Kimmo: *Gustaf Strengell and Nordic Modernism*, in *The Nordic Journal of Aesthetics*, vol. 19, no. 35/2008, 93–120.

SARJE, Kimmo: *Strengell, Gustaf (1878–1937)*, Kansallisbiografia/Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 23.3.2007. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/4131/> [30.3.2012]

SCHIVELBUSCH, Wolfgang: *Junamatkan historia*. Suom. Margit Heinämäki. Alkuper. *Geschichte der Eisenbahnreise. Zur Industrialisierung von Raum und Zeit im 19. Jahrhundert* (1977). Osuuskunta Vastapaino, Tampere 1996.

SHORT, John R.: *The Humane City – Cities as if People Matter*. Basil Blackwell, Oxford 1989.

SMITH, Pamela H.: *Science*, in *A Concise Companion to History*. Ed. Ulinka Rublack. Oxford University Press 2011, 271–297.

STANDERTSKJÖLD, Elina: *Arkkitehtitoimisto Jung & Jungin liikerakennukset osana suurkaupungin keskustaa*, teoksessa *Bertel Jung – Suurkaupungin hahmottaja*. Toim. Mikael Sundman ja Mona Schalin. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto, Helsinki 1988, 75–101.

SUHONEN, Pekka: *Ei vain muodon vuoksi – Suomen taideteollisuusyhdistys 125*. Suomen taideteollisuusyhdistys, Helsinki 2000.

SUNDMAN, Mikael: *Urban Planning in Finland after 1850*, in *Planning and Urban Growth in the Nordic Countries*. Ed. Thomas Hall. Chapman & Hall, London 1991, 60–115.

SUTINEN, Ville-Juhani: *Puhtaalta pöydältä eli utopiasosialismin käden sivallus yhteiskunnalle*, teoksessa *Utopiasosialistit*. Toim. Ville-Juhani Sutinen. Savukeidas, Turku 2009, 5–19.

SUTINEN, Ville-Juhani: *William Morris*, teoksessa *Utopiasosialistit*. Toim. Ville-Juhani Sutinen. Savukeidas, Turku 2009, 119–132.

SYRJÄMAA, Taina: *Edistyksen luvattu maailma – Edistysusko maailmannäyttelyissä 1851–1915*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2007.

THORSHEIM, Peter: *Inventing Pollution – Coal, Smoke, and Culture in Britain since 1800*. Ohio University Press, 2006.

TUOMI, Timo: *Eliel ja Eero Saarinen*. Ajatus Kirjat/Gummerus Kustannus Oy, Helsinki 2007.

TUOMI, Timo: *Ehrenströmin Helsinki*, julkaisussa *Helsinki-info*, 2/2012, 8–10.

URPONEN, Maija: *Ylirajaisia suhteita – Helsingin olympialaiset, Armi Kuusela ja ylikansallinen historia*. Helsingin yliopisto, Helsinki 2010.

VAHTOLA, Jouko: *Suomen historia – Jääkaudesta Euroopan unioniin*. Otava, Helsinki 2005.

VANHAKOSKI, Erkki: *Arkkitehdin työvälaineet*, teoksessa *Arkkitehdin työ – Suomen arkkitehtiliitto 1892–1992, Finlands arkitektförbund – Arkitektens arbete*. Toim. Pekka Korvenmaa. Rakennustieto Oy, Helsinki 1992, 283–301.

WERNER, Michael & ZIMMERMANN, Bénédicte: *Beyond comparison: Histoire Croisée and the Challenge of Reflexivity*, in *History and Theory*, Vol. 45/No. 1, Wesleyan University 2006, 30–50.

WILSON, Richard Guy: *Architecture and the Reinterpretation of the Past in the American Renaissance*, in *Winterthur Portfolio*, Vol. 18/No. 1. The University of Chicago Press 1983, 69–87.

VIRTANEN, Anne: *Tilasta paikkaan, estetiikasta ekologiaan. Maantieteellisiä tulkintoja eletystä kaupungista*. Turun yliopiston julkaisuja 155, Turku 2000.

WÄRE, Ritva: *Arkkitehdit ja Suomen arkkitehtiklubi viime vuosisadan vaihteessa*, teoksessa *Arkkitehdin työ – Suomen arkkitehtiliitto 1892–1992, Finlands arkitektförbund – Arkitektens arbete*. Toim. Pekka Korvenmaa. Rakennustieto Oy, Helsinki 1992, 52–71.

WÄRE, Ritva: *Bertel Jungin näkemys kaupungista*, teoksessa *Bertel Jung – Suurkaupungin hahmottaja*. Toim. Mikael Sundman ja Mona Schalin. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto, Helsinki 1988, 43–73.

ZETTERBERG, Seppo: *Mot gemensamma mål – VR 150 år*. WSOY, Helsingfors 2012.

e. Muu kirjallisuus

Saarinen, Eliel: *The City – Its growth, its decay, its future*. Reinhold Publishing Corporation, Kingsport 1943.

Liikenteen historiaa Helsingissä. Helsingin kaupunginmuseo, 2004. <http://www.hel2.fi/kaumuseo/ratikkasivut/rautateidenlahiliikenne.htm> [21.3.2012]

The Art Institution of Chicago: *Without Bounds and Limits – Online Exhibition*, 2009. www.artic.edu/aic/libraries/research/specialcollections/planofchicago/ [4.10.2012]

Liite

Liite 1. *Munkkiniemen ja Haagan asemakaava*, Saarinen MHS 1915, [76A].